

Україна:

події,
факти,
коментарі

2013 № 8

Україна: події, факти, коментарі

Інформаційно-аналітичний журнал

Для керівників та працівників інформаційних структур на місцях
№ 8 2013

Засновник

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Головний редактор

В. Горвий, д-р іст. наук, проф., заступник гендиректора НБУВ

Редакційна колегія:

Л. Чуприна, заввідділу оперативної інформації

Т. Гранчак, заввідділу політологічного аналізу

Н. Вітушко, заввідділу електронних технологій обробки інформації

Т. Дубас, заввідділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів

Комп'ютерний дизайн: Г. Булахова

Видається з 01.01.1998 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію

КВ № 5358 від 03.08.2001 р.

Виходить двічі на місяць

Матеріали друкуються українською та російською мовами

Редакція залишає за собою право редагувати та скорочувати тексти

Передрук – тільки з дозволу редакції

Адреса редакції:

НБУВ, просп. 40-річчя Жовтня, 3, Київ, 03039, Україна

Тел. (044) 524-25-48, (044) 525-61-03

E-mail: siaz@pochta.ru

www.nbuv.gov.ua/siaz.html

ЗМІСТ

Коротко про головне

Сесія загальних зборів Національної академії наук України, присвячена основним підсумкам діяльності НАН України у 2012 році	4
---	---

Аналітика

Тарасенко Н.

Співпраця України з Митним союзом: пошуки формату	7
---	---

Потіха А.

Акція «Вставай, Україно!» в оцінках експертів	21
---	----

Симоненко О.

Базування Чорноморського флоту Росії в Україні: проблеми та перспективи	30
--	----

Актуальна прес-конференція

Горова С.

Процес впровадження нового КПК очима експертів	44
--	----

Наука – суспільству

Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти	52
Діяльність науково-дослідних установ	56
Аерокосмічна і авіаційна галузі	57
Енергоощадні технології	57
Альтернативні джерела енергії	59
Освіта та кадрове забезпечення в Україні	59
Охорона здоров'я	64
Наукові видання	65
Наука і влада	67

Проблеми інформатизації

Матеріали до міжнародної наукової конференції «Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів» (Київ, 8–10 жовтня 2013)

Бондаренко В.

Питання дистантного інформаційно–аналітичного обслуговування користувачів бібліотек у сучасній науковій думці 68

Сесія загальних зборів Національної академії наук України, присвячена основним підсумкам діяльності НАН України у 2012 році

18 квітня 2013 р. відбулася чергова звітна сесія загальних зборів НАН України, яку академія проводить з метою розгляду результатів річної роботи її установ, аналізу основних досягнень та проблем, окреслення напрямів подальшої роботи.

У сесії взяли участь віце-прем'єр-міністр України К. Грищенко, голова Державного агентства з питань науки, інновацій та інформатизації України В. Семиноженко, іноземні гості, представники наукової громадськості, ЗМІ.

Відкриваючи захід, президент НАН України академік НАН України Б. Патон зазначив, що розв'язання низки завдань, які стоять перед державою, вимагає участі всіх активних верств населення і науковців першочергово. «Саме наука має створити підґрунтя подальшого соціально-економічного, культурного та освітнього розвитку», – наголосив президент академії.

На початку засідання віце-прем'єр-міністр України К. Грищенко оголосив вітання Президента України В. Януковича до учасників сесії загальних зборів НАН України та виступив із промовою. Напередодні сесії відбулася телефонна розмова Президента України В. Януковича з президентом НАН України Б. Патоном, під час якої було обговорено питання функціонування та розвитку академії.

У звітній доповіді «Основні підсумки діяльності Національної академії наук України у 2012 році та напрями її подальшої роботи» академік Б. Патон основний акцент зробив на пріоритетних наукових напрямках, які активно розвиваються в академії. Серед них – дослідження нанорозмірних систем, наноматеріалів і нанотехнологій, роботи з молекулярної і клітинної біології та біотехнологій, комплекс досліджень з вивчення будови і еволюції Всесвіту, наукові роботи, спрямовані на розробку пріоритетних напрямів модернізації українського суспільства, стратегії сталого людського розвитку тощо. Ці дослідження закладають засади розвитку багатьох галузей, від промисловості до охорони здоров'я.

Також президент академії зупинився на питанні наукового забезпечення вирішення державних проблем. Зокрема, як зазначив академік Б. Патон, владним структурам було надано близько 2 тис. експертних висновків до

проектів важливих нормативних актів, пропозицій з актуальних питань суспільного розвитку.

Що стосується наукового забезпечення інноваційного розвитку економіки, у доповіді було відзначено успішну реалізацію програми з науково-технічного супроводу ядерної енергетики України та проектів із впровадження світлодіодних систем, активну роботу установ академії в інтересах авіабудівної промисловості та створення ракетно-космічної техніки, запровадження низки біосенсорів, тест-систем та медичних приладів у галузі охорони здоров'я. Разом з тим було наголошено на необхідності розширення зв'язків з виробничою сферою, співпраці з галузевими міністерствами, а також активізації взаємодії з приватними виробничими структурами. Не менш важливе значення для академії має розвиток міжнародних зв'язків, участь учених НАН України в програмах впливових міжнародних організацій, отримання грантів на дослідження, реалізація дослідницьких проектів спільно з науковими центрами інших країн.

Однією з гострих проблем академії прозвучало кадрове забезпечення науки, що є наслідком, зокрема, недостатнього рівня фінансування наукової сфери, невирішеності житлових питань науковців.

В обговоренні Звіту про діяльність НАН України у 2012 р. та доповіді президента НАН України академіка НАН України Б. Патона взяли участь академіки НАН України Л. Литвиненко, Б. Гриньов, З. Назарчук, В. Шульга, Я. Яцків, С. Павлюк, президент Національної академії медичних наук України академік НАМН України А. Сердюк, президент Малої академії наук України член-кореспондент НАН України С. Довгий, директор Українського інституту національної пам'яті член-кореспондент НАН України В. Солдатенко, генеральний конструктор – генеральний директор ДП «КБ “Південне”» ім. М. К. Янгеля» О. Дегтярьов, старший науковий співробітник Інституту фізики напівпровідників ім. В. Є. Лашкарьова НАН України І. Стратійчук, голова Центрального комітету профспілки працівників НАН України А. Широков.

Їхні виступи були присвячені актуальним питанням розвитку пріоритетних напрямів наукових досліджень, участі вчених академії у вирішенні найважливіших загальнодержавних проблем, удосконалення системи підготовки наукових кадрів, співпраці з галузевими академіями наук та ряду інших проблем.

Зокрема, президент Національної академії медичних наук України академік НАМН України А. Сердюк у своєму виступі зробив акцент на ефективній співпраці науковців НАН та НАМН України, а також висловив сподівання на подальше розширення співробітництва з наукового забезпечення вирішення найнагальніших медичних проблем. У свою чергу президент Малої академії наук України С. Довгий розповів про основні

напрями роботи Малої академії наук України щодо залучення школярів до наукової сфери.

Академік НАН України Б. Гриньов у своєму виступі окреслив перспективи розвитку інноваційної діяльності в Україні. Академік НАН України З. Назарчук ознайомив присутніх з діяльністю Західного наукового центру, роботою, яка проводиться спільно з іншими регіональними центрами.

Генеральний директор ДП «КБ “Південне”» ім. М. К. Янгеля» О. Дегтярьов, виступаючи перед учасниками сесії, висвітлив питання взаємодії науки і промисловості при розробці ракетно-космічної техніки. Основні проблеми науково-видавничої діяльності академії прозвучали у виступі голови науково-видавничої ради НАН України академіка НАН України Я. Яцківа. Від молодих науковців Академії виступила голова Ради молодих учених Інституту фізики напівпровідників ім. В. Є. Лашкарьова НАН України І. Стратійчук. Вона зупинилася на основних питаннях, які гостро постають перед молодими вченими: забезпечення житлом, низький рівень оплати праці, відсутність можливості здійснення досліджень на сучасному обладнанні та ін.

За результатами обговорення було прийнято постанову загальних зборів НАН України та затверджено Звіт про діяльність Національної академії наук України у 2012 р.

Ще одним питанням порядку денного сесії загальних зборів НАН України стало прийняття нової редакції Статуту Національної академії наук України.

Також загальні збори НАН України затвердили перелік секцій і відділень НАН України та чисельний склад членів президії НАН України.

Урочистим моментом заходу стало вручення дипломів лауреатам премій імені видатних учених України.

Наприкінці засідання віце-президент НАН України академік НАН України А. Наумовець повідомив про проведення VII Всеукраїнського фестивалю науки та запросив учасників загальних зборів до активної участі в ньому (*Матеріали прес-служби НАН України (<http://www.nas.gov.ua/UA/news/Pages/text.aspx?ffn1=ID&fft1=Eq&ffv1=1508>)*).

Аналітика

Н. Тарасенко, мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Співпраця України з Митним союзом: пошуки формату

Давня полеміка серед українських політиків та експертів щодо інтеграційного вибору України між Європейським союзом (ЄС) і Митним союзом (МС) не вщухає, не зважаючи на те що пошук варіантів вирішення питання нині обмежено затвердженням головним політичним орієнтиром щодо асоціації з ЄС. Водночас зближення Києва з Митним союзом залишається проблематичним як з точки зору форми, так і в плані очікуваних результатів.

Росія вже давно агітує Україну вступати в Митний союз, заявляючи, поміж іншого, що це єдина можливість зниження ціни на газ. Українська сторона, зі свого боку, наполягає на частковій інтеграції із союзом, зокрема у форматі «3+1», пропонуваного Україною тривалий час. Однак у Росії неодноразово заявляли, що для них така форма співпраці неприйнятна. Зокрема, прем'єр-міністр РФ Д. Медведев наголосив, що про роботу у форматі «3+1» не може бути й мови: мовляв, це формат, який Україна сама собі вигадала й на який ніхто з членів Митного союзу ніколи згоди не давав. «Наші українські друзі дуже люблять поговорити про “3+1”. “3+1” не буде. Так не буває. Або все, або нічого. Але тоді це спостереження чи щось на кшталт цього», – заявив Д. Медведев.

Як повідомив прем'єр-міністр РФ в інтерв'ю європейським ЗМІ, Митний союз буде радий бачити у своєму складі Україну як спостерігача з правом радничого голосу. За його словами, країни трійки формують підходи до членства в Митному союзі, де, крім повноцінного членства, буде статус спостерігача, як і в інших міжнародних інтеграційних об'єднаннях.

На запитання, чи зможе Україна в статусі спостерігача впливати на рішення всередині Митного союзу, Д. Медведев відповів негативно. «З приводу того, чи може спостерігач впливати на якісь процеси. Звичайно, ні. Він же спостерігач. Ми будемо дуже шанобливо ставитися до його позиції, зрозуміло, її аналізувати, але спостерігач не бере участі в голосуванні, і в спостерігача немає жодних специфічних прав, які є в учасників Євразійського економічного союзу або ж, наприклад, учасників Європейського Союзу», – сказав Д. Медведев. «Кожна країна для себе повинна зрозуміти, що їй важливо, тому що зазвичай статус спостерігача виникає з двох міркувань: або просто, що називається, нюхати повітря і розуміти, що відбувається. У цьому немає нічого образливого, але тоді і ніяких переваг не буде. По-друге, це,

звичайно, просто перша стадія приєднання до якогось інтеграційного об'єднання», – сказав прем'єр РФ. Д. Медведєв, підкреслив, що поки Україна не приєднається повністю, а не за формулою «3+1», на неї не будуть поширюватися всі можливості та привілеї Митного союзу.

Україна не може претендувати на «половинчастий» статус у роботі Митного союзу Росії, Білорусі й Казахстану. Про це, виступаючи на конференції, присвяченій питанням інтеграції Киргизстану в єдиний економічний простір, заявив перший віце-прем'єр Росії І. Шувалов. «Днями ми отримали лист від України про формат її участі в Митному союзі. Але членство не може бути половинчастим, воно має бути повним», – заявив він.

Аналітики вважають, що хоча Росія та інші учасники Митного союзу називають його економічним проектом, але підхід до нього суто політичний. «Фактично, перед Україною поставили питання: або все, або, якщо ви не з нами, проти вас будуть і санкції, і обмеження, і, можливо, навіть кордон закривають, – говорить експерт Міжнародного центру перспективних досліджень І. Шевляков. – З інституційної точки зору документи Митного союзу не передбачають інших статусів, крім повного членства, але інституційні питання можна підігнати, якби була політична воля, а її немає».

Разом з тим, констатують експерти, російська сторона продовжує допускати щодо країн СНД серйозні політичні помилки. Вони стосуються як форми позиціонування МС і створюваного Євразійського економічного союзу, який очевидно потребує доопрацювання прозорості і зручної правової бази, так і точної дипломатії, супроводжуваної епізодичними публічними експромтами офіційних осіб.

Перспектива євразійського інтеграційного проекту багато в чому залежить від здатності його учасників забезпечити рівність сторін і недискримінаційне врахування їхніх інтересів, наприклад, у таких аспектах, як розвиток горизонтальних зв'язків і проектів між учасниками спільноти, можливість використання трубопровідних систем і транспортних коридорів різними компаніями тощо.

Публічно заявлені на адресу України аванси та обіцянки на кшталт зниження цін на газ до рівня рівнодоходності, скасування експортних мит на енергоносії, розв'язання суперечок у рамках СОТ тощо виглядають, безсумнівно, заманливо, але викликають сумнів у плані реалізації. Адже, пропонуючи Києву істотні поступки в результаті членства в Митному союзі та єдиному економічному просторі, російське керівництво обумовлює можливість їх обговорення умовою попереднього вступу України до ЄвразЕС з подальшою подачею заявки на приєднання до МС. Відповідно, як можна припустити на підставі публічної інформації, деталі членства можуть прояснитися лише після відповідних кроків, які передбачають неминуче припинення переговорів Києва з ЄС і розрив раніше досягнутих домовленостей із Брюсселем. А до того часу головним оператором українського вектора політики РФ фактично

стає «Газпром», практика якого слабо узгоджується з інтеграційними моделями і висловлюваннями російського керівництва.

Київ заявляє, що планує поступово приєднатися до деяких правил МС, однак на сьогодні питання про вступ країни в це об'єднання не стоїть. Президент В. Янукович неодноразово заявляв, що Україні цікава економічна інтеграція з Митним союзом і Київ продовжує шукати модель співпраці з цим об'єднанням. При цьому В. Янукович запевнив, що Україна співпрацюватиме з Митним союзом лише в тому форматі, який не суперечить відносинам з ЄС – Київ має намір уже в листопаді підписати Угоду про асоціацію з ЄС і створити зону вільної торгівлі з Європою.

Утім, оцінюючи лінію поведінки української влади у вирішенні інтеграційних питань, можна зробити висновок про те, що Київ намагається уникнути однозначних дій, що провокують неминучий розрив як із Брюсселем, так і з Москвою. Про це говорять періодично повторювані українсько-російські переговори на рівні глав держав, урядів і експертних груп. Так, напередодні відкладеного візиту Президента В. Януковича до Москви, який передбачався 18 грудня 2012 р., у пресі з'явилися повідомлення, що за підсумками візиту може бути створена робоча група з вивчення умов приєднання України до ЄврАзЕС. Про це повідомив уповноважений уряду України з питань співпраці з Росією, країнами СНД, ЄврАзЕС та іншими регіональними об'єднаннями В. Мунтіян, один з небагатьох представників урядових кіл, що висловлюють перевагу щодо євразійського інтеграційного проекту.

Згідно з офіційними заявами, робоча група з питань відносин України з ЄврАзЕС і МС на чолі з В. Мунтіяном має розробити різні сценарії співробітництва в галузевих сферах, співробітництва по лінії Кабміну України та Євразійської економічної комісії у сфері торгівлі й технічного співробітництва. До групи входять науковці, податківці, митники й представники інших відомств, які спільно мають розробити реальні, незаполітизовані оцінки й доповіді про них уряду.

До червня – липня робоча група має представити уряду свій звіт, на підставі якого Кабінет Міністрів сформулює свою позицію щодо МС і СЕП. Крім того, Президент України розпорядився підготувати до червня поточного року проект програми співробітництва з Росією, Білоруссю і Казахстаном на середньострокову перспективу.

Як наголосив посол України в Росії В. Сльченко, пошук взаємоприйнятної моделі співпраці України з Митним союзом є пріоритетним завданням українського керівництва. «Насамперед хотів би відзначити важливість співпраці України з МС як основним зовнішньополітичним партнером України, товарообіг з яким у 2012 р. перевищив 60 млрд дол.», – заявив дипломат. За його словами, українська сторона здійснює всі необхідні кроки для пошуку формату співпраці з МС і вважає, що такий діалог має враховувати інтереси, у тому числі економічні, усіх його учасників, а також не суперечити

міжнародним зобов'язанням і нормам національного законодавства. «Також хотів би зазначити, що питання форми співпраці й глибини взаємодії України з МС є досить неоднозначним і дискусійним, проте часу на його вирішення залишається з кожним днем дедалі менше», – вважає В. Сльченко. Дипломат висловився проти зайвої політизації співпраці України із МС, а також наголосив на необхідності посилення прагматичності економічної складової такої взаємодії.

Як заявив Прем'єр-міністр М. Азаров під час прес-конференції 19 березня, Україна має намір отримати статус спостерігача з правом голосу при Митному союзі. «Зараз ми ведемо переговори про такий формат співпраці, за якого Україна стане спостерігачем при Митному союзі. Це означає, що наш представник братиме участь в ухваленні рішень із правом дорадчого голосу», – зазначив Прем'єр і уточнив, що «представник не братиме участі в ухваленні безпосередньо рішення, але матиме право висловити нашу позицію». Такий статус України дасть їй змогу дізнаватися про напрацювання рішень у МС заздалегідь, відтак на будь-якому етапі, якщо таке рішення стосується інтересів України, вона може втрутитися, заявив М. Азаров. На його думку, «така форма участі в роботі МС збереже за Україною суверенітет в ухваленні власних рішень».

М. Азаров також повідомив, що тривають переговори й про те, щоб не було дискримінаційних заходів стосовно України з боку Митного союзу. «Оскільки ми не є членом Митного союзу, то на пільги й преференції, з ним пов'язані, не претендуємо, але домовляємося про те, аби дискримінаційні заходи у взаємній торгівлі щодо нас не реалізовувалися», – пояснив Прем'єр і додав, що з огляду на чималий товарообіг із країнами Митного союзу протекціоністські заходи з їхнього боку болісно впливають на українську економіку. Водночас вступ до Митного союзу змусить Україну вийти зі Світової організації торгівлі або переглянути угоду з нею, зазначив М. Азаров в ефірі російського телеканалу «Мир». «Не можна навіть дружній державі, навіть з нормальним керівництвом диктувати якісь умови. А чому не можна диктувати? Та тому що Україна, як незалежна держава, зв'язана рядом міжнародних угод. Вона раніше за Росію вступила до Світової організації торгівлі. Перед нами стоїть питання дуже просте: або ми виходимо із СОТ і приєднуємося до Митного союзу, або ми повинні переглядати нашу угоду по СОТ у рамках наших зобов'язань щодо Митного союзу. Усе це надзвичайно важко, будемо говорити, малопродуктивно», – вважає М. Азаров.

Прем'єр укотре зазначив, що Україна має намір одержати статус спостерігача в Митному союзі. «Зараз на першому етапі ми станемо спостерігачами в Митному союзі й поступово будемо адаптуватися і пристосовуватися, можливо, до нового формату співпраці з країнами, які увійшли до Митного союзу», – заявив він.

Тезу про те, що вступ України до Митного союзу ускладнюється наявністю зобов'язань перед СОТ, підтримує й міністр закордонних справ України

Л. Кожара. В інтерв'ю «Российской газете» напередодні свого візиту до Москви 28–29 березня він зазначив, що «Україна однією з перших серед країн СНД вступила до Світової організації торгівлі. Тому, розглядаючи пропозиції наших партнерів щодо вступу до Митного союзу, ми виходимо з уже наявних міжнародних зобов'язань, зокрема і перед СОТ», – сказав Л. Кожара, відповідаючи на питання «Чому Україна відмовляється вступати до Митного союзу?». До того ж він нагадав, що Україна завжди наголошувала на своїй зацікавленості в розвитку співробітництва з усіма країнами СНД й усвідомлює важливість Митного союзу як основного зовнішньоторговельного партнера, загальний товарообіг із країнами-членами якого у 2012 р. перевищив 60 млрд дол. США. «Водночас Україна, як член світової спільноти, приділяє пріоритетну увагу інтеграції в глобальну торговельну систему, що, як і наші російські партнери, ми розглядаємо як найважливішу умову для стабільного економічного розвитку країни», – сказав міністр.

Крім того, розглядаючи різні вектори розвитку та прийняття рішення про вибір пріоритетного напрямку для подальшого руху нашої країни, керівництво України зобов'язане рахуватися і з волею українського народу. «Ні для кого не секрет, що ідеї участі в Митному союзі й продовження євроінтеграційного курсу мають приблизно рівну кількість прихильників. Виходячи з цього, ми повинні проявляти зваженість і прислухатися до думки наших громадян, а також спиратися на висновки експертного середовища, насамперед на висновки економістів, а вони не однозначні», – наголосив Л. Кожара і додав, що, незважаючи навіть на це, Україна й Росія продовжують шукати механізм співпраці із МС.

Як показують соціологічні дослідження, українців, що хочуть уже сьогодні вступити до Митного союзу, майже стільки ж, скільки й тих, хто хоче з часом бути у Євросоюзі. Про це говорять результати опитування, яке проводилося з 23 лютого по 11 березня Київським міжнародним інститутом соціології (КМІС). «41% опитаних українців вважає, що краще вже зараз вступити в Митний союз і єдиний економічний простір, 39% – краще укласти договір про асоціацію з Європейським Союзом (різниця статистично не значуща). 19% респондентів не змогли відповісти на це питання», – вказується в повідомленні КМІС. Частки тих, хто проголосував би за вступ України в союзню державу з Росією і Білоруссю і за вступ України в Європейський Союз, також рівні: 38,4 проти 37,9%. Приблизно кожен десятий опитаний (11%) не брав би участі в такому референдумі, 12% не визначилися зі своєю позицією з цього питання.

45% опитаних вважають кращим, щоб Україна не стала членом ЄС і мала відкриті кордони з Росією, 34% – слід вступати до ЄС, навіть якщо це призведе до запровадження віз з Росією. 19% респондентів не змогли відповісти на це питання.

44% українців вважають, що вступ України до Митного союзу та ЄП дасть продукції українського сільського господарства й промисловості «більше

шансів продаватися», ніж вступ нашої країни до ЄС. 32 % дотримуються протилежної точки зору; 23 % не сформувавши своєї думки з цього питання.

Згідно з опитуванням, проведеним Фондом «Демократичні ініціативи» й Київським міжнародним інститутом соціології з 5 по 13 березня, якби на референдум було винесено питання про приєднання України до Митного союзу Росії, Білорусі та Казахстану, «за» проголосували б 57,5 % тих, хто прийшов би на дільниці для голосування. Проти Митного союзу виступили б 42,5 % громадян; 11,1 % не пішли б на референдум; 15,6 % досі не сформувавши своєї думки.

Водночас 59 % громадян України підтримали б на всеукраїнському референдумі вступ держави до Європейського Союзу, 41 % голосували б проти.

Якби на референдумі обирали між приєднанням до ЄС чи МС, то європейський вибір підтримали б 51,9 % громадян, які прийшли б на дільниці. Натомість за Митний союз голосували б 48,1 % громадян. При цьому лише на Сході України більшість громадян (60 %) підтримала б приєднання України до Росії, Білорусі й Казахстану. Тоді як на Півдні України таких громадян 48,8 %, у Центрі – 39,3 %, на Заході – 20 %. 11,3 % не прийшли б на дільниці. Не впевнені у своєму рішенні 13,9 % українців.

Найбільше прибічників європейського вибору в Західній Україні (66,8 %); у Центрі – 42,8 %, на Півдні – 32,8 %, на Сході – 30,4 % (від загальної кількості опитаних).

Водночас в усіх регіонах України європейський вибір підтримує більшість молодшого покоління. Так, при виборі між ЄС і МС за вступ до Європи проголосували б 71,4 % громадян віком до 30 років на Заході України, 46,4 % – у Центрі, 41,7 % – на Півдні, 43,4 % – на Сході. У цілому, серед українців віком до 30 років за вступ до ЄС проголосували б 50,2 %.

Водночас вступ до Митного союзу підтримали б 8,5 % мешканців Заходу, 23,2 % Центру, 26,7 % Півдня і 31,3 % жителів Сходу. Не прийшли б на референдум 12,1% молодих українців. Не визначились із вибором 15,2 %.

У разі отримання Україною статусу спостерігача в Митному союзі офіційний Київ зможе брати участь у прийнятті рішень на засіданнях Євразійської економічної комісії. Про це йдеться в проекті Меморандуму про надання Україні статусу спостерігача при Євразійській економічній комісії, текст якого є в розпорядженні ZN.UA.

Таким чином, Україна має наміри підписувати Меморандум з національним регулюючим органом Митного союзу, а не з рівноцінним суб'єктом міжнародного права. Наприклад, підготовлена Угода про асоціацію з Європейським Союзом має бути підписана Україною не з Європейською комісією – вищим органом виконавчої влади ЄС, а з Євросоюзом як організацією.

Що ж стосується власне змісту Меморандуму, то згідно з проектом Україна, як спостерігач при Євразійській економічній комісії, матиме такі права:

- бути присутнім на всіх засіданнях комісії (Ради комісії і колегії комісії);
- брати участь у прийнятті всіх рішень на засіданнях комісії (Ради комісії і колегії комісії) з правом дорадчого голосу при розгляді питань, що зачіпають інтереси України;
- отримувати документи й рішення, прийняті Вищою євразійською економічною радою на рівні глав держав, комісією та її органами;
- поширювати через комісію письмові заяви з питань, що входять до компетенції комісії;
- вносити пропозиції для розгляду комісією та її органами за згодою держав-членів Митного союзу та єдиного економічного простору;
- Україна, як спостерігач при комісії, може бути запрошена на засідання Вищої євразійської економічної ради на рівні глав держав.

Для реалізації своїх прав Україна «засновує постійне представництво при Євразійській економічній комісії». За взаємною згодою сторін у Меморандум можуть вноситися зміни й доповнення, які оформлюються окремими протоколами. Дія Меморандуму може припинитися через 30 днів після того, як сторона, що прийняла подібне рішення, повідомить про це іншу сторону. При цьому припинення «не впливає на здійснення будь-якого виду співпраці, про який була досягнута домовленість у період його дії». Поки не відомо, коли буде (і чи буде взагалі) підписано цей документ. За інформацією джерела ZN.UA, можливо, підписання відбудеться на найближчій зустрічі глав держав ЄврАзЕС.

Тим часом Президент України В. Янукович заявив, що Україна продовжує обстоювати свої позиції, згідно з якими вона могла б співпрацювати з МС як спостерігач. Україна сподівається отримати статус спостерігача в Митному союзі й потім розпочати розгляд ряду документів щодо участі в роботі об'єднання, заявив В. Янукович 5 квітня під час зустрічі з прем'єром Казахстану С. Ахметовим. «Україна – як спостерігач – може розпочати процес розгляду положень МС, а їх ухвалено понад 200. Усі ці положення потребують проходження внутрішньодержавних процедур і потребують часу. Україна, отримавши статус спостерігача, може отримати доступ до цих документів, і ми почнемо їх розглядати. Особливу стурбованість у нас викликає процес врегулювання відносин з Митним союзом. Наші останні пропозиції, які я озвучив у Москві на зустрічі з президентом Росії, про те, щоб ми знайшли формат наших відносин. Ми його бачимо на цьому етапі як формат спостерігача», – зазначив Президент України.

В. Янукович наголосив: «Ми виступаємо за те, щоб знаходити взаємоприйнятні рішення, які розширювали б наші можливості та створювали можливості для вільного просування наших товарів і послуг». Він сподівається, що такі можливості буде знайдено незабаром.

6 березня на прес-конференції в Каневі Черкаської області В. Янукович повідомив, що орієнтовно у квітні президенти України, Росії, Казахстану й

Білорусі обговорять питання про приєднання України до положень Митного союзу. «На цій зустрічі ми обговорюватимемо ці питання і прийматимемо відповідні рішення. Тобто цей формат повинен зняти проблеми, які існують між країнами при здійсненні торгових операцій», – сказав В. Янукович. При цьому він зауважив, що лише з Росією в минулому році Україна втратила приблизно до 5 млрд дол. товарообігу. «Ми повинні знайти такий формат відносин, який би створював мотивації для збільшення товарообігу, створював можливості для руху товарів, робочої сили тощо. Я однозначно сказав: усе, що не буде суперечити нашим міжнародним зобов'язанням, усе, що не буде запечувати СОТ, щодо всіх цих питань ми готові приєднуватися до положень Митного союзу», – сказав В. Янукович.

Для України вкрай важливо знайти оптимальну форму співпраці з Митним союзом, заявив директор європейських програм Центру міжнародних і порівняльних досліджень О. Грицаєнко в ефірі Українського радіо. «Шістдесят мільярдів товарообігу – це той економічний інтерес, який спонукає нас до наполегливого пошуку нашого статусу в цій організації, який давав би нам можливість впливати на економічну політику Митного союзу», – сказав експерт.

Водночас він наголосив, що наразі приєднання України до Митного союзу матиме негативні наслідки для країни. «Світова криза показує, що світ стає дедалі більш егоїстичним. Кіпрське питання показало, що зараз зіштовхуються суто шкурні егоїстичні позиції платників податків Німеччини та російських капіталів. Ні ті, ні інші не хочуть страждати через ситуацію на Кіпрі. Україна не може повернутися спиною ані до Європейського Союзу, ані до Митного союзу. Але сьогодні не на часі вступ України до Митного союзу. Це політичне питання, яке розколе країну», – зазначив О. Грицаєнко.

За його словами, оптимальною формою співпраці з Митним союзом для України буде статус спостерігача. «Я вважаю, що та форма, про яку казав Прем'єр-міністр М. Азаров, на сьогодні є найбільш оптимальною. Тому що Україна братиме участь у рамках засідань органів Митного союзу, спостерігатиме за процесом прийняття рішень, за проектами законодавства. Навіть якщо Україна не матиме права голосу, то знаючи наперед, яке законодавство прийматиметься, які обмежувальні заходи будуть застосовуватись, Україна матиме можливість навіть у рамках неформальних консультацій вживати запобіжних заходів. І тоді Україна вже не буде зненацька поставати перед ситуаціями, коли забороняють ввезення цукерок, сиру тощо», – вважає О. Грицаєнко.

Економічний експерт лабораторії законодавчих ініціатив Д. Черніков пояснив, що статус спостерігача дає змогу обмінюватися інформацією, брати участь у консультаціях, не маючи при цьому конкретних зобов'язань. «Це нормальний статус у міжнародному праві. Україна є спостерігачем в інших міжнародних організаціях, наприклад, у такій організації, як Співдружність Незалежних Держав, існуючій з 1992 р., ми спостерігачі. Ми засновники СНД, але ми не учасники фундаментальних угод СНД. Тому це, можна сказа-

ти, певна традиція таких наших відносин у пострадянському просторі. Крім того, такі країни, як Вірменія, Молдова теж дотримуються такої позиції, як бути спостерігачем у Митному союзі», – зазначив експерт.

Д. Черніков вважає, що статусу спостерігача достатньо на даному етапі. «Це формула, яка зараз відповідає національним інтересам України. Єдине, що незрозуміло – що Прем'єр-міністр сказав про участь в ухваленні рішень. На мою думку, статус спостерігача не дає такої можливості – участі в прийнятті рішень. Оскільки, якщо ви приймаєте рішення, це змушує брати на себе певні зобов'язання. Традиція міжнародного права, багатосторонніх відносин свідчить саме про визначені консультації, обмін інформацією і це, у принципі, і все. Такий формат нас влаштовує у відносинах з Митним союзом».

Стосовно того, чи влаштує статус України як спостерігача в МС Росію, Д. Черніков не передбачає, що вона не погодиться, бо це «певний моветон в міжнародних відносинах. Тим більше що ми не перші. Уже є дві країни, які дотримуються аналогічної позиції. І, крім того, треба розуміти, що Митний союз – це досить молоде об'єднання, яке ще не зарекомендувало себе. Митний союз діє з 2010 р. Певних, очевидних вигод не простежується. Є розрахунки, наприклад, Росія в найближчі п'ять років буде мати вигоду 400 млрд дол., а Білорусь і Казахстан за 16 млрд». «Тому статус спостерігача на даному етапі є оптимальним. Не тільки для України, а й для інших країн, які мають відносини з Росією», – вважає експерт.

Виконавчий директор Центру соціально-економічних досліджень «Case – Україна» Д. Боярчук ставить інше запитання – чи не зашкодить це співпраці України з Євросоюзом, із яким Київ прагне підписати угоду про асоціацію? Експерт припускає, що доки про членство не йдеться, зауважень з боку Брюсселя не буде. «Європейський Союз цікавлять чіткі зобов'язання, зміни законодавства, зміна правил гри. Оскільки таке “спостерігання” не тягне за собою ніяких змін – ані у законодавстві, ані у співпраці з Євросоюзом, – то, думаю, реакція буде нейтральною», – констатує Д. Боярчук.

Д. Черніков також переконаний, що Європу задовольнить пропонований формат співпраці України із МС, зважаючи на те що статус спостерігача не має жодних правових наслідків для регулювання тарифів, інших аспектів зовнішньої торгівлі. Саме це турбує Європу в контексті нашої майбутньої зони вільної торгівлі. Якщо немає таких зобов'язань, то це не заважає нам укласти зону вільної торгівлі з Європою.

Водночас науковий директор інституту Євроатлантичного співробітництва О. Сушко підкреслив, що статус спостерігача в Митному союзі нічого не вирішує ні для Росії, ні для України. Експерт зауважив, що «для Росії найважливіше – це повне включення України, яке б не дало їй можливості далі думати про свою європейську перспективу. Статус спостерігача чи асоційованого члена таких гарантій Москві не дає. Тому я не думаю, що Росія погодиться на якісь варіанти асоційованого членства чи спостереження, якщо таке

спостереження не буде мати на меті набуття повного членства в певній перспективі. Тобто як тимчасовий формат протягом якого Україна буде здійснювати процедуру щодо вступу, це можливо з точки зору Москви. Але як довгостроковий формат – я не вірю, що Росія на це погодиться».

Відповідаючи на питання, чи вдасться Москві переконати Київ повністю інтегруватися до Митного союзу, О. Сушко зауважив, що «нічого не можна виключати, враховуючи той факт, що простір маневру для української сторони дедалі більше звужується і Президенту В. Януковичу все важче спілкуватися, знаходити партнерів. Угода про асоціацію з ЄС зараз під загрозою, і це відомо. Зрозуміло, якщо ці двері зачиняться зараз, а Москва запропонує дуже високу ціну за входження в Митний союз, то я не виключаю такої згоди. Але зрозуміло, що сьогодні в Україні ніхто всерйоз цього не хоче».

Як зазначає політолог К. Бондаренко, МС пропонує доволі серйозні вигоди, які так просто, «за гарні очі» не надаються. «Казахстан, увійшовши до МС, автоматично почав збирати мита з товарів, які рухаються з Китаю в напрямку Росії чи Білорусі. Додайте корупційну складову, присутню в митній справі, і стане зрозуміло: ті, хто включені у корупційну вертикаль, можуть бути задоволені», – констатує експерт.

Один з українських політиків, говорячи в приватній бесіді про переваги МС і ЗВТ, сказав цікаву фразу: «Усе залежить від того, що ми хочемо: сталий розвиток чи швидкі гроші. ЄС – це принцип multiply у бізнесі. Митний союз – це кеш».

Слід зазначити, що досвід функціонування Митного союзу виявив численні суперечності між його членами. Ще до початку офіційного створення Митного союзу між керівництвами країн-учасниць почалися розбіжності. Наприкінці 2009 р. президент Білорусі О. Лукашенко заявив, що Білорусь вийде з Митного союзу, якщо Росія і Казахстан стануть чинити тиск на республіку. «Ці монстри (Росія і Казахстан) можуть домовитися, у них економіки схожі – нафта, газ. Якщо там нас вже почнуть тиснути, стріляти, ми просто вийдемо з цієї коаліції», – заявив білоруський президент.

Навесні 2010 р. білоруська сторона вимагала від Москви переглянути експортні мита на нафту й нафтопродукти. У Москві піти на поступки Мінську відмовилися, заявивши, що можливість скасування мита для Білорусі можлива лише на наступному етапі розвитку Митного союзу.

У травні, коли Росія і Казахстан ввели в дію кодекс Митного союзу, В. Путін оголосив, що союз може діяти й без участі Білорусі. «Як тільки Білорусь у себе всередині урядові процедури закінчить, погодить, у цей же момент, сподіваюся, документи будуть підписані, і ми будемо рухатися до СОТ вже у тристоронньому форматі. Якщо не відбудеться цього приєднання – будемо діяти удвох», – зазначив В. Путін.

Та все ж з 3 липня 2010 р. Митний союз стартував у тристоронньому форматі. Відразу після цього в Казахстані відбулися масові протести проти вхо-

дження до цієї коаліції. Лідери партій ОСДП «Азат», НП «Алга!» і Компартії Казахстану виступили з вимогою денонсувати угоду про Митний союз, яка «ущемляла суверенітет Казахстану».

В Інтернеті стали також з'являтися відкриті листи керівництву країни із закликами відмовитися від участі в цій коаліції. В основі цих послань були слова держсекретаря союзної держави Росії і Білорусі П. Бородіна, який сказав, що Митний союз – це відновлення в нових реаліях СРСР. Крім того, казахстанські ветерани грудневого повстання 1986 р. у своєму листі назвали вступ до Митного союзу «початком територіальної, економічної і політичної колонізації Казахстану».

У квітні 2011 р. стало відомо, що в Митному союзі РФ має 57 % голосів і отримує 87,97 % митних зборів, що також викликало занепокоєння в Білорусі й Казахстану.

У вересні 2011 р. представники білоруської влади визнали, що продовольство масово вивозиться до Росії, а також швидко вимивається іноземна валюта. Моніторинг показав, що 70 % прикордонної торгівлі в Росії припадали на білоруські молочні та м'ясні продукти, унаслідок цього з продуктами вивозиться бюджет країни, адже виробництво м'яса і молока в Білорусі дотується з бюджету.

За три роки перебування в Митному союзі (МС) економіка й населення Казахстану зіткнулися з непрогнозованими раніше негативними реаліями. Так, за експертними даними, країна вагомо втрачає позиції в зовнішньоторговельних відносинах навіть з партнерами по МС. Якщо у 2011 р. від'ємне зовнішньоторговельне сальдо з членами союзу становило 3,4 млрд дол., то за перше півріччя минулого року воно сягнуло 4,7 млрд дол. При цьому обсяг торгівлі з партнерами по МС зменшився на 4 %.

Якби Україна у 2012 р. перебувала в Митному союзі, показники її експорту знизилися б, як це сталося з Білоруссю і Казахстаном, вважає директор Інституту стратегічних оцінок при президентському Фонді Л. Кучми «Україна», академік НААН України, доктор економічних наук, професор П. Гайдучський з посиланням на результати дослідження, проведеного інститутом.

Як зазначає експерт, за 2012 р. порівняно з 2011 – м експорт у рамках МС зріс майже на 9,9 %, але з Росії в Білорусь і Казахстан – на 13,9 %, а з Казахстану в Росію і Білорусь експорт, навпаки, скоротився на 9,8 %. В Україні теж спостерігався спад експорту в країни МС на 4,6 %.

Імпорт у рамках Митного союзу за 2012 р. скоротився на 5 %, але в основному за рахунок значного скорочення імпорту в Росію з Білорусі та Казахстану – на 36 %. Водночас у Білорусь і Казахстан імпорт з Росії продовжував прискорено зростати: відповідно на 18,2 і 6,9 %. В Україну імпорт із МС скоротився на 3,2 %. «Якби Україна у 2012 р. перебувала в МС, очевидно, мала б таку ж негативну динаміку», – зазначає П. Гайдучський.

Прибічники Митного союзу позиціонують деякі цифри зростання бюджету Казахстану як «успіхи об'єднання». Утім, на думку голови ради

Казахстанської асоціації митних брокерів Г. Шестакова, це пояснюється виключно збільшенням зовнішньомитних тарифів, що, у свою чергу, призвело до значного підвищення роздрібних цін на багато груп товарів на внутрішньому ринку. Так, у 2009 р. (до вступу в МС) середньозважене мито в Казахстані дорівнювало трохи більше ніж 5 % (до речі, встановлена норма СОТ вимагає, щоб ця цифра не перевищувала 7 %), у РФ – 18 %, у Білорусі – 12 %. Нині всі країни «підтягнулися» фактично до російського показника – 16 %. Причому в Казахстані мито на деякі товари зросло втричі-вчетверо, а на автомобілі – у 40 разів.

Водночас полегшення процедур контролю в Митному союзі призвело до зростання контрабанди, що набула загрозливих масштабів для російської економіки. Унаслідок відкриття економічних кордонів значна частина товарів проходить повз російську митницю, отже, відповідні бюджетні надходження є критично меншими порівняно з очікуваними.

За даними Митної служби РФ, 50 % товарообігу всередині МС відбувається в тіні. До того ж експерти не виключають, що офіційна статистика щодо руху товарів умисно, на державному рівні, спотворюється митницями Білорусі й Казахстану.

Відсутність обов'язкового митного декларування товарів призвела до того, що, за підрахунками Мінекономрозвитку РФ, у 2012 р. оцінка обсягу імпорту товарів занижена аж на 9 млрд дол. (за цією цифрою якраз і можна приблизно оцінювати обсяг контрабанди).

МС не дає гарантій стосовно відсутності вилучень та обмежень – на деякий час вони зберігаються для цілого ряду галузей економік країн-учасниць. Відтак правила Митного союзу провокують внутрішні війни і потребу в стимулюванні з боку держав власних виробників.

Білоруси й казахи звертають увагу на несправедливість розподілу прибутків і митних платежів між учасниками союзу. Росіяни говорять про те, що російський бізнес намагається реєструвати підприємства і платити ПДВ на території Казахстану. Білоруси говорять про незахищеність ринку сільськогосподарської продукції, що ставить під удар 80 % підприємств країни.

Митний союз завдав клопоту й Російській Федерації, адже став однією з причин істотних затримок зі вступом Росії до Світової організації торгівлі.

У жовтні 2012 р. президент Казахстану Н. Назарбаєв під час Стамбульського економічного форуму несподівано виступив ініціатором Тюркського союзу. «Ми живемо на батьківщині всього тюркського народу, – нагадав президент Казахстану. – Після того як у 1861 р. був убитий останній казахський хан, ми були колонією Російського царства, потім – Радянського Союзу. За 150 років казахи ледь не позбулися своїх національних традицій, звичаїв, мови, релігії». Потенційними учасниками Тюркського союзу можуть стати Казахстан, Узбекистан, Азербайджан, Киргизія, Туркменистан, Туреччина, Тюркська Республіка Північного Кіпру.

У грудні 2012 р. на святкуванні чергової річниці незалежності Казахстану Н. Назарбаєв заявив: «Ми будемо чітко і послідовно розвивати казахську мову. До 2025 р. казахський алфавіт буде переведений на латинську графіку. Майбутнє Казахстану – знання казахської мови», – заявив президент Казахстану у своєму посланні. Також він відзначив важливість підтримки в суспільстві рівня знання російської мови, але «казах з казахом повинен розмовляти казахською мовою».

У 2013 р. внутрішні суперечності країн-учасниць Митного союзу значно посилювались. Так, у січні МЗС Росії направило Казахстану офіційну ноту щодо ситуації з використанням космодрому «Байконур». Як відомо, місто Байконур і космодром утворюють комплекс «Байконур», орендований Росією у Казахстану на період до 2050 р.

У січні 2013 р. президент Білорусі О. Лукашенко під час прес-конференції для вітчизняних і зарубіжних журналістів визнав, що Митний союз не справдив сподівань Мінська. На його думку, керівництво Росії штовхає Білорусь і Казахстан до ще більшої інтеграції, що не завжди відповідає інтересам цих держав. «Нам сказали так: ось Митний союз, ми підписали документи! А коли створимо єдиний економічний простір, тоді не буде митних зборів тощо. А ми тут і нагадуємо, що у договорі про утворення Митного союзу є пункт про рівний доступ до газової труби, газових магістралей та нафти для Казахстану, Росії і Білорусі, – розповів журналістам О. Лукашенко. – А я кажу, що якщо у Росії не всі суб'єкти господарювання мають рівний доступ до труби, то як інші країни зможуть його отримати?! Та ніколи у житті!»

Зближуватися з Росією далі не мають наміру ні Білорусь, ні Казахстан, заявив О. Лукашенко: «Можливо, Росії хотілося б швидших якихось кроків, може, радикальніших. Але ні Казахстан, ні Білорусь на це не підуть “з бухти-баракти”».

Водночас Н. Назарбаєв наголосив, що Казахстан буде виходити з міждержавних організацій, якщо вони загрожують його незалежності. «Питання політичного суверенітету країни не обговорюються. Будь-яке діяння, яке буде викликати загрозу нашій незалежності, ми з такого об'єднання будемо виходити», – сказав президент Казахстану.

У березні Казахстан заявив про намір припинити постачання газу Росії зі свого найбільшого родовища Карачаганак. Про це повідомив міністр нафти і газу С. Минбаєв. «Разом із впорядкуванням наших відносин з Росією, паралельно група зараз працює щодо газу. Якщо ми зараз не домовимося про ціну, то з 2015 р. весь цей газ перенаправлять на південь і, можливо, після завершення будівництва трубопроводу Бейнеу – Бозой – Шимкент у КНР. Передбачається, що його закінчать восени 2014 р. Ідеться про Бозой – Шимкент. Лінійну частину закінчать вже цієї осені, і наступної зими можна буде отримувати актобинський газ в Алмати і Алматинській області», – повідомив С. Минбаєв.

Міністр зазначив, що головним приводом незадоволення Казахстану є питання ціни на газ. «У нас є закон про газ, згідно з яким встановлюється єдина гранична оптова ціна для тієї чи іншої галузі. На жаль, повною мірою вимоги закону на сьогодні не реалізовані, питання ціни чутливе і не просте. Саме зараз Мінекономіки й антимонопольний комітет ці питання розглядає», – додав С. Минбаєв.

У свою чергу, казахстанська опозиція ініціювала загальнонаціональний референдум, на який будуть винесені питання про вихід країни з Митного союзу і Єдиного економічного простору. 16 березня в Алмати і відбулися збори ініціативної групи з референдуму. Також на референдум винесуть питання про повернення державі приватизованих стратегічних підприємств, про заборону на будівництво атомної станції та про введення виборності акимів (глав адміністрацій) усіх рівнів.

Про те, що не все так оптимістично в Митному союзі, як про нього розповідає Росія, говорять не лише нещодавні заяви керівництва Білорусі й Казахстану. Видання «Коммерсант-Україна» оприлюднило дослідження аналітичної групи Da Vinci, згідно з яким економічні звершення країн-членів Митного союзу мають свої особливості. «Якщо у 2010 і 2011 р. загальний обсяг взаємної торгівлі в Митному союзі зріс на 29 і 33 %, то за підсумками 2012 р. показники виявилися не настільки оптимістичними: зростання становило близько 8,7 %», – ідеться у звіті аналітиків. Крім того, експерти з Da Vinci вказують на те, що «кордони Митного союзу обумовлені, радше, політичними завданнями, а не кордонами оптимальної торгової зони».

На переконання К. Бондаренка, втягування України в МС, окрім втрати контролю над газотранспортною системою, може обернутися втратами в аграрному секторі. Україна – за задумом творців Митного союзу – повинна стати елементом нової системи «зернового ОПЕК», про що вже кілька років говорять у Москві.

В умовах світової продовольчої кризи, про яку постійно говорить Генсек ООН Пан Гі Мун, існує спокуса створити систему, яка б диктувала й контролювала світові ціни на зерно та продовольство. Росія разом з Казахстаном могли б використати свій потенціал для подібних цілей, однак їм бракує достатньої кількості перевалок зерна. Україна володіє третім за потужністю у світі обсягом перевалок. Наявність митних тарифів і власних обсягів зерна робить проблематичним доступ казахстанського та російського зерна на українські перевалки. Вступ України до Митного союзу ламає тарифні обмеження, але водночас битиме по українському хліборобові.

При цьому засновники МС не приховують своїх планів на перспективу: створення не лише спільного економічного простору, а й запровадження спільної валюти й спільного Центробанку. Тобто це фактично початки нової конфедеративної країни.

К. Бондаренко упевнений, що Україна може знайти точки дотику з Росією, Білоруссю і Казахстаном, які даватимуть змогу уникнути повномасштабного включення Української держави до МС. На його думку, інтеграція – це не одностороннє благо, а вимушені процеси. Тому важливо зберегти максимум тих позицій, якими поступатися не можна за жодних обставин.

Отже, питання про інтеграційну участь України як у європейському, так і євразійському проєкті за великим рахунком залишається відкритим. Поки українська сторона не робить різких рухів у жодну зі сторін, чекаючи відповіді від Європи про майбутнє Угоди про асоціацію.

А. Потіха, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Акція «Вставай, Україно!» в оцінках експертів

Опозиція запланувала проведення акції «Вставай, Україно!» в усіх регіонах України. Ця акція розпочалась у Вінниці, продовжилася в Ужгороді, а 16 березня відбулася у Львові. Згодом вона була продовжена в інших обласних центрах Західної України.

7 квітня акція відбувалася в столиці України. Мітинг відкрив А. Яценюк, привітав з Благовіщенням і звільненням Ю. Луценка. «Ю. Луценко – незламний, сильний. Його звільнення – це заслуга його і його родини, і кожного з нас. Його не зрадили, і він не зрадив. Це його перемога й перемога України», – заявив А. Яценюк.

Далі він розповів про попередні акції «із серії» «Вставай, Україно!». «Ми проїхали третину України... Не було стільки людей з часів помаранчевої революції». Щоправда, як зазначають експерти, у різних містах України, де відбувалася акція, у ній брала участь не така вже й велика кількість людей. За підрахунками опозиції, від 5 до 20 тис. Правоохоронці нарахували в три-чотири рази менше. Зокрема, у Києві опозиція нарахувала 15–20 тис., міліція – 3 тис.

На столичному мітингу «Вставай, Україно!» С. Соболєв зачитав резолюцію, яку прийняли опозиційні сили. У резолюції вимагають звільнити Ю. Тимошенко й закликають провести акцію протесту 18 травня. У резолюції було викладено такі вимоги учасників Всеукраїнських зборів депутатів місцевих рад і представників української громадськості:

«1. Прийняти на засіданнях місцевих рад, депутатами яких ми є, рішення щодо невизнання і невиконання на території цих рад “законів”, “постанов” та інших рішень, ухвалених під час спроби узурпації влади.

2. Внести в порядок денний Верховної Ради законопроєкти, які було “ухвалено” 4 квітня 2013 р. на так званому “виїзному засіданні парламенту”, і

розглянути їх на легітимному пленарному засіданні парламенту згідно з Регламентом.

3. Не допустити проведення так званого “референдуму”, який має на меті продовження президентських повноважень В. Януковича.

4. негайно призначити вибори київського міського голови й Київської міської ради на червень 2013 р.

5. Скасувати антинародну пенсійну реформу, як того вимагає більшість громадян України.

6. Відправити у відставку уряд М. Азарова, який призвів до глибокої соціально-економічної кризи в Україні.

7. Оголосити проведення Всеукраїнської акції протесту «Вставай, Україно!» в Києві у День Європи, 18 травня 2013 р., з вимогою провести дострокові президентські вибори після усунення від влади Президента В. Януковича як головного узурпатора влади й порушника Конституції України.

8. Звільнити всіх політичних в'язнів, зокрема Ю. Тимошенко».

За оцінками експертів, акції, які відбувалися в західних областях, мали певний успіх і відбулися без інцидентів. Але коли опозиція спрямувала свої зусилля на Схід, то зразу ж виникли проблеми. Зокрема, під час акції «Вставай, Україно!» в Харкові виникли певні непорозуміння. Як заявляють опозиціонери, місцева влада перекрила їм шлях за допомогою транспорту та інших засобів. Проте акція все ж відбулася, і, за підрахунками опозиціонерів, у ній взяло участь близько 20 тис. осіб. Правоохоронці заявляють, що там було набагато менше людей.

За інформацією ЗМІ, опозиція подала в правоохоронні органи заяву про злочин через штучне перешкоджання акції опозиції в Харкові. Про це заявив лідер парламентської фракції «Батьківщина» А. Яценюк перед учасниками маршу «Вставай, Україно!» у Харкові. «Народні депутати подали заяву про злочин. Хто дав вказівку вивести сотню (одиниць) комунального транспорту, позбавивши громадян права потрапляти додому громадським транспортом? Хто дав вказівку вивести спецтехніку й заблокувати всі дороги?» – наголосив він. За його словами, влада показує свою істерію і це означає, що ми йдемо правильним шляхом. «Після наступних виборів Президента буде особлива подяка харківській владі за те, що вони зробили», – наголосив А. Яценюк.

У свою чергу лідер «Свободи» О. Тягнибок заявив: «Те, що ми бачимо в Харкові, – це яскравий приклад того, як влада боїться опозиції і народу. Але закон фізики спрацює: чим більша дія, тим більша протидія».

Наступного дня подібна ситуація повторилася в Полтаві, де також була спроба зірвати акцію протесту. Як інформують ЗМІ, 13 квітня на марш і мітинг опозиційних сил у рамках акції «Вставай, Україно!» в Полтаві зібралися понад 8 тис. осіб (за підрахунками опозиціонерів). У ньому взяли участь лідер фракції «Батьківщина» А. Яценюк, голова ВО «Свобода»

О. Тягнибок і ряд народних депутатів від опозиції. В. Кличка, який у ряді міст, у тому числі в Харкові, поряд з А. Яценюком і О. Тягнибоком очолював колону протестувальників проти режиму В. Януковича, не було. За словами лідера «Батьківщини», глава УДАРу не зміг приїхати до Полтави за сімейними обставинами.

За даними міліції, на мітингу було близько 2 тис. осіб. За інформацією ЗМІ, в акції брали участь близько 5 тис. осіб.

Акція почалася о 12:30 біля пам'ятника Тарасу Шевченку. Звідти колона пройшла до театру ім. Гоголя. Мітинг проходив на Театральній площі міста. За правопорядком стежили близько 100 правоохоронців. «Порушення правопорядку не допущено. Акція проходить цивілізовано», – повідомляли в прес-службі обласного главку міліції.

Перед початком маршу А. Яценюк нагадав, що 12 квітня в Харкові мер міста «за вказівкою Адміністрації Президента загородив повністю все місто, зняв з маршрутів громадський транспорт». Він зауважив, що влада Полтави повторила сценарій мера Г. Кернеса – площа, яку депутати обрали місцем для мітингу, заблокували комунальним транспортом. «Активісти Партії регіонів незаконно користуються засобами місцевої громади й борються з опозицією за рахунок грошей, які українці повинні отримувати на медикаменти, громадський транспорт, ремонт доріг. Вони ці кошти використовують для того, щоб не допустити опозицію до мітингів», – заявив А. Яценюк.

Експерти по-різному оцінюють ситуацію. Деякі вважають, що опозиція підвищує свій рейтинг за рахунок подібних заходів, а влада діє часто невдало і цим лише погіршує ставлення до неї, інші вважають, що саме опозиція демонструє свою невпевненість в майбутньому. Зокрема, як зазначив політолог В. Карасьов, влада Харкова намагалася придушити акцію опозиції, влаштувавши транспортний колапс у місті під час проведення акції опозиції, однак їхні дії дали зворотний ефект. «Кернес і Добкін не хотіли ж розпіарити акцію, вони просто думали, що таким чином можна її придушити. Тому вони діяли за логікою місцевої політики, коли незначні опозиційні сили блокуються, жорстко контролюються і придушуються. Але не врахували, що ті методи адміністративного тиску на політичні сили не спрацьовують, якщо акція проходить в досить значному масштабі. Тут, навпаки, ефект опору та ефект придушення спрацьовують на користь того, кого придушують, а не того, хто пригнічує», – зазначив В. Карасьов.

На думку політолога, Добкін і Кернес хотіли показати, що опозиції в Харкові ніхто не радий. «Хотіли показати, що Харків не опозиційне місто, що опозиція не має тут підтримки, що проводити тут масові акції немає сенсу, що Харків повністю зачищений і під контролем місцевої влади», – зазначив експерт і додав, що з точки зору місцевої політики, це завдання виконано. За словами експерта, цього, виявляється, мало. «Можливо, місцева влада виконала

свої завдання, як вона їх розуміє, але, з точки зору акції опозиції як національно-політичного явища, це дало зворотний ефект», – вважає В. Карасьов.

Разом з тим експерти, аналізуючи події, зазначають, що опозиція має дуже мало шансів досягти поставленої мети. Та й чи має наміри вона її досягати, теж сумнівно. Адже на початку акції А. Яценюк зазначив, що завданням акції є поспілкуватися з народом, відчутти його революційні настрої. На думку політолога, керівника Центру політичних досліджень «Пента» В. Фесенка, це певний маневр опозиції. «Парламентське протистояння зайшло в глухий кут, тому опозиція мусила змінювати тактику, перенісши свою політичну активність на вулицю», – підкреслив політолог. Він вважає, що це дасть можливість політикам уникнути звинувачень на кшталт «здали парламент», «припинили блокування». «А ще це нагода продемонструвати владі, що опозиція має серйозний ресурс підтримки», – додав В. Фесенко. І підкреслив, що результати нещодавнього опитування, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» та Київським міжнародним інститутом соціології, виявили, що взяти участь у протестних мітингах сьогодні готова майже третина українців (28,5 %). Натомість, за цими ж даними, 39 % точно не підуть на масові заходи.

Проте В. Фесенко переконаний, що про революційність тут насправді не йдеться, як це подають опозиційні сили. «Це банальна, класична мітингова акція і не більше. Тримати два місяці народ на високому організаційному та емоційному рівні буде надто важко. За задумом опозиції акції розпочато від західних областей з фінальним травневим акордом у Києві. Це традиційний сценарій», – зазначив В. Фесенко. За його словами, опозиція почала з регіонів, де є політична й соціальна база, де можна продемонструвати масовість. Бо до завершальної акції у столиці треба серйозно підготуватися. Проте політолог переконаний, що травень – не найкращий місяць для протестів. «Серйозні “майдани” завжди виникали лише восени, під кінець року, коли визрівали різні економічні й соціальні конфлікти, тоді і є емоційний пік», – вважає експерт.

Директор Центру політичних досліджень і конфліктології М. Погребинський також вважає, що ця акція може завершитися безрезультатно. Невдала акція може вдарити по рейтингах окремих опозиційних лідерів. «А. Яценюк колись мав роль найбільш розумного й найбільш інтелігентного політика. Зараз же він вирішив пограти у свого хлопця або диктатора. Це помилка. А. Яценюк грає комедійну роль, і нічого серйозного в нього вже не вийде», – зазначив М. Погребинський.

Глава Інституту глобальних стратегій В. Карасьов вважає невдалою саму назву акції. Він також наголосив на спонтанності організації і відсутності в неї головної ідеї і головних вимог. Водночас, на його думку, безпосередньо ідея виходу опозиції в народ правильна, адже закритість опозиції в заблокованому парламенті вигідна владі, однак форма виходу в народ обрана невірно. «Заяви лідерів опозиції про народне повстання – це свідчення того, що вони вичерпали методи парламентської боротьби», – заявив В. Карасьов.

За його словами, парламентська опозиція є, а парламенту немає, немає легальних методів боротьби за реалізацію власної програми, за захист свого виборця. «Такі заяви – це перебудова на марші, а перебудовуватися на марші, міняти тактику боротьби завжди дуже складно», – переконаний В. Карасьов. Експерт вважає, що опозиції складно змінити тактику боротьби з парламентською на вуличну. «Робота на вулиці – це робота на межі ризику, тому що вулиця це море, а морем керувати дуже складно. Пасивна вулиця може дуже швидко радикалізуватися, перестати підкорятися вождям і зажадати нових лідерів», – підкреслив В. Карасьов.

На думку ж директора Центру політичних досліджень Львівського національного університету А. Романюка, опозиція зважила, що до осені ще далеко, а градус політичної боротьби треба піднімати саме на квітень – травень. «Саме тоді ухвалюватимуть важливі державні рішення, приміром про підписання Угоди про асоціацію з ЄС, а хвилину виступів можна буде якось впливати на дії влади», – пояснює експерт.

Не вірить у перспективи акції «Вставай, Україно!» і директор Центру політичного аналізу «Стратагема» Ю. Романенко. Він вважає, що існують фактори, які відображають нездатність опозиції зрозуміти, що вона хоче в якості цілей, і, відповідно, вибудувати цю діяльність таким чином, щоб вона була максимально ефективною. «На вулиці 2013 р., а опозиція діє так, ніби перебуває у 2003–2004 рр. У цьому її головна проблема», – підкреслив політолог. Він переконаний, що вже змінилися реалії, але не змінилися мізки. Не змінилося сприйняття тих змін, які відбулися за цей час у країні. Тому, на його думку, такі акції дуже неефективні. На цих акціях сили опозиції представлені якимись партійними активістами, найнятими бабусями, студентами, яких звозили з різних районів. «Усе це не відрізняє опозицію від влади. Власне кажучи, вони брати-близнюки. І... коріння їхнього походження лежить у кучмівській епосі, і сьогодні ці діти Кучми б'ються між собою за місце під сонцем», – заявив експерт.

На його думку, опозиція повинна зрозуміти, що люди дуже сильно втомилися від слів і, особливо, від безглузвих слів, за якими не слідує конкретного вирішення їхніх проблем. Тому якщо проаналізувати, які акції мали популярність, викликали величезний резонанс в Україні за останні місяці, то легко побачимо, що всі вони несли силову складову. «Вважаю, що для того, щоб люди почали йти на ці акції, опозиція спочатку повинна зрозуміти, що вони повинні вирішувати конкретну проблему і фіксувати конкретну перемогу. Тобто опозиціонери мають налаштуватися відразу ж на боротьбу, на зіткнення із силами правопорядку, з адміністраціями. Оскільки досягти своїх цілей іншим шляхом вони в рамках тієї моделі, яка сьогодні склалася в Україні, просто не можуть», – зазначив Ю. Романенко.

Опоненти об'єднаної опозиції також сумніваються в щирості лідерів опозиції і не вірять в успіх акції. Зокрема, депутат-«регіонал» В. Олійник розцінив

проведення акції протесту «Вставай, Україно!» як ознаку «політичної паніки». У Партії регіонів не бачать в оголошеній опозицією акції протесту будь-яких загроз для діючої влади. «Проведення цієї акції – ознака політичної паніки. Звичайно, невдоволення діями влади в суспільстві є, але народ незадоволений і діями опозиції», – заявив В. Олійник. Він підкреслив, що ніякої протидії акціям опозиції в Партії регіонів не мають наміру чинити. «А навіщо? Адже наша пропозиція – конструктивна робота в парламенті. Давайте ще в нинішній ситуації розіб'ємо вітрини – що це вирішить?» – додав він.

Інший народний депутат від Партії регіонів А. Пінчук вважає, що акція опозиції уже «провалилася». За його словами, уся опозиція страждає «синдромом А. Яценюка», який проявляється в оприлюдненні неправдивої інформації. Зокрема, коментуючи акцію «Вставай, Україно!» у Харкові, А. Пінчук зазначив, що в ній брало участь менше заявленої опозицією кількості людей. «Не було там 10 тис. У нас є синдром А. Яценюка, у якого там збільшується у п'ять-шість разів кількість людей. Це не відверто», – зазначив народний депутат. Він вважає, що вищезгадана всеукраїнська кампанія опозиціонерів зазнала поразки. «Я і під час “майдану” був прихильником провладної тоді сили, і зараз залишаюсь, і знаю, але відверто скажу: коли була на “майдані” велика кількість народу, не завадили б ні автобуси, ні ті люки... Нічого. А якщо там зібралася купка людей, яким все одно як пройти, щоб попіаритися між собою, то знаєте, ця акція вже давним-давно провалилася», – підкреслив «регіонал». На його думку, опозиційні мітинги збирають не народ, а лише членів окремих партій. «Вони анонсують це як мало не революцію, а це лише збір своїх парторганізацій», – переконаний А. Пінчук.

Лідер Комуністичної партії України П. Симоненко, коментуючи акцію, назвав її «політичним блудом й обманом». «Від імені своїх товаришів ще раз хочу заявити нашу позицію: ми піднімаємо людей для того, щоб усунути від влади і “біло-блакитних” олігархів, і “помаранчевих” олігархів. Сьогоднішні спроби опозиціонерів представити ситуацію так, що вони ведуть боротьбу проти олігархів, виглядають смішно – вони ведуть боротьбу за свої надприбутки», – заявив лідер КПУ.

Проте деякі експерти обережні з висновками. На їхню думку, передбачити перебіг подій досить складно. Акція «Вставай, Україно!» багатьма ознаками нагадує події 2002 р., тоді ж назва протесту була «Повстань, Україно!». Обидві акції виникли за два роки до президентських виборів і об'єднали опозиційних лідерів (у 2002 р. – О. Мороза, Ю. Тимошенко і В. Ющенко, у 2013 р. – А. Яценюка, О. Тягнибока і В. Кличка) під егідою боротьби проти диктатури і вимоги дострокової відставки Президента. Сучасні протестні настрої, на думку експертів, досягли рівня 2002 р. Так, за даними Центру ім. О. Разумкова, у 2002 р. готових взяти участь в акціях протесту було 32,9 %, у 2013 р. – 32,7 %. Щодо теперішнього загальнополітичного контексту, то він співзвучний із соціально-політичними проблемами президентства Л. Кучми: монополізація

влади, корупція, порушення прав людини, тиск на опозицію, підконтрольність суду виконавчій гілці влади тощо.

Акція «Повстань, Україно!» та «Україна без Кучми» зійшли нанівець, а провідні експерти у 2004 р. зазначали, що українці можуть висловлювати протест проти влади лише на виборах, але навряд чи вдадуться до масових протестних акцій. Проте, як зазначають експерти, незважаючи на такі оцінки й досить низький рівень готовності прийти на мітинг протесту, якщо відбудеться фальсифікація виборів (18,1 %), помаранчева революція все-таки відбулася.

Експерти проводять паралелі між подіями 2002–2004 рр. і теперішньою ситуацією, однак простого екстраполювання даних для прогнозування можливого масового протесту недостатньо. Як зазначає голова правління Фонду «Демократичні ініціативи» І. Бекешкіна, «безпосередньої залежності між рівнем протестних настроїв і готовністю вийти на вулицю немає». Насамперед для виникнення масового протесту необхідна якась подія, чітка причина, яка стане «останньою краплею», а також лідери з високим рівнем довіри. Із усіх українських політиків лише В. Кличко має позитивний баланс довіри-недовіри (+20,1 %), проте він був відсутній на деяких акціях протесту «Вставай, Україно!».

Отже, на думку експертів, для виникнення масового протесту, який би реально змінив політичну ситуацію у країні, недостатньо мати високий рівень протестних настроїв населення. Потрібно поставити конкретну мету, яка б була актуальною для кожного, і показати реальність її досягнення. Хоча до президентських виборів ще два роки, проте наміри опозиції мобілізувати населення, демонструючи чітку позицію і наміри, при подальшій наполегливості можуть мати позитивні наслідки.

Деякі експерти вважають, що зі звільненням Ю. Луценка ситуація може змінитися. І акція «Вставай, Україно!» не закінчиться в травні, а «набере» нових рис і триватиме до осені й далі. Як інформують ЗМІ, Ю. Луценко анонсував створення громадського руху, який ставить за мету «оновлення і будівництво країни». Ініціативну групу вже сформовано, але її учасники розходяться в прогнозах щодо термінів початку своєї роботи. Перед президентськими виборами новий рух повинен буде підтримати опозиційного кандидата на цей пост, визнають його ініціатори.

Про плани створення нової організації, опозиційної по відношенню до діючої влади, Ю. Луценко повідомив в інтерв'ю телеканалу ТВі. Він підкреслив, що ця структура не буде зареєстрована як партія. «Україні необхідний загальнодержавний надпартійний рух, який буде підштовхувати опозицію до правильних рішень», – зазначив Ю. Луценко.

За словами Р. Безсмертного, Ю. Луценко називає його «народний рух за третю республіку». Кістяк майбутньої структури вже визначено. «Є чотири людини – Т. Стецьків, В. Філенко, Ю. Луценко й Р. Безсмертний. Ось навколо них і треба об'єднуватися», – зазначає один із соратників Ю. Луценка

Т. Стецьків. Усі четверо відомі як «польові командири “майдану”». Під час помаранчевої революції 2004 р. вони брали участь в організаційному забезпеченні акції протесту на Хрещатику й майдані Незалежності.

Ю. Луценко заявив, що нове об'єднання повинне буде написати «план оновлення і будівництва країни». Р. Безсмертний уточнив, що акція, ініційована Ю. Луценком, має стати всеукраїнською, з максимальним охопленням виборців. Учасники цієї ініціативи визнають, що вона прив'язана до майбутніх президентських виборів, а одним з її підсумків стане підтримка одного з кандидатів у Президенти. Як заявив сам Ю. Луценко, він розраховує на річницю «майдану» ініціювати масштабну акцію протесту. При цьому політик вважає, що для успіху акції опозиція повинна виробити концепцію облаштування держави і визначити єдиного кандидата в Президенти. «Якщо йдеться про план побудови країни, то його ще тільки належить спільно написати. ...Я сподіваюся в найближчий час зібрати коло однодумців, які думають про українськи налаштованих людей, інтелектуалів і патріотів», – заявив Ю. Луценко. Він підкреслив, що до настання осені хотілося б мати готовий план дій. «Потім ми спробуємо заручитися підтримкою якомога більшої частини населення, будемо переконувати й агітувати. Якщо це вдасться, то до річниці “майдану” ми зможемо ініціювати повномасштабну масову акцію», – зазначив політик. За його словами, така акція не буде підготовкою до повалення влади. «Я відчуваю завищені очікування певної частини суспільства. Мовляв, ось, повернувся Луценко, він зараз швидко організує революцію, і все буде добре. Уявімо фантастику: сьогодні на Майдан вийде мільйон, ми знімемо В. Януковича, захопимо Банкову, і... Поки що у нас немає навіть єдиного кандидата від опозиції. Немає злагодженої команди, немає спільного бачення. Один раз ми вже так Президента обрали. Спасибі, більше так не хочу», – заявив Ю. Луценко. На його переконання, майбутня акція на Майдані повинна стати демонстрацією сили, місцем збору тих, хто не тільки проти когось конкретного, але й за щось конкретне. «Завдання-мінімум, щоб до цього часу опозиція, за можливістю, визначилася з єдиним кандидатом. Завдання-максимум, щоб погляди майбутнього кандидата збігалися з розробленою концепцією облаштування держави. Щоб бажання людей і можливості лідерів збіглися. Щоб потенційний глава держави не тільки пообіцяв, але і виконав задумане», – підкреслив політик.

Соратники Ю. Луценка, як і сам політик, наголошують, що не мають намірів створювати нову партію і розколювати опозицію. «Не йдеться ні про політичну партію, ні про громадську організацію. Дискусія з приводу того, що Луценко, Фленко, чи Безсмертний, чи Стецьків стануть у піку опозиції, неправда це. Цього не буде», – запевнив Р. Безсмертний.

Можливі партнери по опозиції заявляють, що раді будуть співробітничати з Ю. Луценком. Зокрема, народний депутат від фракції УДАР В. Наливайченко переконаний, що Ю. Луценко може відіграти важливу роль в опозиційному політичному житті. «Ми станемо тільки сильнішими, якщо Ю. Луценко

втїлить свої плани. Але обов'язково потрібно створити політичні ліфти для нових, молодих людей, які точно знають краще, як треба будувати майбутнє і можуть змінити країну», – підкреслив депутат. В. Наливайченко зауважив, що Ю. Луценко чесна людина й чесний політик. «Він точно не потерпить імітації. У спільних діях опозиції він може зіграти серйозну роль – не на розкол, а, навпаки, на об'єднання. Тому не потрібно спекулювати на цю тему», – наголосив народний депутат від фракції УДАР.

Проте не всі експерти поділяють таку думку. На їхнє переконання, невідомо як буде себе вести Ю. Луценко у випадку, коли опозиція продовжуватиме займатись «популізмом» і нічого нового не пропонуватиме. Адже останні події демонструють, що далі заяв і блокування парламенту опозиція не йде. Чи збережуть свій вплив теперішні лідери опозиції також невідомо.

Натомість директор Київського центру політичних досліджень та конфліктології М. Погребинський вважає, що Ю. Луценко, якщо захоче, зможе скинути з опозиційного п'єдесталу А. Яценюка. Експерт зазначив, що відразу після звільнення Ю. Луценка лідери опозиційних сил розгубилися і не знали, що робити. «Те, що лідери опозиції не зателефонували Ю. Луценкові відразу після його звільнення, – це була така типова розгубленість лідерів, оскільки вони не знали, чого чекати від Ю. Луценка: як він налаштований, як він буде ставитися до А. Яценюка», – наголосив М. Погребинський. За його словами, у Ю. Луценка є можливість фактично «втопити» А. Яценюка. «І якщо така мета буде в Ю. Луценка, то він це зможе зробити, я вважаю», – підкреслив політолог. Він також зазначив, що майбутня політична позиція экс-міністра не зрозуміла. «Якщо б на місці Ю. Луценка була Ю. Тимошенко, тоді не було б цього, тому що всі б розуміли, що вона приходить для того, щоб очолити опозиційний рух. З Ю. Луценком такої ясності немає», – вважає експерт.

У свою чергу директор Агентства моделювання ситуацій В. Бала переконаний, що рейтинг Ю. Луценка тільки зростатиме, що стане своєрідним іспитом на порозуміння для опозиційних лідерів. На його думку, усе в майбутньому залежатиме від поведінки безпосередньо Ю. Луценка. «Від цього будуть наслідки – добрі для опозиції чи погані для влади, або навпаки. Це досить серйозний іспит для самої опозиції, наскільки вона зможе переформатуватися», – підкреслив В. Бала.

За прогнозами експертів, ситуація проясниться найближчим часом. Поки що, говорячи футбольними термінами, м'яч на полі опозиції, і як вона ним розпорядиться, залежить від неї самої (*На акції «Вставай, Україно!» ухвалили резолюцію з вимогою звільнити Тимошенко // <http://tvi.ua>. – 2013. – 7.04; Акція «Вставай, Україно!» // <http://verner.blox.ua>. – 2013. – 8.04; Об'єднана опозиція розпочала кампанію вуличних протестів «Вставай, Україно!» // <http://www.rukhpress.com.ua>. – 2013. – 18.03; У Партії регіонів не бояться оголошеної опозицією акції протесту // <http://dt.ua>. – 2013. –*

13.03; Опозиція діє застарілими методами // <http://newsradio.com.ua>. – 2013. – 15.03; Експерти розкритикували «повстання» опозиції: обіцяли одне, а роблять інше // <http://tsn.ua/politika>. – 2013. – 15.03; Опозиція іде Харковом великим натовпом, лідери на «броньовику» // <http://www.pravda.com.ua>. – 2013. – 12.04; Действия Кернеса и Добкина дали обратный эффект // <http://glavcom.ua>. – 2013. – 13.04; У Партії регіонів заявили, що акція «Вставай, Україно!» провалилась // <http://gazeta.ua>. – 2013. – 13.04; На митинг опозиції в Полтаві прийшли більше восьми тисяч человек // <http://censor.net.ua>. – 2013. – 13.04; На мітингу в Харкові зібралося 20 тис. людей, лідери опозиції – на даху автобуса // <http://gazeta.ua>. – 2013. – 12.04; Погребинський: У Луценка є можливість «втопити» Яценюка // <http://gazeta.ua>. – 2013. – 14.04; «Ми станемо тільки сильніше, якщо Луценко втілить свої плани» // <http://gazeta.ua>. – 2013. – 14.04; Луценко планує на річницю Майдану масштабну акцію протесту // <http://gazeta.ua>. – 2013. – 13.04).

О. Симоненко, наук. співроб. СІАЗ НБУВ, канд. політ. наук

Базування Чорноморського флоту Росії в Україні: проблеми та перспективи

У російсько-українських відносинах проблемне питання щодо перебування на українській території російського Чорноморського флоту (ЧФ) навіть після підписання так званих «харківських угод» * так і не вдалося зняти з порядку денного.

За даними інформаційних джерел, Україна і Росія у 2012 р. зробили крок назад, порівняно з 2011 р., у питаннях впорядкування функціонування Чорноморського флоту РФ на українській території. Існуюча юридична база не врегулює низки проблемних аспектів, що стосуються перебування російського флоту на території України. За підрахунками аналітиків цих питань набирається більше 40.

Одне з них, наприклад, стосується продовження Чорноморським флотом РФ практики суборенди, незважаючи на те, що раніше російські чиновники

* 21 квітня 2010 р. президенти Росії та України Д. Медведєв і В. Янукович у результаті переговорів у Харкові домовилися продовжити термін перебування російської бази в Криму на 25 років, починаючи з 2017 р., коли закінчується дія нинішньої угоди, з правом її продовження ще на п'ять років. Влада пояснила таку угоду домовленістю «Газпрому» і «Нафтогазу» про пільгові ціни (знижки) на газ для України. Ця угода була ратифікована Верховною Радою 27 квітня 2010 р.

заявляли про припинення таких дій. Про це в коментарі «ZN.UA» заявив директор міжнародних програм Центру НОМОС Д. Штибліков. «Частина територій і об'єктів, які не використовуються за призначенням, здається в суборенду приватним структурам зі зміною цільового призначення, у тому числі в комерційних цілях. При цьому податки не сплачуються. Суборенда здійснюється, головним чином, у двох напрямках: оренда земельних ділянок, насамперед морських причалів, і передача в оренду приміщень та майна», – стверджує Д. Штибліков.

За даними експерта, налічується 150–200 об'єктів, які російський Чорноморський флот здає в суборенду.

При цьому за повідомленнями в ЗМІ, землі, які зайняті підрозділами ЧФ Росії, цікавлять і севастопольських чиновників, і українських бізнесменів. «Землі Чорноморського флоту роздавалися і роздаються. Найчастіше за участю наших місцевих чиновників», – сказав Д. Штибліков і навів приклад з аеродромом «Херсонес», який збиралися зайняти люди, які отримали на даній території земельні ділянки від Севастопольської міськкадміністрації. Ситуація і до цього часу залишається невирішеною.

На існуванні проблемних питань між Україною та Росією у сфері ЧФ наголошує також міністр економіки П. Порошенко. Він зокрема, звертає увагу на питання інвентаризації об'єктів Чорноморського флоту Росії в Севастополі. «Питання інвентаризації об'єктів ЧФ РФ є принциповим. Альтернативи не існує, її необхідно провести, включно з інвентаризацією земельних ділянок, потреба в якій виникла після порушення питання про сплату ЧФ РФ оренди за використовувану землю до бюджету Севастополя», – сказав міністр.

На сьогодні не існує жодного договору оренди на жоден об'єкт або земельну ділянку, які займає в Криму Чорноморський флот РФ.

Цих договорів немає, бо від початку не була проведена інвентаризація та оцінка вартості об'єктів і земельних ділянок, пише в статті для ZN.UA оглядач В. Кравченко. Автор статті нагадує, що угода про розрахунки за ЧФ РФ визначає основні параметри оренди, однак цей документ сам по собі не є договором оренди. «Інвентаризація – це інструмент, необхідний Україні для того, щоб підписати договори оренди. Майном України користуються вже 20 років, воно зношується, приходиться у непридатність, а ми не маємо жодної інформації ні про ціну цього майна, ні про його стан», – наголосив Д. Штибліков.

Деякі об'єкти, що використовуються російськими моряками, навіть не внесені в додаток № 2 до угоди між Україною та Росією про розміри й параметри поділу ЧФ Росії. Ідеться, зокрема, про 13 причальних споруд у Севастополі.

Хоча формально Київ і Москва домовилися провести інвентаризацію ще на початку 2000-х років, цей процес досі не завершений.

На думку П. Порошенка, вирішення питання інвентаризації об'єктів ЧФ РФ залежить виключно від мистецтва ведення переговорів і відповідальність за це лежить на Міністерстві закордонних справ.

Ще один аспект, що потребує правового врегулювання, стосується порядку переміщень, пов'язаних з діяльністю підрозділів ЧФ РФ поза місцями їхньої дислокації, використання гідрографічних об'єктів у Криму, а також порядку модернізації російського флоту.

Нагадаємо, переговори з питань модернізації ЧФ РФ, яка згідно з чинною правовою базою між країнами повинна проходити суворо за принципом «тип на тип» і «клас на клас» за згодою української сторони, тривають до цього часу.

В українській опозиції впевнені, що переозброєння ЧФ РФ посилить екологічну, економічну, а також гуманітарну небезпеку, яку флот, на думку опозиції, і так створює своєю присутністю в Криму.

Україна не повинна давати дозвіл на переозброєння Чорноморського флоту Росії за будь-яких умов, адже це створить додаткову загрозу суверенітету України. Таку думку висловив народний депутат («Батьківщина») В. Кириленко. «Ми не знаємо, на якому театрі військових дій може бути використано Чорноморський флот, і це ще один чинник нестабільності і небезпеки, яка виходить від нього. Тому, я вважаю, потрібно повернутися до статусу-кво, тобто, до стану, який був до підписання Харківських угод», – заявив політик.

Він зазначив, що погоджуючись на переозброєння ЧФ і при цьому виставляючи якісь умови Росії, «ми повторимо помилку 2010 р.». «Підписуючи Харківські угоди, ми погодилися на продовження реального перебування флоту в Криму в обмін на ефемерну знижку в ціні на газ, що розчинилася дуже скоро, у міру підвищення цін на блакитне паливо», – резюмував він.

Ще одним проблемним питанням у переговорах щодо базування Чорноморського флоту Росії в Криму є сплата податків за ввезення товарів для ЧФ РФ, вирішення якого досі не зрушилося з місця. Москва як і раніше наполягає на звільненні від сплати такого податку, а у Києва – протилежна позиція.

У результаті Міноборони Росії звернулося до Міноборони України з проханням врегулювати митні процедури, необхідні, зокрема, і для переозброєння Чорноморського флоту.

Про це повідомив глава українського оборонного відомства П. Лебедев на брифінгу у військовому навчальному центрі «Десна». «Міністерство оборони Росії звернулося з тим, що вони планують проводити переозброєння свого Чорноморського флоту і попросило врегулювати питання митних процедур», – сказав П. Лебедев.

Міністр пояснив, що питання митних процедур не лежить у компетенції оборонного відомства, тому Міноборони оформити відповідні документи і передасть їх у (ЄС) Міністерство доходів і зборів, у Кабінет Міністрів і в Міністерство фінансів.

«Бажання Росії зрозуміле, адже технології ідуть вперед і бажання переозброїти свій флот – справедливе. Тому необхідно вирішити всі питання на законодавчому рівні, враховуючи інтереси, в тому числі, України як позаблокової країни», – підкреслив глава українського оборонного відомства.

Він також повідомив, що Україна і Росія планують оновити склад робочих груп, які займаються питаннями базування Чорноморського флоту РФ.

«Угода щодо ЧФ РФ підписана ще 18 років тому, створено близько 80 робочих груп і всіляких підкомісій, але маса поточних питань на сьогоднішній день не вирішені. Моя думка, що ця проблема ховається в кут і не було бажання її вирішувати», – резюмував міністр, говорячи про результати зустрічі зі своїм російським колегою С. Шойгу.

Він зазначив, що сторони домовилися переглянути склад діючих робочих груп для активізації їх діяльності з питань базування ЧФ РФ у Криму.

До того ж Прем'єр М. Азаров заявив, що Україна і Росія ведуть переговори щодо модернізації Чорноморського флоту Російської Федерації з можливістю використання українських суднобудівних заводів. Прем'єр розраховує, що такі переговори завершаться підписанням угоди. Таким чином, М. Азаров розраховує, що українські суднобудівні заводи будуть забезпечені додатковою роботою. Це також могло б істотно наповнити держбюджет.

Однак схоже на те, що відповідь на пропозицію М. Азарова стосовно можливості ремонтувати російські кораблі на українських заводах була дана в російському виданні «Известия» за 2 квітня, де була опублікована стаття «Путін заборонив ремонтувати російські бойові кораблі за кордоном». Суть повідомлення зводилася до такого – президент Росії відхилив пропозицію міністра оборони РФ С. Шойгу обслуговувати кораблі ВМФ за межами країни. Як пишуть «Известия», «президент категорично відкинув пропозицію Шойгу і доручив організувати роботу по ремонту кораблів на російських верфях. Зараз цим займається віце-прем'єр з ОПК Д. Rogozin».

Певні зрушення в цьому контексті у двосторонніх відносинах України й Росії оглядачі пов'язують з активізацією переговорного процесу між російським та українським оборонними відомствами: 22 березня відбулася зустріч міністра оборони РФ С. Шойгу і начальника Генштабу України В. Заман, на якій було обговорено питання перебування на території України Чорноморського флоту Росії і використання елементів його інфраструктури кораблями Військово-морських сил Збройних сил України, повідомили в Управлінні прес-служби і інформації Міноборони РФ.

За словами представника Міноборони, учасники переговорів розглянули питання, що стосуються стратегічного партнерства, проведення спільних заходів оперативної і бойової підготовки, військово-технічної співпраці, а також обмінялися досвідом реформування Збройних сил обох держав. У рамках спільної оперативної та бойової підготовки у 2013 р. заплановано проведення російсько-українсько-білоруського навчання «Слов'янська співдружність-2013» та російсько-українського навчання «Фарватер миру-2013», участь представників Збройних сил України в спільному навчанні з бойовою стрільбою «Бойова співдружність-2013», заходи чорноморської військово-морської групи оперативної взаємодії «Блексіфор».

При цьому слід зазначити, що російське керівництво не збирається обмежувати себе тільки вищезгаданими навчаннями.

Уже 28 березня о четвертій годині ранку (друга ніч за київським часом), повертаючись із ПАР, де у березні цього року відбувся саміт БРІКС, президент РФ В. Путін віддав наказ про проведення військових навчань в районі Чорного моря. Відповідно до наказу кораблі російського флоту вийшли з розташованого на території України Севастополя. Це перша за 20 років несподівана перевірка бойової готовності російського флоту. Якщо дослідити вже нову історію російського ВМФ після 1991 р., то за цей час подібних раптових перевірок такого масштабу на флотах не проводилося взагалі.

«Сьогодні о четвертій ранку президент РФ і верховний головнокомандуючий віддав наказ міністру РФ почати широкомасштабні військові навчання в районі Чорного моря. Ідеться про великомасштабну раптову перевірку-навчання», – повідомив 28 березня речник Кремля Д. Песков. Головна мета цих навчань – перевірити бойову готовність і злагодженість дій підрозділів, додав він. «Це дійсно була раптова перевірка», – сказав Д. Песков, зазначивши, що саме о четвертій ранку міністр оборони отримав конверт із відповідним наказом.

Що стосується технічних деталей, у навчаннях, організованих у територіальних водах Росії, взяли участь близько 7 тис. осіб. Було задіяно 30 кораблів, близько 250 бронемашин, до 50 артилерійських гармат різного призначення, до 20 бойових літаків і вертольотів, війська швидкого розгортання, ВДВ.

За повідомленням Міністерства оборони Росії, навчаннями в Чорному морі керував начальник Генерального штабу збройних сил, генерал-полковник В. Герасимов. «Широкомасштабна перевірка проводиться з метою оцінки готовності військ виконувати завдання за призначенням, а також виявлення проблемних питань військового будівництва», – ішлося в повідомленні Міноборони.

Протягом трьох днів (28–30 березня) кораблі і судна відпрацювали десятки вправ і виконали безліч завдань. У суботу, 30 березня, кораблі та судна завершили виконання всіх поставлених завдань, і в неділю вранці 31 числа повернулися в пункти постійної дислокації. Як повідомляють ЗМІ, у Севастополі кораблі зустрічали особливо, як переможців, які повернулися з бойових дій. Більше сотні жителів міста-героя зустрічали кораблі з піднятими російськими та Андріївськими стягами. Командувач Чорноморським флотом віце-адмірал О. Федотенко високо оцінив дії чорноморців, подякувавши їм за виконану роботу та сказавши таке: «Мені, як командувачу флотом, не соромно за виконану роботу. Так, ми не приховуємо, були огріхи і недоліки, були упущення, які будуть детально і уважно розібрані в ході аналізу виконання бойових завдань».

У свою чергу президент РФ В. Путін прибув у п'ятницю, 29 березня, у Краснодарський край, щоб особисто перевірити хід великомасштабних військових навчань у районі Чорного моря і разом з міністром оборони

С. Шойгу облетів район навчань. Як стало відомо пізніше, верховний головнокомандувач президент В. Путін залишився задоволений проведенням заходом та сказав, що подібні перевірки будуть проводитися і в інших військових округах Росії.

За словами експертів, опитаних Російською службою «Голоса Америки» військові навчання російського ЧФ стали абсолютною несподіванкою для Заходу. Як зазначає джерело, вони є «демонстрацією сили і державного гніву», а мовою дипломатії означають готовність твердо захищати свої інтереси.

Незважаючи на те що, згідно з міжнародними правилами, попереджати зарубіжних партнерів про це було необов'язково, на раптові російські навчання надійшла негативна реакція. Джерела в країнах НАТО заявили: «Партнери так не роблять».

Нагадаємо, відповідно до Віденського документа щодо заходів зміцнення довіри і безпеки від 2011 р., держави-члени Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) повинні як мінімум за 42 дні інформувати закордонних партнерів про сухопутні навчання, якщо в них бере участь понад 9 тис. осіб, 250 бойових танків, 550 броньованих машин або 250 самохідних та буксирувальних артилерійських знарядь, мінометів і реактивних систем залпового вогню (калібру 100 мм і більше).

Військово-морські навчання ж, як пояснив старший віце-президент російського ПДР – Центру (Центр політичних досліджень Росії. – Ред.) генерал-лейтенант запасу Є. Бужинський, «ніякими угодами про заходи довіри не охоплені». За словами експерта, Росія неодноразово пропонувала західним партнерам включити подібні навчання в категорію тих, які підлягають обов'язковому повідомленню, однак проти цього виступали США і низка інших західних країн, які відстоюють «непорушність принципу свободи мореплавання».

Незважаючи на це, новина про проведення незапланованих великомасштабних військових навчань у Чорному морі була сприйнята за кордоном з подивом. Високопоставлене дипломатичне джерело в одній із країн-членів НАТО заявило, що «хоча з формального погляду Росія, імовірно, і має рацію (заявляючи, що вона не зобов'язана була нікого заздалегідь попереджати), але все ж партнери так не чинять».

«Проте члени НАТО завжди намагаються завчасно інформувати Москву про підготовлювані навчання, оскільки ми домовилися зміцнювати взаємну довіру та транспарентність», – наполягає дипломатичне джерело в одній з країн Альянсу. «Все одно могли сказати про це НАТО. Ми вміємо зберігати таємницю», – заявив замісник Генерального секретаря НАТО О. Вершбоу.

Зі свого боку офіційний представник держдепартаменту США В. Нуланд зазначає, що «Росія вже проводила навчання в Чорному морі. Це не новина» і керівництво США не вбачає в цьому жодних проблем. «У рамках ОБСЄ у нас є так званий віденський документ, що передбачає транспарентність у сфері

безпеки між країнами-членами ОБСЄ. Тож, коли мова йде про навчання в Чорному морі, якщо чесно, хай чиї б вони були, нас цікавить їхня відповідність процедурам, передбаченим віденським документом», – сказала В. Нуланд.

Незалежний військовий експерт П. Фельгенгауер вважає, що подібні великомасштабні навчання зовсім раптовими не бувають. Але те, як драматично було оголошено про початок навчань, з борту президентського літака, що повертається з саміту БРІКС в ПАР, говорить про політичне підґрунтя подібного рішення. «Це політичний сигнал Заходу, зокрема, Західній Європі у зв'язку з тим, наскільки Росія розлютилася подіями на Кіпрі. Навчання проводяться в тих місцях, де у Росії є великі військові можливості. Сирія теж відіграє важливу роль, але в цілому це показник серйозних змін російської зовнішньополітичної стратегії в поєднанні з іншими подіями, що відбуваються всередині країни. Це остаточна відмова від спроб побудувати партнерські відносини з Європою, зокрема з Німеччиною», – говорить П. Фельгенгауер. Москві, продовжує незалежний військовий експерт, стало зрозуміло, що з проекту співпраці з Брюсселем нічого не виходить. «Кіпрська криза довела російській еліті, що побудувати співпрацю з Європою і привілейовані відносини з Німеччиною не виходить. Одночасно почалися напади на правлячі еліти Німеччини, а саме перевірки російськими представництвами фондів Конрада Аденауера і Фрідріха Еберта. Ці фонди безпосередньо представляють німецькі правлячі партії в Росії», – сказав експерт. Подібними навчаннями Росія фактично оголошує про свій союз з антизахідними силами, приймаючи Західну Європу за такого ж ворога, як і США. «Почався прямий конфлікт з Європою, російських послів викликають на килим до Берліну та Парижа, але одночасно Росія співпрацює з Пекіном і будує партнерство в рамках Брікса», – резюмував П. Фельгенгауер.

З цього приводу генеральний директор Російської ради з міжнародних справ, президент Фонду «Нова Євразія» А. Кортунов вважає, що поки зарано говорити, що раптові військові навчання Росії є показником зміни вектора зовнішньої політики. «Звичайно, навчання є сигналом, який надсилається російській еліті, керівництву збройних сил, а також партнерам і сусідам. Проведення великомасштабних військових навчань на дипломатичній мові означає підтвердження готовності твердо відстоювати свої інтереси, якщо така необхідність виникне, у тому числі і в акваторії Чорного моря», – розповів Російській службі «Голос Америки» А. Кортунов. У цілому, за його словами, в акваторії Чорного моря біля Росії зараз немає таких супротивників, які були в епоху «холодної війни», тому сприймати навчання як демонстрацію сили було б перебільшенням. «Потрібно також враховувати, що Путін після зміни керівництва Міністерства оборони, хоче перевірити ефективність роботи одного з основних силових відомств Росії», – вважає А. Кортунов.

Рішення президента Росії В. Путіна несподівано почати широкомасштабні навчання в регіоні Чорного моря викликало стурбованість Грузії. Про це

йдеться в заяві Міністерства закордонних справ Грузії. «Ці навчання – незвичайні, незаплановані і виходять за межі звичного розташування військових підрозділів, яке приведено у відповідність з Віденською угодою від 2011 р. “Про зміцнення довіри і безпеки”», – ідеться в повідомленні грузинського МЗС.

Міністр оборони Грузії І. Аласанія заявив, що Тбілісі пильно стежить за раптовими великомасштабними російськими навчаннями в Чорному морі, однак прямої загрози не відчуває. «Звичайно ж, Грузія не злякається цих обставин, ми продовжуємо наші навчання спільно з американськими партнерами. У майбутньому в Грузії будуть проведені ще більш масштабні навчання», – заявив міністр. Він додав, що на даному етапі акваторія Грузії не порушена. «Але сам факт того, що ці навчання не були узгоджені з сусідніми країнами, є порушенням визнаної міжнародної практики», – заявив І. Аласанія.

При цьому він повідомив, що подібні порушення з боку Росії не є новиною для Грузії, оскільки російська сторона «окупувала 20 % території нашої країни, повністю порушуючи всі норми міжнародного права».

Тим часом грузинське МЗС все-таки висловило заклопотаність і обурення у зв'язку з «раптовими і провокаційними діями російських військових підрозділів». «Навчання проводяться поблизу морського і сухопутного кордону Грузії. Представники влади Росії не розповсюдили інформацію про тривалість і точну дислокацію військових частин», – говориться в заяві зовнішньополітичного відомства.

У Тбілісі також зазначили, що дії Росії суперечать інтересам стабільності в Європі. Зі свого боку в МЗС РФ вважають, що «глибока заклопотаність» грузинської сторони військовими навчаннями, які Росія провела на Чорному морі, має «надуманий характер». Офіційний представник МЗС Росії О. Лукашевич прокоментував заяву МЗС Грузії таким чином: «Глибока заклопотаність» грузинської сторони у зв'язку з навчаннями носить надуманий характер. Це особливо очевидно на тлі цілком адекватної реакції решти світової спільноти», – ці слова наводяться в повідомленні російського зовнішньополітичного відомства. На його думку, «мова йде про чергову непереконливу спробу затушувати справжній стан речей. Адже саме Грузія розв'язала у 2008 р. військовий конфлікт на Кавказі, донині продовжує ухилятися від укладення зобов'язуючих угод про гарантії безпеки з Південною Осетією і Абхазією, які протягом багатьох років були об'єктами погроз і агресивних дій з боку Тбілісі», – зазначив офіційний представник МЗС РФ. «Те, що в Тбілісі продовжують вдаватися до подібних шаблонних пропагандистських трюків, прямо скажімо, погано клеїться із заявами про прагнення до нормалізації відносин з Росією», – підкреслив О. Лукашевич.

У «тривожній манері» також подають інформацію щодо навчань в акваторії Чорного моря і румунські ЗМІ, говорячи про те, що «російський ведмідь робить хвилі», і закликають владу відреагувати на навчання.

Розтиражована ЗМІ новина викликала подив у Румунії та коментарі про зростаючу військову роль РФ у Чорноморському регіоні. На думку румунських журналістів, Бухарест повинен вжити адекватних заходів, враховуючи, що Румунія разом з Болгарією і Туреччиною забезпечує фланги НАТО в цьому районі.

Отже, у Румунії теж занепокоїлись позаплановими навчаннями російського Чорноморського флоту.

А от у Міністерстві закордонних справ України заявляють, що російська сторона попередила Київ про намір провести військові навчання в Чорному морі за участі кораблів Чорноморського флоту. Таким чином, згідно з інформацією МЗС, ніяких підстав для занепокоєння або переживань із приводу проведення РФ навчань немає, оскільки всі процедурні моменти були дотримані.

Чинна нормативна база між Україною і Росією передбачає інформування української сторони у разі участі кораблів та підрозділів ЧФ у подібних заходах. Таке інформування відбувається на регулярній основі напередодні всіх навчань, в яких бере участь ЧФ Росії.

Тим часом у Києві про плани Москви знали ще за шість днів. Про це повідомив в. о. директора департаменту інформаційної політики МЗС Є. Перебийніс. «За даними, які ми отримали від нашого Міністерства оборони, російська сторона у відповідності з усіма двосторонніми угодами, укладеними Україною з РФ, завчасно сповістила українську сторону про проведення цих навчань», – сказав дипломат.

Представник МЗС додав, що, на його думку, навчання не можуть становити якусь загрозу інтересам України. «Навчання проводяться на регулярній основі як Збройними силами України, так і Збройними силами Росії та інших держав. Я не бачу ніяких загроз», – зазначив він.

Зі свого боку, колишній міністр оборони України, представник парламентської фракції Партії регіонів О. Кузьмук повідомив, що не бачить жодних порушень українського законодавства з боку Росії. За його словами, у проведенні навчань немає нічого резонансного, оскільки російські військові базуються на території відповідно до договору. У зв'язку з цим, як зазначив О. Кузьмук, немає нічого дивного в тому, що Росія проводить навчання, оскільки вона повинна займатися оперативною та бойовою підготовкою своїх військ.

Він також повідомив, що сам дізнався про проведення навчань із ЗМІ, однак також бачив офіційну заяву Міністерства закордонних справ України, в якій ідеться про те, що Росія передчасно попередила про проведення військових навчань у Чорному морі.

Також не бачить причин для стурбованості через великомасштабні навчання у районі Чорного моря, які проводила Росія, і не розуміє галасу, що виник навколо цього питання, колишній міністр оборони України (2005–2007), народний депутат (фракція «Батьківщина») А. Гриценко.

«Військові навчання ЧФ РФ – чому стільки галасу? Росія почала військові навчання ЧФ. Коментатори говорять про політичний тиск на Україну, примушуванні до вступу в Митний союз, домішують геополітику... Не бачу причини для такої стурбованості», – написав А. Гриценко на своєму персональному сайті.

Він стверджує, що Росія, згідно з українським законодавством, має право проводити навчання силами і засобами ЧФ РФ.

Екс-міністр оборони також наголошує, що фактів порушення українського законодавства з боку Росії під час навчань не зафіксовано.

А. Гриценко заперечує, що Росія під час таких навчань відпрацьовує якісь агресивні дії проти України, її території чи населення: «Ні. Щось подібне буде помічено – реакція також має бути адекватною».

«Для тих, хто, можливо, не знає: Україна роками проводила і надалі буде проводити навчання своїх сил і засобів на полігонах, які розташовані на території Російської Федерації, у т. ч. із бойовими пусками ракет зенітно-ракетних комплексів дальньої дії С-300 і С-200. Населення РФ і преса на це не звертали увагу», – також зазначив екс-глава українського оборонного відомства. За його словами, це не перші і не останні військові навчання ЧФ РФ: «Доки флот базуватиметься в Україні – доти й будуть і військові навчання».

А. Гриценко бачить проблему не в навчаннях, а в базуванні на території України військового формування іншої держави, «звідси – загрози та стурбованість». «Моя принципова позиція з цього приводу відома, відстоював її завжди, у т. ч. на посаді міністра оборони: ЧФ РФ повинен базуватися в Україні, як було домовлено, тільки до 2017 р. Крапка», – підкреслив екс-міністр оборони.

У той же час українська опозиція різко відреагувала на проведені навчання, заявивши, що вони порушують міжнародні та Харківські угоди. Зокрема, свою думку з цього приводу висловив депутат від опозиційної націоналістичної партії «Свобода» Ю. Михальчишин. «Ми розуміємо символізм цієї події, але він притягнутий штучно за вуха, адже ЧФ нема чим пишатися. Ми пам'ятаємо, як кораблі ЧФ кілька разів взагалі тонули, це було під час революції після Першої світової, а під час Другої світової флот фактично був знищений. По суті, історія ЧФ безславна. Тож ніякого героїзму ЧФ немає, йому нема чим пишатися. Тому будь-які свята такого характеру, як вони планують, не мають сенсу, підстав і основи для гордості. Ми однозначно засуджуємо подібні заходи», – наголосив депутат.

Також він висловив невдоволення з приводу несподіваних військових навчань, організованих Росією на Чорному морі. «Це психологічний тиск на Україну, демонстрація сили нам як умовного ворога і це – деморалізація частини нашої армії, нашого населення, яке і так через кризові явища не вірить у державну стабільність», – зазначив він.

У проведенні маневрів націоналіст угледів спробу тиску особисто на Президента України В. Януковича («щоб він був більш поступливим»), додавши: «чим ближче до нашої території будуть проведені ці навчання, тим більша загроза нашій державній безпеці».

Депутат висловив думку, що МЗС України мало висловити протест із приводу навчань, а Міністерство оборони – організувати аналогічні маневри з української сторони.

Також член фракції «Свобода» І. Мірошніченко заявив, що «будь-які дії, які іноземні війська або флот здійснюють на території України, повинні узгоджуватися з керівництвом країни. І Україна повинна дати на це свою згоду. Оскільки Росія порушує домовленості, причому систематично, це дає нам законні підстави подати ноту протесту і вимагати звільнити територію України від російських військових формувань».

У зв'язку з цим представники опозиції вирішили перевірити виконання Чорноморським флотом РФ «базових угод про тимчасове перебування на території України». Народні депутати В. Яворівський і В. Пазиняк (обидва – «Батьківщина») зареєстрували у Верховній Раді проект постанови про створення тимчасової слідчої комісії з розслідування законності підписання Президентом В. Януковичем угод між Україною і Росією про перебування Чорноморського флоту РФ на території країни.

Свій негативний коментар висловив і депутат від опозиційної партії «Батьківщина» С. Соболев. Він сказав, що навчання повинні узгоджуватися з урядом України. На претензію з приводу узгодження як уже було сказано вище, відреагував МЗС України. За інформацією ЗМІ, у міністерстві стверджують, що про теперішні «раптові» навчання офіційний Київ був заздалегідь попереджений урядом Росії.

За словами депутата Верховної Ради від «Батьківщини» В. Яворівського, влада України також повинна негайно відреагувати на повідомлення Чорноморського флоту про запланований на 12 травня парад у центрі Севастополя з нагоди 230-річчя ЧФ РФ.

«У Німеччині стоять американські кораблі, база. Якщо бригада змінюється, то не лиши владу на місці, а й А. Меркель ставлять до відома. У нас російські морпіхи захопили наші маяки, на мисі Сарич, наприклад, абсолютно безпардонно захопили маяк. Мене як народного депутата не пустили туди торік... Плюс ціна оренди у нас в рази менша, американці платять близько 2 млрд доларів щороку, у нас росіянами захоплений весь Севастополь, лише 46 причалів використовуються взагалі без обліку, за це ми нібито отримуємо 90 млн доларів! Вони нам і цього не платять, списуючи нібито газовий борг, але він – не державний, а приватних структур, наближених до Кучми. Тож святкування 230-річчя – це чистої води провокація! Як можна відзначати таке буйство ЧФ на нашій території!» – сказав депутат. «Україна повинна була б заборонити це», – переконаний В. Яворівський.

У тому, що навчання Росії на Чорному морі – чергова спроба політичного тиску на Україну переконаний і глава кримсько-татарського меджлису М. Джемільов. В. Путін оголосив екстрені навчання на Чорному морі, щоб створити помилкову ілюзію військової потужності Росії, якої, насправді, немає. «Такі маневри біля нашого кордону у будь-якому випадку небезпечні, це, певною мірою, загроза. Такі навчання повинні бути погоджені з керівництвом України, з Міноборони, згідно з нашими законами. Тобто, про виведення, про перебазування кораблів для навчань нам в обов'язковому порядку повинні повідомити, а наша сторона дати відповідь. Тільки так», – сказав М. Джемільов.

«Але, я думаю, що, у будь-якому випадку, ці навчання, це, швидше за все, політичний тиск на Україну. Адже ЧФ не становить такої військової потужності, наприклад, у порівнянні з морським військовим флотом тієї ж Туреччини. Тому Росія надуває щоки, показує, що вона імперія, але ж реально Військово-морські сили РФ не модернізовані, там немає реальної мощі», – вважає глава кримсько-татарського меджлису.

З тим, що військові навчання РФ у Чорному морі є психологічним тиском згоден і колишній міністр закордонних справ (2007–2009) В. Огризко. Про це він сказав в ефірі «5 каналу». «Мова йде про черговий елемент психологічної війни, що ведеться проти України... Черговий спосіб психологічного тиску», – наголосив він.

При цьому він зазначив, що не бачить підстав для міждержавного конфлікту, хоча це відбувається на нашій території, і в такому випадку не можна мовчати.

Крім того, В. Огризко висловив упевненість у необхідності денонсації Харківських угод 2010 р. Також він вважає, що Україна повинна сповістити Росію за рік до розірвання цих угод. До того ж, В. Огризко підкреслив, що держава має вимагати від Росії виведення її Чорноморського флоту в Севастополі в 2017 р. «Тут питання не стоїть про маневри Чорноморського флоту, а про необхідність виведення з території України в 2017 р. Це питання вирішує відразу купу проблем з якими ми стикаємося. І значить договір Харківський повинен бути денонсовано, для цього є ще достатньо часу, а в 2017 р. Чорноморський флот повинен відправитися у бік Новоросійська, де неспроста триває будівництво морської бази Чорноморського флоту», – додав В. Огризко.

Огляд обговорень у зарубіжних ЗМІ «раптових» навчань РФ у Чорному морі засвідчив, що більшість видань робило спроби з'ясувати, якими причинами було обумовлене рішення російського керівництва про їх проведення. Так, видання *Yeni Mesaj* (31.03) пов'язує рішення про початок навчань з деякими кроками, які можуть бути зроблені в рамках вирішення сирійського питання на Близькому Сході. Напередодні ухвалення цього рішення відбулася низка важливих подій: 1) надання сирійської опозиції права представляти Сирію в Лізі арабських держав; 2) на саміті ЛАД

озвучено пропозицію про використання розміщених у Туреччині ЗРК «Петріот» для забезпечення безпеки півночі Сирії; 3) принесення прем'єр-міністром Ізраїлю Б. Нетаньяху вибачень Туреччині і «зникнення номінальної напруженості між Туреччиною та Ізраїлем». Імовірно, Росія чує «підземний грім» близького військового втручання країн НАТО у внутрішньосирійський конфлікт або прогнозує введення зон, заборонених для польотів, пишеться у виданні. У цьому зв'язку, як будь-яка велика держава, Росія використовує проведення великих навчань у відповідних районах як декларацію того, що вона в будь-який момент готова відповісти на військові виклики своїм національним інтересам. Так, на думку експертів видання, Росія дає зрозуміти США, Ізраїлю, ЛАД і, перш за все, Туреччині: якщо ви допустите помилку, то будете нести відповідальність за її наслідки. Згідно із заявою постійного представника РФ при ООН В. Чуркіна (Апарт, 30.03), надання опозиції місця Дамаска в ЛАД завдає шкоди посередницьким зусиллям спецпосланця ООН і ЛАД Л. Брахімі, при цьому Росія виступає проти надання сирійській опозиції місця в ООН, оскільки такий крок підірве репутацію інституту ООН.

Глибокий аналіз навчань РФ у Чорному морі робить експерт Центру військово-політичних досліджень А. Балабін. «Для того, щоб об'єктивно показати причину даних навчань, ми розглянули кілька варіантів які могли викликати таке рішення командування: 1. Якщо уважно розглянути епізоди даної перевірки боєготовності, то ми побачимо майже на 80 % схожість із стратегічними командно-штабними навчаннями «Кавказ-2012», які проводилися на цих же полігонах під Новоросійськом у вересні 2012 р. Наприклад, оборона кораблів і їх груп на переході морем, висадка морського десанту, взаємодія з морською авіацією і т. д. Тоді були задіяні всі основні сполуки Чорноморського флоту, причому підготовка до даних навчань почалася майже за півроку. Після їх завершення виявилися деякі зауваження, в основному в оперативній підготовці флоту, а також у системі управління силами і засобами під час проведення маневрів. Очевидно, що дані раптові вчення стали черговою перевіркою Чорноморського флоту, в тому числі з метою усунення зауважень, виявлених при проведенні СКШУ «Кавказ-2012».

2. Ще у 2011 р. Чорноморському флоту було поставлено завдання спільно з іншими військовими структурами забезпечити безпеку проведення у 2014 р. Олімпіади в Сочі, оскільки даний захід має державний рівень і проводиться в зоні відповідальності ЧФ. Починаючи з 2012 р., сили Чорноморського флоту розпочали проведення навчань і тренувань у районі Сочі з метою підвищення рівня бойової підготовки при виконанні специфічних завдань під час Олімпіади. У забезпеченні проведення даного заходу будуть задіяні основні сили флоту, у тому числі й ті кораблі, які вийшли в море у зв'язку з раптовою перевіркою. Враховуючи район проведення маневрів, цілком можна стверджувати, що це стало ще одним етапом підготовки для Чорноморців у

рамках забезпечення безпечного проведення Олімпіади в Сочі. Війна 8.08.08 дає про себе знати і сьогодні. Після таких дій з боку Грузії, і вже тим більше допомоги їй блоку НАТО, Росія серйозно стурбована становищем у Чорному морі. Розглядається не тільки варіант можливого терористичного акту під час Олімпіади, а й черговий конфлікт із Грузією, не виключається варіант допомоги Грузії з боку НАТО шляхом заходу певної кількості кораблів ВМС США у Чорне море з метою провокаційних дій. Незважаючи на наступні події (в тому числі і провокаційного характеру), Чорноморський флот повинен бути стримуючим фактором від будь-якої загрози як з боку Грузії, так і з боку будь-якої іншої держави (або певного кола осіб), що ставлять перед собою завдання зриву проведення Олімпіади, або ведення провокаційних дій, що створюють напруженість в даному регіоні під час проведення ігор. Це може обернутися провалом з економічної та політичної точки зору для Росії.

3. Як відомо, флот зараз приймає на озброєнні нові системи управління і техніку, освоює нові тактичні прийоми та структури управління силами. У цьому зв'язку збільшилася кількість проведених навчань з метою практичного освоєння нового озброєння. У цій справі однієї з головних складових є оперативність, тобто здатність флоту швидко реагувати на раптові ситуації в зоні його відповідальності. Судячи з характеру проведення перевірки сил, Президент особисто вирішив перевірити, в які терміни і в якій кількості Чорноморський флот та інші сили ПВО здатні опинитися в зоні конфлікту.

4. Одні з факторів стримування є демонстрація військової потужності в тій чи іншій формі. Це можуть бути великомасштабні навчання, проведення потужних військових парадів, оперативний вихід в море більшої частини флоту або зближення сил флоту з районом проведення навчань ВМС потенційного супротивника. Так от, такі маневри, як і СКШУ «Кавказ-2012», можна розцінити як демонстрацію сили Росії на Чорному морі з метою військового та політичного впливу на причорноморські держави. Це справдилося на третій день після навчань, оскільки більшість країн, у тому числі Грузія і США, бурхливо відреагували, заявивши, що проведені навчання мають наступальний характер з метою загострення становища в даному регіоні, і в загальному суперечать стабільності в Європі. Проте Чорноморський флот, незважаючи на раптову перевірку, в черговий раз довів, що він здатний виконати поставлені завдання в будь-який час, і в разі необхідності у Росії є флот, здатний захистити її інтереси на півдні», – резюмує експерт.

Отже, більшість зарубіжних експертів вважають, що несподіваний початок великомасштабних військових навчань у Чорному морі пов'язаний зі значними змінами в зовнішній політиці Росії. Переважна більшість вітчизняних аналітиків переконані, що насправді проблема не в навчаннях, а в базуванні на нашій території військового формування іншої держави. Звідси – загрози й занепокоєння. До того ж існуюча юридична база, яка стосується перебування російського флоту на території України, лишається незадовільною,

адже є низка проблемних питань, які залишаються не врегульованими (*Матеріал підготовлено за використанням таких джерел інформації: Телеканал ТВі (<http://tvi.ua>). – 2013. – 28.03; Українська правда (<http://www.pravda.com.ua>). – 2013. – 23.02, 2.03, 3.03, 20.03; ТСН.ua (<http://tsn.ua>). – 2013. – 17.03; ZAXID.NET (<http://zaxid.net>). – 2013. – 2.03, 29.03; Gazeta.ua (<http://gazeta.ua>). – 2013. – 29.03; iPress (<http://ipress.ua>). – 2012. – 28.08, 7.12, 2013. – 14.01, 27.02, 2.03, 20.03, 29.03; ИноСМИ.ru (<http://inosmi.ru>). – 2013. – 29.03, 1.04; Центр военно-политических исследований (<http://eurasian-defence.ru>). – 2013. – 04; novostimira.com.ua (<http://www.novostimira.com.ua>). – 2013. – 28.03, 29.03, 30.03, 31.03; РБК (<http://www.rbc.ru>). – 2013. – 1.04; Кавказ Online (<http://kavkasia.net>). – 2013. – 30.03; MOLDNEWS (<http://www.blackseanews.net>). – 2013. – 29.03; УКРІНФОРМ (<http://www.ukrinform.ua>). – 2013. – 12.04; uaonline.com.ua (<http://uaonline.com.ua>). – 2013. – 22.03; NEWSru.ua (<http://www.newsru.ua>). – 2013. – 29.03).*

Актуальна прес-конференція

С. Горова, наук. співроб. ФПУ НБУВ, канд. наук із соц. комунікацій

Процес впровадження нового КПК очима експертів

Після набрання чинності нового Кримінального процесуального кодексу (КПК) України помічена тенденція до гуманізації сфери кримінальної юстиції. Про це, а також про ефективність роботи нового КПК ідеться в моніторинговому звіті Центру політико-правових реформ (ЦППР) щодо реалізації КПК протягом I кварталу 2013 р., який був презентований 12 квітня на круглому столі в інформаційному агентстві Українські новини.

Статистичний розділ цього дослідження підготовлений на основі відомостей, отриманих за допомогою запитів про доступ до публічної інформації від Міністерства внутрішніх справ, Генеральної прокуратури, Державної судової адміністрації, Державної пенітенціарної служби.

Експерт Центру політико-правових реформ О. Банчук у своєму виступі виокремив позитивні результати впровадження нині діючого КПК. Так, він звернув увагу присутніх на те, що аналіз кримінальної статистики за I квартал 2013 р. у порівнянні з відповідними даними за 2011 і 2012 р. дає змогу зробити такі висновки:

1. «На наш погляд є позитивом збільшення кількості зареєстрованих проваджень на 45 %. Якщо в минулі роки порушувалося 38–40 тис. кримінальних справ, то сьогодні, після закриття всіх зареєстрованих заяв і повідомлень про злочини, у середньому в місяць залишається близько 70 тис. проваджень у єдиному реєстрі. Це свідчить про те, що раніше, на самому початку подання заяви про скоєння злочину людині відмовляли в порушенні кримінальної справи, а отже – позбавляли надії, що справа буде розслідувана», – говорив О. Банчук.

2. Зменшилася кількість кримінальних процесуальних затримань на 35 %, або на 900 випадків щомісяця (з 2800 щомісячних затримань у 2012 р. до 1900 таких затримань у I кварталі 2013 р.). «Були відповідні коментарі в ЗМІ та телевізійні сюжети про те, що у потрібних випадках не затримують осіб. Але, на мій погляд це (зменшення кількості кримінальних процесуальних затримань. – Авт.) – все ж таки позитив. Чим менше затримань, тим менше катувань й інших нелюдських поводжень з особами, яких затримують», – підкреслив у своєму виступі експерт.

3. Зменшилася кількість клопотань про взяття під варту на 45 % (з 2500 щомісячних клопотань у 2012 р. до 1350 у I кварталі 2013 р.). На думку представників ЦППР, одним з пояснень такого скорочення є позбавлення слідчих можливості самостійно ініціювати перед судом питання про взяття під варту підозрюваних. Тепер такі повноваження мають лише прокурори, з якими слідчі повинні погоджувати відповідні клопотання. Оскільки такі погодження дають не завжди, то і слідчі почали рідше звертатися до прокурорів з таким питанням.

4. Зменшення кількості клопотань привело, за словами О. Банчука, до четвертого висновку, – зменшення кількості осіб у СІЗО на 35 % або 11 тис. осіб (з 32 тис. на 1 грудня 2012 р. до 21 тис. на 1 квітня 2013 р.).

Таке суттєве скорочення осіб у СІЗО зумовлене, вважають експерти, двома основними причинами:

– зменшенням кількості клопотань прокурорів про взяття під варту за рахунок збільшення клопотань про застосування альтернативних запобіжних заходів;

– тим, що КПК вимагає від слідчого судді в ухвалі про взяття під варту певної особи визначити розмір застави, внесення якої на рахунок Державного казначейства має наслідком звільнення заарештованої особи.

О. Банчук наголошував: «Такого ще не було в нас, щоб без амністій, без інших заходів, виключно через законодавчі зміни, зменшилась кількість осіб у відповідних місцях позбавлення волі».

5. Збільшилася кількість випадків застосування альтернативних запобіжних заходів. Щомісяця до 40 осіб застосовують особисту поруку, до 250 осіб – домашній арешт і до 2100 осіб – особисте зобов'язання.

Проведене дослідження також зафіксувало зменшення на 30 % кількості обшуків (з 4 тис. щомісячних обшуків у 2011 р. до 2900 в I кварталі 2013 р.).

При цьому слід врахувати й те, що раніше санкції видавалися лише на обшуки житла та володіння фізичних осіб, а нині ухвала суду потрібна на обшук житла чи іншого володіння як фізичної, так і юридичної особи (наприклад, офісу).

«Нам вдалося отримати інформацію з приводу того, що кількість санкцій на прослуховування приватних осіб у I кварталі поточного року зменшилась із 2100 дозволів до 1650. Але... ми повинні розуміти, що навіть ця кількість є надзвичайно великою, якщо порівнювати її з країнами Західної Європи», – звертає увагу журналістів експерт Центру політико-правових реформ. За його словами, кількість угод про визнання винуватості становить 7 % від загальної кількості проваджень, надісланих до суду (або 760 таких угод на місяць протягом I кварталу 2013 р.). У країнах, які раніше за Україну запровадили інститут визнання винуватості (угоди з прокурором), ці цифри відрізняються: від 50 до 95 % проваджень здійснюється в спрощеному порядку (на підставі угод про винуватість) і менша їх частина є повними.

Наведені статистичні дані показують, що кількість спрощених проваджень в Україні перебуває на допустимому рівні й таке нововведення не перетворило нашу систему на «конвеєр зі створення обвинувальних вироків», говорить в матеріалах, наданих журналістам.

Кількість угод про примирення становить 7 % від загальної кількості проваджень, надісланих до суду (або 800 таких угод на місяць протягом I кварталу 2013 р.). Це означає, що передбачена законом можливість домовленості між підозрюваним (обвинуваченим) і потерпілим значною частиною населення сприйнята позитивно і може стати поширеним альтернативним способом вирішення кримінально – правового конфлікту. «Це також показало, що наше суспільство вже прийшло до того, що можуть самостійно чи з допомогою порадників домовитися підозрювана особа й особа, що потерпіла», – підкреслив у виступі О. Банчук.

Директор з наукового розвитку Центру політико-правових реформ М. Хавронюк звернув увагу присутніх на деякі негативні тенденції в діяльності органів кримінальної юстиції. По-перше, за його словами, протягом березня 2013 р. порівняно із січнем і лютим цього ж року на 25–50 % збільшилася кількість звернень сторони обвинувачення до слідчих суддів про взяття під варту, проведення обшуків і негласних слідчих дій. Причиною цього є те, що органи розслідування освоїли більшість нових положень і процедур КПК та почали активно їх використовувати. Експерти наголошують, що посилення такої тенденції у наступних періодах, якщо їй не протистояти, може перекреслити всі позитивні новації кримінального процесу.

По-друге, дев'ять з 10 клопотань прокурорів про проведення слідчої дії, негласної слідчої дії, заходу забезпечення провадження та запобіжного заходу задовольняються судами. «Це дуже велика цифра. Тобто ми бачимо нерівність сторін захисту і обвинувачення», – підкреслив експерт. За його словами, велика проблема є також і в тому, що доступ слідчих податкової міліції до речей і

документів здійснюється в кожному провадженні в середньому двічі (9 тис. дозволів на 5 тис. проваджень). Це негативно впливає на відносини держави з платниками податків. М. Хавронюк наголосив: «Це дуже багато, якщо порівняти зі слідчими органів внутрішніх справ. Вони мають один доступ до речей і документів на 23 провадження».

Інші органи розслідування також не зловживають таким механізмом. За результатами дослідження, слідчі СБУ у середньому отримують дозвіл щодо одного доступу на три провадження, які ними ведуться; прокуратура – щодо одного доступу на 12 проваджень.

Кількість надісланих до суду матеріалів завершених кримінальних проваджень зменшилася на 35 %, або на 5500 справ (у 2012 р. щомісяця надсилалося 15 тис. кримінальних справ, а у I кварталі – лише 9500 справ з обвинувальними актами).

У своєму виступі М. Хавронюк наголошував на тому, що «кодекс, звичайно, має певні недоліки, але є ще й підзаконні акти. І виявляється, що найбільшим порушником КПК є уряд України. У більшості випадків саме через його постанови, розпорядження нівелюються оті позитиви, що з'явилися в новому КПК». Як приклад директор з наукового розвитку Центру політико-правових реформ звертав увагу журналістів на «Положення про порядок продажу, придбання, реєстрації, обліку і застосування спеціальних засобів самооборони, заряджених речовинами сльозоточивої та дратівної дії», затверджене постановою КМУ від 7 вересня 1993 р. № 706. У ньому зазначається, що повідомлення про підозру у вчиненні будь-якого кримінального правопорушення є автоматичною підставою для невидання (анулювання) дозволів на придбання, зберігання (носіння) газових пістолетів (револьверів). «Ну з чого уряд це бере? Повідомлення про підозру – це один з етапів, який ще нічого не означає», – зауважив експерт.

Іншим прикладом документа з певними недоліками він назвав «Правила оформлення і видачі паспорта громадянина України для виїзду за кордон і проїзного документа дитини, їх тимчасового затримання та вилучення», затверджені постановою КМУ від 31 березня 1995 р. № 231. Підставою для відмови видання закордонного паспорта є застосування запобіжного заходу щодо заборони виїзду за кордон (підпункт 3 п. 22). Але КПК не передбачає такого запобіжного заходу. Передбачена лише можливість застосування особистого зобов'язання у вигляді здавання на зберігання паспорта для виїзду за кордон (п. 8 ч. 5 ст. 194 КПК).

Ще одним прикладом послугував «Порядок ведення особових справ державних службовців в органах виконавчої влади», затверджений постановою КМУ від 25 травня 1998 р. № 731. До особової справи службовця вноситься інформація не тільки про його судимість, а й про кримінальне провадження стосовно нього (абзац 7 розд. 3). Але КПК не передбачає жодних обмежень для осіб, стосовно яких велося розслідування. Те саме, за словами М. Хавронюка, стосується й службовців цивільного захисту.

Експерт згадував і «Порядок видачі, продовження строку дії та анулювання дозволів на використання праці іноземців та осіб без громадянства», затверджений постановою КМУ від 8 квітня 2009 р. № 322. Відповідно до цього документа, іноземець позбавляється права отримати дозвіл на працевлаштування у випадку повідомлення йому про підозру чи його обвинувачення (абзац 20 п. 5, абзац 9 п. 14). Проте, вважають представники ЦППР, це порушує права людини, оскільки підозра щодо особи не може бути підставою для обмеження її трудових прав. «Ми проаналізували 16 таких актів урядових, відомчих, МВС і СБУ, у яких є такі відступи, перекручення положень кримінально-процесуального кодексу. Арешт кореспонденції дуже цікавий. Це – наказ Генеральної прокуратури, Міністерства юстиції, тобто, тих, хто повинен слідкувати за законністю. А що вони роблять? За даним документом, арешт кореспонденції може здійснюватися щодо документів, які перебувають також у фінансових установах (п. 1.11.3). Що таке фінансові установи? Це, напевне, не те саме, що установи зв'язку, про які говориться в КПК? Положення КПК передбачають тільки обмеження для кореспонденції в установах зв'язку. Поняття “фінансова установа” – невизначено», – говорив М. Хавронюк.

Також він звертав увагу й на «Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань», затверджене наказом Генерального прокурора України від 17 серпня 2012 р. № 69. Проблемними моментами в цьому документі є те, що не визначено статус інформації, яка міститься в реєстрі. Це відкрита інформація, конфіденційна інформація, державна таємниця? Якщо її статус не визначено, у т. ч. в КПК, то вона є відкритою. Це впливає із ст. 8, 19, 22, 34 Конституції України. Якщо ця інформація не є інформацією з обмеженим доступом, то незрозуміло, чому здійснюються заходи щодо захисту відомостей (п. 1 розд. IV) і чому Реєстром не можуть користуватися, наприклад, судді чи адвокати, які могли б отримувати для цього код доступу, як це має місце в багатьох інших державах. Чи дійсно це суперечить презумпції невинуватості та ст. 222 КПК? (див. із цього приводу положення про право доступу до Реєстру – п. 1 розд. III), вказано в матеріалах, наданих журналістам.

Крім того, на думку експертів, п. 2.2 суперечить ст. 214 КПК у таких аспектах: по-перше, КПК не передбачає (а фактично – забороняє) направлення слідчим, прокурором «вимоги» до установ, підприємств, організацій «про надання документів або відповідних даних тощо». По-друге, не підтвердитись певні дані можуть лише під час досудового розслідування, а не «перевірки».

Також п. 1.3 передбачає попередження осіб, які подають заяву чи повідомляють про кримінальне правопорушення, про кримінальну відповідальність. Однак КПК цієї процедури не передбачає.

М. Хавронюк наголошував: «Міністерство внутрішніх справ своїм наказом визначає нових суб'єктів кримінального провадження, яких не існує за КПК. У нас є прокурор, є слідчий, є адвокат та ін. Вони (МВС. – Авт.) ж пишуть у своєму наказі про слідчого методиста, слідчого криміналіста, про помічника

слідчого. Немає таких осіб у кримінальному процесі. І, відповідно, у них не може бути жодних повноважень» (ідеться про «Положення про органи досудового розслідування МВС України», затверджене наказом МВС від 9 серпня 2012 р. № 686. – Авт.).

Також у матеріалах, наданих журналістам, звертається увага на те, що за час дії нового КПК до парламенту було вже внесено 14 законопроектів, якими пропонується змінити певні положення Кодексу, із них 11 – представниками опозиційних фракцій. Більшість цих проектів не містить конструктивних ідей, а спрямована на повну відміну нового Кодексу або скасування певних новацій (керівництво розслідуванням з боку прокурора, проведення негласних дій слідчим, автоматичний початок розслідування, відеоконференції тощо). Так, оголошено проект закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо приведення Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України у відповідність до європейських стандартів кримінального судочинства) № 2270 від 11.02.2013 р. Ініціатори: народні депутати А. Яценюк і П. Петренко. Запропоноване законопроектом приведення КПК до європейських стандартів є далеким від них. Наприклад, відмова від автоматичного початку досудового розслідування, процесуального керівництва розслідуванням прокурором, визнання слідчого самостійною процесуальною фігурою не відповідає законодавству більшості європейських держав.

Також експерти звертають увагу на проект закону про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо скасування відеоконференцій № 2305 від 15.02.2013 р. Ініціатор – народний депутат Г. Москаль. Причиною появи цього законопроекту стало використання відеозв'язку на одному із судових процесів Ю. Луценка. Хоча ч. 2 ст. 232 КПК передбачає, що дистанційне провадження за допомогою відеоконференції не може проводитися, якщо підозрюваний проти цього. Тим більше, активне використання відеоконференцій дасть можливість значно зекономити кошти держави й скоротити строки провадження. Також ця ініціатива є спробою зупинити технічний прогрес, вважають представники ЦППР.

Разом з тим серед зазначених законопроектів є і такі, що, на думку експертів, містять позитивні новації. Так, проект закону про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо вдосконалення процедури здійснення конфіскації № 1103 від 17.12.2012 р. Ініціатор – Кабінет Міністрів України. Законопроект має на меті, за прикладом більшості європейських держав, запровадження нового кримінально-правового заходу у вигляді спеціальної конфіскації. Наслідком його ухвалення стане як призначення покарання для винуватих осіб, так і вилучення всього майна, незаконно набутого внаслідок скоєння злочину. Спеціальна конфіскація стала у Європі дієвим заходом протидії організованій злочинності, корупції, незаконному відмиванню коштів тощо.

Відповідаючи на запитання журналістів щодо проблем реалізації нового КПК, О. Банчук назвав сім проблем, які виникають на стадії досудового розслідування:

1. Створені бар'єри для реєстрації заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, у тому числі: не забезпечено комфортних умов для відвідувачів районних відділів міліції, що спричинює черги; заяви про злочини ідентифікуються як звернення і розглядаються за Законом України «Про звернення громадян»; кваліфікація діяння визначається слідчими на власний розсуд, з ігноруванням змісту інформації, яка міститься в заявах. Цю негативну тенденцію відображає також проаналізована статистика. Якщо в попередні роки щомісячна кількість заяв і повідомлень про злочини сягала 300 тис., то в I кварталі 2013 р. середньомісячна кількість заяв становила тільки близько 150 тис. Тобто кожна друга заява від громадян не приймається, що порушує вимоги ст. 214 КПК про необхідність реєстрації всіх заяв про злочини.

2. Непоодинокими є випадки, коли закриті в минулих роках кримінальні справи за постановою слідчого чи прокурора, постановою (ухвалою) суду знову реєструються в Єдиному реєстрі досудових розслідувань. Цим порушується встановлена законом заборона двічі обвинувачувати особу у вчиненні одного кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 19 КПК).

У цьому випадку слідчі і прокурори використовують недосконалість Перехідних положень КПК, згідно з якими, дозволяється розпочинати розслідування у випадках, коли справа не була завершена вироком суду, а закрита іншим рішенням слідчого, прокурора чи судді.

3. Пропорційно частим є застосування заходу забезпечення у вигляді тимчасового доступу до речей і документів з можливістю їх вилучення (розд. 15 КПК), що створює значні обмеження в захисті прав і законних інтересів підприємців.

4. Зловживання механізмом вилучення речей і документів під час проведення їх огляду (ч. 5 ст. 237 КПК). Ця стаття передбачає, що під час огляду публічних місць і приміщень не потрібно дозволу слідчого судді на вилучення виявлених документів чи речей. Однак огляд у житлі чи іншому володінні (у тому числі й офісі) і вилучення певних об'єктів може відбуватися лише за ухвалою слідчого судді (ч. 2 ст. 237).

5. Проведення допитів осіб за старими правилами в частині оформлення протоколів, незважаючи на положення КПК про необхідність безпосереднього отримання судом показань осіб (ч. 1 ст. 23). Продовження такої практики допитів слідчими має такі пояснення: відсутність до цього часу достатньої судової практики за новим КПК, яка би вирішила долю протоколів допитів, що складаються; ці слідчі дії проводяться з метою здійснення тиску на свідків чи підозрюваних.

6. Надсилання органами досудового розслідування до юридичних осіб запитів про надання відомостей у межах певного кримінального провадження.

Оскільки йдеться не про речі або документи, а про певну інформацію з цих документів, то ухвали слідчого судді для цих дій не потрібно. Але кримінальне провадження здійснюється відповідно до положень КПК, а вони не містять обов'язку осіб надавати будь-яку інформацію представникам обвинувачення в інший спосіб, ніж під час допиту або на підставі санкції суду.

7. Зловживання слідчих податкової міліції, які вносять інформацію про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань за кожним фактом donaraxування суми податків чи зборів. Такі дії здійснюються з ініціативи слідчих, незалежно від факту оскарження/неоскарження до адміністративного суду рішення про відповідне donaraxування податків. Це не повністю відповідає положенням ч. 1 ст. 214 КПК, які вимагають від слідчих вносити інформацію до реєстру лише після виявлення обставин, «що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення».

Також, відповідаючи на запитання журналістів, експерт Центру політико-правових реформ підкреслив: «За допомогою чинного КПК можна виключно через нормативне регулювання максимально гарантувати права підозрюваних... Але КПК, на мій погляд, не може зробити роботу слідчих органів ефективною. Якщо слідчі не вміли працювати, КПК їх не змусить це робити. Сам факт прийняття КПК без інституційних і персональних змін – нічого не дає, окрім захисту прав підозрюваних».

Коментуючи наявну в ЗМІ критику щодо нині діючого КПК, директор з наукового розвитку Центру політико-правових реформ М. Хавронюк звернув увагу присутніх на одну із статей «про таємну мету нового КПК», у якій автор, що є адвокатом, аргументує: «Навіть поверховий аналіз новел дає підстави вважати, що в країні введено поліцейський режим: слідство без адвоката, негласне проникнення в житло і т. д.». «Бачите, це – величезний нормативний акт, що складається із кількох сотень статей, і тут автор чомусь пропонує робити “поверховий аналіз” і на його підставі відразу робити такі висновки», – підкреслював директор з наукового розвитку Центру політико-правових реформ, відповідаючи на поставлене журналістом запитання.

Експерти ЦППР у наданих журналістам матеріалах резюмують, що виявлені проблеми в реалізації нового КПК України можуть бути вирішені шляхом виконання певних рекомендацій. Так, Кабінету Міністрів України, центральним органам виконавчої влади й іншим органам державної влади вони пропонують: переглянути ухвалені підзаконні нормативні акти з погляду їх відповідності положенням КПК; удосконалити статистичні форми, які ведуться органами досудового розслідування.

Прокуратурі в ЦППР рекомендують: удосконалити роботу й наповнюваність Єдиного реєстру досудових розслідувань; зменшити кількість погоджених і поданих клопотань до слідчого судді про обмеження прав осіб; забезпечити протягом розумних термінів закриття провадження або повідомлення

про підозру керівникам тих юридичних осіб, де вилучені речі чи документи на підставі ухвали слідчого судді; забезпечити закриття кримінальних проваджень, які внесені до Єдиного реєстру досудових розслідувань згідно з новим КПК після їх завершення на підставі КПК 1960 р. не вироком суду, а постановою (ухвалою) слідчого чи прокурора.

Органам досудового розслідування пропонується: здійснювати безперешкодну реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення на підставі ст. 214 КПК; отримувати доступ до речей і документів лише на підставі ухвали слідчого судді, а не відповідних запитів до підприємств, установ, організацій; зменшити формалізм під час досудового розслідування, зокрема щодо оформлення результатів і порядку проведення допитів осіб.

Міністерству доходів і зборів України Центр політико-правових реформ рекомендує: урегулювати порядок ініціювання кримінального провадження слідчими податкової міліції лише після завершення процедури оскарження рішень про донарахування податків чи зборів; забезпечити суттєве зменшення кількості клопотань слідчих податкової міліції до слідчого судді про доступ до речей і документів.

Таким чином, уже перші висновки про впровадження нового КПК свідчать про його позитивне значення у сфері демократизації правовідносин в Україні. Як і в усій новій справі, у новому Кодексі, під час його практичного застосування, спеціалісти побачили необхідність певних уточнень. І це природно. Характерним є також і той факт, що впровадження нового КПК засвідчило необхідність оновлення також і іншого, суміжного законодавства.

(Інформація СІАЗ НБУВ)

Наука – суспільству

Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти

Україна увійде до фокусу дослідницького проекту GASH 2 (Gas Shales in Europe), що стартує у 2013 р. і триватиме три роки. Про це під час четвертої щорічної конференції Інституту Адама Сміта «Український енергетичний форум» повідомив професор, завідуючий кафедрою нафтогазової геології Леобенського гірничого університету (Австрія) Р. Заксенхофер.

За його словами, проект GASH II є правонаступником GASH (сланцевий газ в Європі) і зосереджується на гетерогенних фізичних, хімічних і механічних властивостях, які контролюють якості сланцевого пласта в різних просторових масштабах. Як пояснив Р. Заксенхофер, GASH II включатиме в себе декілька регіональних проектів. Перший – регіональний проект щодо дослідження силурійського горизонту, включатиме вивчення ключових зон –

Данії, Польщі, Прибалтики та Румунії. Під час нього буде проведено буріння дослідницької свердловини в сланці. Україна не відноситиметься до цього етапу.

Однак у другому регіональному проекті ключовим стане басейн Дніпро-Донецької западини, який буде порівняний з горизонтом Чехії (там, де породи того ж віку, але з іншими параметрами). Цей проект у Дніпровсько-Донецькому регіоні буде складатися з двох частин: проекту масштабу колектору і басейну. Для цього науковці збираються звернутися до бази даних Чернігівського інституту та, по можливості, зібрати дані з полтавських вузів. «Різні методики будуть використовуватись. Застосовуватиметься нова модель басейну, буде розглянута теплова історія басейну. Ми хочемо створити одну велику модель, яка б включила в себе прогнози температурних потоків... Будемо концентрувати увагу на дуже глибоких свердловинах для того, щоб отримати повну картину потенціалу нетрадиційного газу у всьому басейні», – пояснив він.

Аналогічні дослідження паралельно проводитимуть і в Чехії, а потім експерти порівнюють, як місцеві фактори впливають на видобуток сланців.

Науковець зауважив, що наразі проект готові фінансувати сім спонсорів. Кожний спонсор виділить 250 тис. євро на проект на три роки (*Українська енергетика* (<http://ua-energy.org/post/29802>). – 2013. – 26.02).

* * *

В Украине стартовала первая в Восточной Европе специализированная программа МВА по энергоэффективности и энергосбережению. В рейтинге эффективности энергетических систем стран мира для их экономического развития, экологии и безопасности, подготовленном Всемирным экономическим форумом в 2012 году, Украина заняла 72-е место, оказавшись между Ботсваной и Египтом. Высокая энергозатратность украинской экономики, неэффективное потребление энергии в секторе жилищно-коммунального хозяйства – проблемы, от решения которых сегодня уже не отмахнуться. Украина обязалась создать условия для приближения энергоемкости ВВП до уровня развитых стран и стандартов Европейского Союза.

Кроме того, идет процесс адаптации национального законодательства по энергетике к нормативным актам ЕС. Совершенно очевидно, что для решения этих задач требуются не только инвестиции, но и стратегическое видение процесса внедрения энергоэффективных мер в стране. И то, и другое невозможно без наличия в центральных органах исполнительной власти грамотных управленческих кадров.

В связи с этим трудно переоценить важность создания в Украине специализированной программы МВА для Государственного агентства по энергоэффективности и энергосбережению. Ее презентация состоялась 19 февраля в бизнес-школе МИМ-Киев, на базе которой и будет реализована эта

программа. В рамках проекту 20 співробітників Госенергоєфективності пройдуть магістерську підготовку по спеціальності «бізнес-адміністрування» – то єсть через два роки вони отримують диплом МВА. Це перший подібний проєкт в Східній Європі. Реалізується він по ініціативі і при фінансовій підтримці Євросоюзу. «Існують всі основи для того, щоб Україна стала одним з ключових гравців на європейському енергетичному ринку. Однак їй необхідно провести велику роботу для підвищення ефективності способів виробництва енергії і її використання, що позитивно скажеся на економічному і фінансовому положенні країни. І програма МВА для Госенергоєфективності, по моєму переконанню, допоможе Україні як можна краще використати її енергетичний потенціал», – заявив в час презентації голова представництва ЄС в Україні Я. Томбінскі.

«Вперше в Україні проводиться така спеціалізована програма, яка дозволить нашим співробітникам вийти на новий рівень кваліфікації, отримати знання і досвід європейського. Це велика допомога в укріпленні кадрового потенціалу нашого агентства», – відзначив заступник голови Госенергоєфективності С. Дубовик. По його словам, агентство в нинішній час розгортає свої територіальні представництва, які, серед іншого, будуть займатися реалізацією інвестиційних проєктів. Тому важливо, щоб їх співробітники мали цілісне уявлення про бізнес, розуміли, як спілкуватися з ним і виконувати державну політику в області енергоєфективності.

Президент МІМ-Київ І.Тихомирова підкреслила, що бізнес-школа зробила все від себе залежне для розробки МВА-програми, що відповідає таким очікуванням. «У нас є досвід створення спеціалізованих програм МВА, зокрема, для енергетичної галузі. Нескільки років тому ми реалізували такий проєкт спільно з Міністерством палива і енергетики», – відзначила вона. – Ми раді, що зараз маємо можливість виконувати в області бізнес-освіти проєкт, який не має аналогів в Європі» *(Никонов Г. Чиновников обучат управлять энергоэффективностью // Комментари: (<http://gazeta.comments.ua/?art=1361443716>). – 2013. – 22.02).*

* * *

Міжнародний філософський симпозиум «Етика у глобалізованому світі та громадянські чесноти», доповідачами та учасниками якого стали понад сто науковців із Франції, України, Канади, США, Німеччини та Литви, відбувся в УКУ. Під час міжнародного симпозиуму оголосили про створення Міжнародного інституту етики та проблем сучасності Українського католицького університету.

Як пояснив проректор УКУ та директор новоствореного інституту В. Турчиновський, останніми роками кафедра філософії плідно працювала в галузі етики. Про це свідчать не тільки публікації та наукові семінари, а й тематика

сертифікатних програм, літніх шкіл і конференцій, які відбувалися з 2008 р. Результатом цього, а також у відповідь на потребу українського суспільства стало створення Міжнародного інституту етики, повідомляє прес-служба УКУ.

Ректор УКУ Б. Гудзяк під час відкриття симпозиуму та з нагоди створення Міжнародного інституту етики та проблем сучасності зазначив: «Я думаю, що цей інститут пропонує та вносить альтернативу в програми, стилі, управління, а також новизну в наше місто та країну. Але на цьому наші амбіції не закінчуються. Із самого початку розвитку університету ми працювали з переконанням, що маємо служити світовій спільноті. Тому на нас покладено велику відповідальність – шукати відповіді на питання усього світу. І я переконаний, що ми зробимо свій внесок у цю справу».

Одним з головних доповідачів симпозиуму став постійний член та колишній віце-президент Міжнародного інституту філософії, віце – президент комітету з академічних та стратегічних питань Колеж де Франс (Франція) П. МакКормік. Саме його бібліотека філософських праць (понад 6 тис. книг), яку він подарував УКУ, стала міцним фундаментом для розбудови Міжнародного інституту етики та проблем сучасності. Це також можливість для молодих дослідників і науковців досліджувати філософські та етичні проблеми. Професор соціології Університету Джорджтауна (США) Х. Касанова у своїй доповіді «Громадянська чеснота, людська гідність і виникнення плюралістичного глобального громадянського суспільства» намагався пов'язати католицизм, людяність та глобальність. На думку науковця, теперішня ситуація вимагає особливої уваги до формування людських цінностей як із боку Церкви, так і з боку держави (*Дації Д. Новий інститут в УКУ // Львівська пошта (www.lvivpost.net/content/view/19260/490/). – 2013. – 5.03*).

Діяльність науково-дослідних установ

В Институте растениеводства им. В. Я. Юрьева Национальной академии наук Украины состоялась научно-практическая конференция «Современные аспекты интеллектуальной собственности в агропромышленном производстве Украины». Этот институт является Левобережно-лесостепным научно-инновационным центром НААН.

Разработками и результативностью внедрения селекционно-семенных и технологических инноваций как объектов интеллектуальной собственности института им. В. Я. Юрьева: охвачено 2,3 млн га в Украине, 55 тыс. га в Российской Федерации, более 40 тыс. га в Евросоюзе, 15 тыс. га в Беларуси, 12 тыс. га в Казахстане с годовым экономическим эффектом более 2,3 млрд грн.

На сегодня, говорит директор института С. Попов, на 1 гривню бюджетного финансирования институт зарабатывает 1 грн 69 коп. средств спецфонда – и прежде всего, благодаря реализации наукоёмкой продукции.

Институт ім. В. Я. Юрьева одним из первых ввёл в действие систему сбора и распределения роялти. Что такое роялти? Это периодическая компенсация, как правило, денежная, за использование патентов, авторских прав, природных ресурсов и других видов собственности, при производстве которых как раз и использовались данные патенты, авторские права и др. Может выплачиваться в виде процента от стоимости проданных товаров и услуг, процента от прибыли или дохода. А также может быть в виде фиксированной выплаты (в таком виде имеет некоторые сходства с арендной платой). В отличие от комиссии или платы роялти не является одноразовым бонусом.

На конференции в институте собрались специалисты из 22 учреждений, представляющих семь областей Украины. Желавших принять участие в работе конференции было намного больше, но директор института им. Юрьева С. Попов объясняет: «Цель собрания – откровенно обсудить проблематику и аспекты интеллектуальной собственности в отечественном АПП. Есть большой пласт проблем и вопросов, которые нуждаются в предварительном обсуждении и согласовании перед тем, как их можно будет вынести на всеобщее обозрение».

Заместитель директора института по научной работе В. Тимчук говорит: «Сегодня в аграрном секторе довольно тяжело реализовать технологию как законченный продукт. Элементы технологий, при всей их важности и практической результативности, ещё трудно вписываются в процесс коммерческого использования. Что, опять же, не позволяет говорить о технологии в законченном виде. И это именно тогда, когда выход на уровень технологии даёт основание и базу для эффективной коммерческой реализации наукоёмкой продукции, а производителю – конкурентные и экономические преимущества».

Но по-прежнему нельзя сравнивать в этом отношении техническую отрасль и наше многострадальное сельское хозяйство. Почему? Причин несколько. Первая и одна из самых главных – в технической отрасли практически все основные процессы не настолько связаны с непрогнозируемыми условиями внешней среды и достаточно переменчивыми живыми объектами. Вместо этого подавляющее большинство технических параметров технологических процессов являются контролируруемыми и искусственно созданными. Как известно, самые точные прогнозы простираются не далее, чем на две недели.

Кроме того, сельскохозяйственная сфера не имеет равных себе в консерватизме. При этом подавляющее большинство элементов аграрных технологий действуют на уровне «ноу-хау» и накладываются на уже существующие базовые технологии. Только 12–17 % агропредприятий реально готовы к запуску целостных технологий (не доминирующих сейчас) (*Любовь к деньгам, справедливости и науке // Время (timeua.info /260213/71962.html)*. – 2013. – 26.02).

Аерокосмічна і авіаційна галузі

У грудні 2013 р. Україна запустить свій перший телекомунікаційний супутник зв'язку. Про це повідомив глава Державного космічного агентства України (ГКАУ) Ю. Алексєєв. За словами Ю. Алексєєва, загальна вартість проекту становить близько 292 млн дол. Розробка технічного проекту системи в цілому і її наземного сегмента була завершена минулого року. Також почалося виготовлення ракети-носія та власне космічного апарату.

У планах ДКАУ завершити всі регламентні роботи для того, щоб уже в грудні провести запуск вітчизняного супутника. Конкур на реалізацію проекту у 2009 р. виграла канадська компанія MDA. Витрати покриваються за рахунок кредиту Канадського експортного агентства, виданого на 10 років під гарантії українського уряду.

Зазначимо, що в минулому році повідомлялося, що запуск українського телекомунікаційного космічного апарату Либідь не відбудеться в 2013 р. через те, що півтора роки узгоджувалася орбітальна позиція для нього (*Корреспондент.net* (<http://ua.korrespondent.net/tech/science/1515901> – *cogo – roku – ukrayina – zapustit – svij – pershij – suputnik – zvyazku*). – 2013. – 4.03).

Енергоощадні технології

Харьковский национальный университет строительства и архитектуры (ХНУСА) разработал энергосберегающую технологию производства силикатного кирпича. По словам начальника отдела научно-исследовательского сектора и интеллектуальной собственности ХНУСА Л. Саенко, по традиционной технологии сформированный кирпич пропаривают в автоклавах. Предложена технология и оборудование для усиления вяжущих свойств смеси без пропаривания.

Как отметил Л. Саенко, ученые предложили убрать из технологической цепочки автоклав (это в упрощенном представлении – чугунная труба стоимостью 0,2–1 млн дол.) и вместо него установить новое оборудование. «Это барабанно-валковый активатор, маятниковый или другой конструкции. Он пропускает через себя смесь, и в ней усиливаются вяжущие свойства. Добавлять в смесь к обычному ее составу ничего не нужно, машина сама улучшает вяжущие свойства смеси», – отметил Л. Саенко.

Он также уточнил, что пропаривание – весьма энергоемкая процедура и в себестоимости кирпича занимает около 30 %. «Таким образом, при массовом внедрении технологии на заводах стоимость кирпича значительно снизится, а значит-снизится и себестоимость возведения кирпичных новостроек», – отметил ученый.

По его словам, в прошлые годы строительная отрасль потребляла довольно много силикатного кирпича. Кроме жилья из него строили промышленные объекты, детские сады, вспомогательные помещения, склады. «Сейчас он стал менее популярен. На смену силикатному кирпичу в строительстве жилья приходит монолитобетон, так как он удобен и для строителей, и для пользователей. Последних привлекает возможность свободной планировки квартиры, чего не позволяет применение силикатного кирпича. Но сказать, что кирпич уходит – нельзя. Он еще довольно активно производится и применяется. И если кирпич благодаря нашей технологии станет дешевле на 30 %, то его применение значительно возрастет», – отметил Л. Саенко.

По его словам, уже есть опыт внедрения нового оборудования. «На Куряжском силикатном заводе внедрен наш барабанный активатор. Он встроено в технологическую линию и на нем пытаются делать кирпичи. Но отойти сразу от традиционной технологии проблематично. Ведь на заводах уже стоит традиционное оборудование, и нужно решится выбросить свое и поставить наше. Проблема в том, чтобы включить наше оборудование в технологическую цепочку», – отметил ученый (*STATUS QUO* (http://www.sq.com.ua/rus/news/ekonomika/28.02.2013/razrabotka_harkovskih_uchenyh_pozvolit_udeshchit_stroitelstvo_zhilya_pochti_na_30proc/)). – 2013. – 28.02).

* * *

Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації України виступило з пропозицією включити до Державної програми активізації розвитку економіки на 2013–2014 р. проєкт реконструкції мереж освітлення в містах Бориспіль та Бровари Київської області, а також у Житомирі з використанням сучасних енергоощадних освітлювальних приладів.

При реалізації заходу планується використання розробок, які є результатом виконання Державної цільової науково-технічної програми «Розробка і впровадження енергозберігаючих світлодіодних джерел світла та освітлювальних систем на їх основі». Виконавцем заходу визначено Державне публічне акціонерне товариство «Укрсвітлолізінг». Продукція реалізовуватиметься через механізм лізингу за участі створеної урядом державної компанії «Укрсвітлолізінг».

Державна програма активізації розвитку економіки на 2013–2014 р. була розглянута на розширеному засіданні Кабінету Міністрів України. Програма містить заходи, які сприятимуть імпортозаміщенню, випереджаючому розвитку стратегічно важливих галузей економіки та її структурній модернізації на основі широкого впровадження новітніх технологій у виробництво (*Прес-служба Державного агентства з питань науки, інновацій та інформатизації* (http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=246104229&cat_id=244277212)). – 2013. – 28.02).

Альтернативні джерела енергії

Днепропетровские ученые нашли альтернативу природному газу. Об этом на пресс-конференции в медиа-центре «ДНЕПР ПОСТ» сообщил ассистент кафедры подземной разработки месторождений НГУ В. Лозинский.

Ученые из НГУ первые в Украине сконструировали станцию подземной газификации. Технология работает по принципу сжигания полезных ископаемых прямо в шахте. С поверхности земли бурятся две скважины, между которыми создается реакционный канал. После этого одну из скважин поджигают. В процессе горения выделяется газоконденсат, который поднимается на поверхность земли. Эта технология значительно обезопасит работу шахтеров, уменьшит расходы на транспортировку и позволит экономить электроэнергию. Себестоимость кубометра добытого таким способом газа будет варьироваться от 40 до 60 долл.

Но есть и недостатки. Например, для того чтобы провести газ в дома, необходимо полностью изменить систему поставки. А еще при каких-то ошибках в работе установки могут сильно загрязняться подземные воды (*34 канал (<http://34.ua/news/economic/16615-dnepropetrovskie-uchenye-nashli-alternativu-prirodnomu-gazu.html>). – 2013. – 27.02).*

Освіта та кадрове забезпечення в Україні

1 березня 2013 р. під головуванням міністра освіти і науки Д. Табачника та за участі народних депутатів України, представників Національної академії наук України, Державної інспекції навчальних закладів, керівників вищих навчальних закладів, науковців відбулося засідання колегії міністерства. Питання, які було розглянуто на засіданні:

- висунення підручників на здобуття Державної премії України в галузі науки і техніки 2013 р.;
- стан роботи органів місцевого самоврядування щодо охоплення дітей і підлітків навчанням у загальноосвітніх навчальних закладах;
- реалії та перспективи впровадження інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах;
- стан травматизму учасників навчально-виховного процесу за останні сім років, створення безпечних умов праці і навчання в установах і закладах освіти;
- висунення наукових праць на присудження щорічних премій Президента України для молодих вчених;
- відзначення працівників галузі освіти, науки, фізичної культури та спорту державними нагородами України і відзнаками Кабінету Міністрів України.

Під час засідання директор Інституту інноваційних технологій і змісту освіти О. Удод зазначив, що Державна премія України у галузі науки і техніки започаткована у 1969 р. з метою сприяння подальшому розвитку гуманітарних, природничих і технічних наук. За словами О. Удода, головна перевага запровадження Державної премії, кількість поданих робіт на здобуття якої значно зросла з часів незалежності України, – це її позитивний вплив на суспільний прогрес і підвищення авторитету вітчизняної науки у світі.

Також О. Удод нагадав, що задля підвищення якості підручників Міністерством у 2011 р. розроблено програму «Універсальний підручник», яка спрямована на забезпечення вищих навчальних закладів якісними базовими підручниками.

Перед початком доповіді директора департаменту загальної середньої та дошкільної освіти О. Єреська про стан роботи органів місцевого самоврядування щодо охоплення дітей і підлітків навчанням у ЗНЗ міністр освіти і науки Д. Табачник зауважив, що під час проведення Всеукраїнської наради з директорами (начальниками) департаментів (управлінь) освіти і науки, молоді та спорту обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій 28 лютого 2013 р., тривало детальне обговорення питання невідповідності статистичних даних щодо охоплення дітей середньої освітою. «У низці областей є розбіжності між даними територіальних органів управління освітою і даними Державної служби статистики. Тому під час засідання прийнято рішення щодо створення у кожній з областей спільної робочої групи з Держстатом для ліквідації таких похибок», – поінформував міністр.

У свою чергу директор департаменту загальної середньої і дошкільної освіти О. Єресько повідомив, що, у цілому, протягом 2012 р. прослідковувалася динаміка зменшення кількості дітей, які не охоплені середньою освітою. Утім, за словами О. Єреська, на сьогодні в Україні ще є регіони, у яких залишилася певна кількість учнів, не охоплених навчанням, наприклад, Одеська область, у якій таких дітей 65.

На обговорення учасників засідання колегії також виносилося надзвичайно актуальне питання реалій і перспектив упровадження інклюзивного навчання в ЗНЗ. За словами начальника відділу інклюзивної освіти та інтернатних закладів В. Шинкаренка, за останні три роки в Україні відбулися докорінні зміни щодо забезпечення якісною освітою дітей з особливими потребами. Як зазначила В. Шинкаренко, важливою умовою вирішення окресленого питання є «інтеграція дітей з особливими потребами у суспільство, загальноосвітній навчальний простір і – особливо – шляхом інклюзивного навчання». На її думку, важливим аспектом у реалізації процесу інклюзивної освіти має стати вивчення та упровадження в навчальний процес як вітчизняного, так і зарубіжного досвіду.

І така робота в Україні вже проводиться. В. Шинкаренко поінформувала про українсько-канадський проект «Впровадження інклюзивної освіти в Ук-

раїні», реалізація якого спільно з громадськими організаціями триває протягом чотирьох років і приносить вагомі результати. Так, саме у рамках проекту внесено зміни у законодавчі та нормативно-правові акти з питань освіти дітей з особливими потребами, розроблено відповідні програми з навчання педагогічних працівників.

Ще один принцип реалізації процесу якісної інклюзивної освіти – підготовка та відбір висококваліфікованих педагогічних працівників, які під час проведення навчально-виховного процесу зможуть знайти правильний підхід до кожної дитини та успішно співпрацювати з батьками таких дітей. Зокрема, постановою Кабінету Міністрів України від 18 липня 2012 р. № 635 внесено посаду асистента вчителя і розроблено кваліфікаційну характеристику до цієї посади.

Утім, підсумовуючи виступ В. Шинкаренка, міністр освіти і науки Д. Табачник зазначив, що «головна проблема – це змінити психологію суспільства щодо дітей з особливими потребами». Адже, як зазначив міністр, повноцінна інтеграція дітей з особливими потребами у загальноосвітній процес та надання таким дітям якісної освіти на тому ж рівні, на якому вона надається у звичайних класах і школах, можливі лише за умови відповідного ставлення суспільства і кожної окремої людини до дітей, охоплених інклюзивною формою навчання (*Прес-служба Міністерства освіти і науки (http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=246110843&cat_id=244277212). – 2013. – 1.03*).

* * *

В Харьковском национальном университете внутренних дел состоялась Всеукраинская научно-практическая конференция «Правовое регулирование экономической безопасности Украины в условиях евроинтеграции».

В работе конференции принимали участие около 100 представителей органов государственной власти и местного самоуправления, известных ученых – юристов и экономистов. Среди ее участников были заместитель министра внутренних дел Украины, руководитель аппарата МВД С. Лекарь, заместитель председателя Харьковской облгосадминистрации О. Анпилогов, заместитель харьковского городского головы М. Стаматина, ректор Национальной академии прокуратуры Украины Е. Блаживский, начальник ГУ МВД Украины в Харьковской области В. Козицкий и начальник УМВД Украины на Южной железной дороге А. Мельниченко.

Поскольку преодоление кризиса является чрезвычайно актуальным, ученые и практики ищут новые пути его своевременного предупреждения и усовершенствования антикризисной политики государства. «Сегодня проблемы экономической безопасности государства активно рассматриваются в трудах многих отечественных политиков, практиков, ученых, в частности и ученых

Харьковского национального университета внутренних дел», – отметил ректор университета С. Гусаров.

Как заверил С. Лекарь, рекомендации участников конференции будут предоставлены соответствующим государственным учреждениям и органам местного самоуправления для практической реализации (*Матвеев А. Ученые для экономической безопасности государства // Время (timeua.info/260213/71961.html)*). – 2013. – 26.02).

* * *

22 лютого Вінницький національний аграрний університет відвідали більше 700 випускників шкіл, коледжів з усіх районів області та обласного центру, а також спробувати сили в предметних олімпіадах, переможці яких отримують додаткові бали при вступі в університет.

Офіційну частину заходу відкрив ректор університету Г. Калетнік. Від фахівців аграрного сектору економіки залежить продовольча безпека держави, – наголосив ректор. Аграрний сектор економіки щороку забезпечує наповнення державного бюджету України на суму понад 40 млрд грн. Для досягнення таких показників потрібні високопрофесійні, кваліфіковані кадри. Тому політика нашого університету полягає в тому, аби дати максимально повну фахову освіту студентам і створити можливості для їх самореалізації не лише в навчанні, але й відпочинку та творчості.

На сьогодні Вінницький національний аграрний університет є одним із перспективних навчальних закладів країни, який готує висококваліфікованих фахівців для аграрного сектору економіки. У його складі шість наукових інститутів, шість факультетів, 39 кафедр, сім коледжів, сім ліцейних класів, де навчаються понад 12 тис. студентів. У складі викладачів п'ять академіків, членів-кореспондентів НААН, 52 професорів, докторів наук і 240 кандидатів наук, доцентів. Диплом випускника ВНАУ визнають у 30 країнах світу. Заклад активно продовжує працювати над поліпшенням матеріально-технічної бази та умов навчання у ньому. ВНЗ має потужну навчально-виробничу базу, його лекційні оснащені мультимедійною технікою.

Студенти мають можливість реалізувати свій творчий потенціал у 22 творчих колективах університету. Якісному дозвіллю та відпочинку також сприяє і студентська профспілка (*Моя Вінниця (http://www.myvin.com.ua/ua/news/student/19411.html)*). – 2013. – 26.02).

* * *

У Дніпропетровському національному університеті ім. О. Гончара підбито підсумки загальноуніверситетського конкурсу «Лідер студентської науки ДНУ-2012». Найґрунтовніші науковці-дослідники серед студентства ДНУ 2012 р. – дев'ятеро переможців конкурсу за напрямками наукової роботи «Суспільні й гуманітарні науки», «Природничі науки» і «Технічні на-

уки». Це А. Сівкова та Г. Нікітіна з факультету української й іноземної філології та мистецтвознавства, Ю. Степанченко з факультету систем і засобів мовної комунікації, С. Третяков (хімічний), А. Севериновська та Д. Бурцева (біології, екології та медицини), О. Коваленко, П. Книш та В. Решняк (механіко-математичний факультет).

«Головним завданням конкурсу є формування пріоритету наукової роботи у студентів ДНУ ім. О. Гончара як важливого фактора підготовки фахівця нового типу, – зазначає проректор з наукової роботи ДНУ В. Карплюк. – Конкурсів «Лідер студентської науки ДНУ» залучає молодь до наукової, науково-технічної, науково-організаційної діяльності під час навчання та здобуття фаху. Крім того, таким чином легко виявляти обдарованих студентів і сприяти їхньому творчому зростанню».

Конкурс проводиться за підсумками наукових здобутків студентів за весь навчальний рік. Серед найвагоміших критеріїв для визначення переможців у конкурсі такі: участь студента у наукових конференціях, симпозиумах, круглих столах з апробацією власних наукових досліджень у вигляді наукових публікацій; участь у конкурсах наукових робіт, оголошених Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України, Національною академією наук України, Молодіжною академією наук України, іншими вищими навчальними закладами України, неурядовими організаціями й фондами тощо; участь у міжнародному науковому співробітництві, отримання грантів, наукове стажування в наукових установах України та зарубіжжя.

Переможці конкурсу мають пріоритетне право отримувати іменні стипендії різного рівня та бути рекомендованими конкурсною комісією та вченими радами факультетів на стажування у провідних наукових та освітніх центрах України і за кордоном (*Буца оcvима (<http://vnz.org.ua/novyny/podiyi/3386-kraschi-v-nautsi-studenty-dnu-imogonchara-stazhuvatymutsja-za-kordonom>). – 2013. – 28.02).*

* * *

У рамках XVI Міжнародної виставки навчальних закладів «Сучасна освіта в Україні-2013» відбувся круглий стіл щодо обговорення проєктів Концепції розвитку електронної освіти в Україні та Положення про депозитарій електронних освітніх ресурсів, які нині проходять громадське обговорення.

До участі запрошено представників Національної академії педагогічних наук України, Національного центру «Мала академія наук України» Національної академії наук України, компаній Intel, «Електронні освітні системи», My school.ua, видавництва «Шкільний світ» тощо.

Захід проведено за ініціативи Державної наукової установи «Інститут інноваційних технологій і змісту освіти» Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. Про проєкти документів, зокрема, розповіли начальник

відділення стратегії розвитку освіти ІТЗО В. Косик та науковий співробітник відділу інноваційних і інформаційних технологій О. Мельник.

О. Стрижак, заступник директора з наукової роботи Національного центру «Мала академія наук України» НАН України, наголосив на актуальності документів. За його словами, вибудова віртуального середовища є необхідністю сьогодення, оскільки комп'ютер вже не є елементом, а стає середовищем здобуття освіти.

Учасники круглого столу звернули увагу на деякі проблеми, пов'язані з упровадженням електронної освіти в Україні, насамперед відсутності стандартів до ІКТ-компетентності вчителів та до контенту. Про це розповіла Т. Нанаєва, директор освітніх програм Intel. В. Лапінський, завідувач кафедри інформатики Інституту педагогіки НАПН України, наголосив на необхідності оновлення ДержСанПіНів, які були прийняті у 1998 р. та є застарілими.

У виступах заступника директора Інституту інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України О. Спіріна та головного аналітика, наукового керівника Всеукраїнського проекту інформатизації освіти О. Єльнікової розглядалося питання щодо створення нової нормативної бази, підвищення кваліфікацій педагогічних працівників.

Конструктивні пропозиції та зауваження, внесені до проектів документів, будуть враховані після доопрацювання (*Урядовий портал* (http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=246096169&cat_id=244277212), – 2013. – 27.02).

Охорона здоров'я

В Украине теперь официально можно лечить стволовыми клетками тяжелые ожоги и обморожения, улучшать кровообращение в ногах и восстанавливать поджелудочную. До сих пор лечили только в рамках клинических экспериментов. «Мы получили государственную регистрацию методов лечения стволовыми клетками первые в СНГ. Это значит, что Украина вошла в мировое сообщество и у нас активно развиваются клеточные технологии. Министерство здравоохранения Украины официально утвердило методики лечения панкреонекроза, критической ишемии конечностей, травм и ожогов. Это результат пяти лет напряженной работы. Мы проводили клинические исследования препаратов стволовых клеток пуповинной крови совместно с Медицинской академией Шупика и Институтом хирургии и трансплантологии им. Шалимова», – рассказал главный врач столичного Института клеточной терапии Ю. Гладких.

Донецкие ученые из Института неотложной и восстановительной хирургии им. В. К. Гусака разработали метод лечения стволовыми клетками трофичес-

ких язв, ожогов и обморожений. Говорят, при производственных травмах можно будет лечиться за счет государственного Фонда социального страхования.

«Лет пять назад считали, что стволовые клетки – это панацея от всех болезней. Теперь эйфория спала, и этим занимаются специалисты. В Украине одна из лучших юридических баз для использования клеточной терапии», – говорит Р. Салютин, директор Координационного центра трансплантации органов, тканей и клеток МОЗ Украины.

Ю. Гладких говорит, что исследования продолжаются. Специалисты испытывают методики лечения других органов. Отмечают успехи в лечении диабета и цирроза печени. В будущем планируют научиться выращивать органы из стволовых клеток. В течение года собираются подать документы, чтобы решили лечить пациентов из-за границы. «Мы не теряем своих пациентов, получивших помощь три-четыре года назад. Работаем с ними и составляем прогнозы на будущее. Отдаленные последствия – это главное», – говорит врач.

В течение 2011–2013 гг. правительство планирует построить как минимум по одному перинатальному центру в каждом регионе Украины (*MIGnews.com.ua* (<http://mignews.com.ua/ru/articles/133410.html>). – 2013. – 27.02).

* * *

Государственное агентство по вопросам науки, инноваций и информатизации Украины предлагает включить в Государственную программу активизации развития экономики на 2013–2014 гг. инновационный проект по разработке и организации серийного производства специализированных гамма-камер для радионуклидной диагностики и аппаратуры для инфраструктуры отделений радионуклидной диагностики.

Сейчас в Украине работает только 50 таких камер, хотя потребность в них – около 300. При этом стоимость гамма-камер отечественного производства вдвое ниже стоимости зарубежных аналогов. Ожидаемый эффект от реализации проекта – дополнительное поступление в Госбюджет и государственных целевых фондов почти 40 млн грн (*NewMedia* (<http://newmedia.lg.ua/v-ukraine-nachnut-vyipuskat-gamma-kameryi.html>). – 2013. – 1.03).

Наукові видання

«Атлас історії України» побачив світ у Державному науково-виробничому підприємстві «Картографія». Його створено за національною програмою «Українська книга».

Збірка мап умістила напрацювання вчених двох провідних інститутів Національної академії наук України – історії та археології, а також Національного університету «Києво-Могилянська академія». На розворотах уміщено

149 карт, доповнених докладними коментарями та ілюстраціями. Вони акцентують увагу на політичних подіях, війсьній історії, змінах кордонів і територіального устрою України в різні часи. При цьому карти новітньої доби впорядковано за розділами, кожний із яких починається картою Центральної та Східної Європи, що водночас демонструє політичну ситуацію навколо українських земель у відповідний період.

Представляючи видання у київському Будинку вчених, директор ДНВП «Картографія» доктор географічних наук Р. Сосса наголосив, що чимало історичних сюжетів у новому атласі взагалі вперше так докладно картографуються. Серед таких – походи готів у III ст., взаємини племен давньої України з державами елліністичного світу, населення українських земель у XVI–XVII ст., події Української національної революції XVII ст., національно-визвольні змагання 1930–1950 рр., національно-визвольний рух 1980-х років, формування великого капіталу в Україні в 1990–2000-х тощо.

Поза сумнівом, увагу того, хто перегорне атлас, приверне й карта, яка покаже, якою кров'ю у 1930-х роках радянська влада впроваджувала в Україні колективізацію. Вона немов узагальнила очищену від пороху більш як піввікової офіційної заборони історичну правду про сплановане нищення українського селянства – спочатку так званим «розкуркулюванням», а потім голодом. Ось задокументовані картографами факти. Лише 1930 р. озброєні загоны ДПУ придушили 4048 антиколгоспних заколотів. Найбільший спротив чинили хлібороби Центру та Півдня України, Харківщини, Донеччини, Житомирщини, Хмельниччини, Дніпропетровщини, Вінниччини.

А ось карта, що унаочнює Голодомор 1932–1933 рр. Вона демонструє: ізоляція охопленої голодом України була ключовим пунктом геноцидного сталінського плану. Зокрема, ідеться в коментарі, 22 січня 1933 р. директивою Сталіна було заборонено виїзд селян за межі України по хліб. Українським селянам припинили продавати квитки на потяги і пароплави, а всі дороги блокували озброєні загоны ДПУ. Навіть тих, хто встиг виїхати, заарештовували і повертали назад. Тільки за перші півтора місяця дії цієї директиви понад 186 тис. осіб силоміць повернули в їхні рідні села, де вони були приречені на голодну смерть. Пізніше заблокували дороги до міст, щоб і туди не пустити голодуючих. Саме тоді смертність українських хліборобів від голоду, як показує карта, сягнула апогею. У деяких областях вона зросла в 12–14 разів.

Щоб приховати масштаби злочину, у другій половині 1933 р. влада організувала переселення в Україну росіян (переважно), а також білорусів. Вони прибували цілими ешелонами. До кінця 1933 р. в тодішні Дніпропетровську, Донецьку, Одеську і Харківську області переселилося понад 1 млн людей. І цей факт також відображений в історичному атласі. Лише із Західної області РРФСР у нашу Дніпропетровську прибуло 109 ешелонів, із Центрально-Чорноземної в Харківську та з Івановської в Донецьку – по 80 ешелонів, із Горь-

ковської в Одеську – 35... Загалом в Україну прийшло 329 ешелонів із переселенцями.

Не оминули увагою укладачі атласу і визвольні змагання українського народу під проводом ОУН-УПА, і територіальні конфлікти новітньої доби між Україною та Росією, Румунією і Молдовою, і результати виборів попередніх років Верховної Ради (із карт видно, який регіон за кого голосував), і представництво конфесій по регіонах, їх економічний розвиток, й участь наших вояків у миротворчих місіях... Словом, є над чим замислитись.

Ця фундаментальна картографічна праця може стати настільною в кожному домі. Між іншим «Атлас» уже надійшов у продаж. 2000 примірників, пообіцяли видавці, буде розіслано по бібліотеках (*Бегма О. Атлас історії України // Сільські вісники* (<http://www.silskivisti.kiev.ua/18916/index.php?n=16723>). – 2013. – 26.02).

Наука і влада

В Украине созданы Министерство образования и науки, а также Министерство молодежи и спорта путем реорганизации Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины и Государственной службы молодежи и спорта Украины. Соответствующий документ подписан Президентом В. Януковичем. Таким образом, Министерство образования и науки, молодежи и спорта и Государственную службу молодежи и спорта реорганизовано. Указ вступает в силу со дня его опубликования.

В то же время другими указами В. Янукович уволил Д. Табачника с должности министра образования и науки, молодежи и спорта и назначил его министром образования и науки.

Кроме того, Президент уволил Р. Сафиуллина с должности председателя Государственной службы молодежи и спорта и назначил его министром молодежи и спорта (*Левый берег* (http://lb.ua/news/2013/02/28/191086_yanukovich_razdelil_vedomstvo.html). – 2013. – 28.02).

Проблеми інформатизації

Матеріали до міжнародної наукової конференції «Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів» (Київ, 8–10 жовтня 2013)

В. Бондаренко, мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Питання дистантного інформаційно-аналітичного обслуговування користувачів бібліотек у сучасній науковій думці

Стрімкий розвиток новітніх інформаційних технологій та суспільне значення комунікаційної функції бібліотек актуалізують питання удосконалення і використання дистантних інформаційно-аналітичних форм бібліотечного обслуговування. Посилення ролі комунікаційних аспектів у становленні інформаційного суспільства прогнозували у своїх працях Д. Белл, П. Дракер, Е. Тоффлер, які в процесі дослідження глобальних змін у суспільстві і розвитку інформаційної цивілізації констатували прискорене зрушення від виробництва матеріальних благ до виробництва послуг і інформації посилення.

Вагомий внесок у дослідження соціальних комунікацій був зроблений такими вченими, як А. Соколов [1], В. Ільганаєва [2], Г. Почепцов [3], М. Коноваленко, В. Коноваленко [4], І. Яковлев [5], Ф. Шарков [6] та ін.

Одним з опорних центрів соціально-комунікаційної структури суспільства є соціальний інститут бібліотеки, значення колосального інформаційно-комунікативного потенціалу якого зростає з огляду на збільшення кількості інформації, що виробляється в суспільстві.

З позицій інформаційно-документального підходу бібліотеку представляють у своїх працях В. Скворцов [7], Н. Кушнарєнко [8], О. Онищенко [9], В. Горовий [10], І. Давидова [11] та ін. Наголошують на тому, що сутнісною, базовою функцією бібліотеки є комунікаційна функція, Ю. Столяров [12], М. Слободяник [13] і Т. Берестова [14], В. Мінкіна [15] та ін.

Цінні наукові висновки стосовно діяльності бібліотечних установ і розвитку бібліотечної справи із впровадженням нових інформаційних технологій зроблено в працях М. Дворкіної [16], Л. Костенка [17].

Бібліотеку в системі наукових комунікацій розглядають Г. Шемаєва в монографії «Електронні ресурси бібліотек України в системі наукових комунікацій» [18] і В. Копанєва в статті «Бібліотека в системі наукової електронної комунікації» [19].

Так, Г. Шемаєва у своїй роботі визначає комплекс взаємопов'язаних напрямів розвитку бібліотеки в системі науки, зокрема інформаційно-бібліотечних електронних ресурсів на засадах їх збагачення, посилення аналітичної діяльності, організація трансферу інновацій.

В. Копанєва пропонує концептуальну модель бібліотеки, яка стане інтегрованою ланкою інформаційної сфери суспільства, розглядає розвиток системи наукової комунікації і підвищення її реагентності, що загострює потребу збереження плинної мережевої інформації.

Еволюція наукових поглядів на функціонування бібліотеки як соціального інституту в політико-комунікативних процесах досліджується в монографічній роботі Т. Гранчак «Бібліотека і політична комунікація» [20]. Автор розкриває місце й роль бібліотеки як соціального інституту в системі політичної комунікації, визначає місце й роль у системі політичної комунікації інформаційно-аналітичних структур бібліотек, аналізує й узагальнює досвід політико-комунікативної взаємодії бібліотеки з владними структурами. Попри те що Т. Гранчак досліджує основні напрями й форми політико-комунікативної взаємодії бібліотек з громадянським суспільством, забезпечення цієї взаємодії за допомогою дистантних форм бібліотечного обслуговування нею детально не розглядається, оскільки це не передбачалося метою дослідження.

Отже, незважаючи на значний масив праць щодо комунікаційних аспектів функціонування соціального інституту бібліотеки, його адаптації до умов електронного середовища, проблема розвитку та вдосконалення дистантного інформаційно-аналітичного обслуговування користувачів бібліотек до сьогодні не стала предметом комплексного наукового аналізу. Водночас у пострадянському бібліотекознавстві можна виокремити три групи праць, які повною мірою дотичні до проблеми:

Дослідження, увага в яких приділяється проблемам бібліотечного інформаційного та інформаційно-аналітичного обслуговування.

Праці, в яких аналізується обслуговування користувачів бібліотек за допомогою електронних та телекомунікаційних технологій.

Наукові розвідки, присвячені висвітленню окремих питань, пов'язаних з дистантним обслуговуванням.

Акцент на необхідності активного використання в інформаційно-аналітичній діяльності бібліотек сучасних електронних технологій, розширення ресурсної бази підготовки інформаційно-аналітичної продукції за рахунок інтернет-джерел, налагодження ефективного комунікативного зв'язку бібліотеки з користувачем у процесі задоволення його інформаційних потреб та необхідності вивчення останніх робиться в працях таких фахівців, як Л. Кононученко [21], Н. Терещенко [21], Н. Пасмор [23], О. Васюк [24], Н. Іванова [25], О. Кобелєв [26], Чен Цзецізінь [27], В. Пальчук [28], Л. Серверин [29].

Так, у дисертаційному дослідженні Л. Кононученко «Діяльність обласних універсальних наукових бібліотек України по забезпеченню інформаційних потреб користувачів (кінець ХХ – початок ХХІ століття)», досліджено контингент сучасних користувачів обласних універсальних наукових бібліотек, визначено особливості інформаційних потреб користувачів обласних універсальних наукових бібліотек України у 1990-ті роки й першому десятиріччі ХХІ ст., розкрито соціально-культурні чинники, що вплинули на їхню динаміку. При цьому, узагальнюючи досвід обласних універсальних наукових бібліотек України із забезпечення інформаційних потреб користувачів, аналізуючи впровадження ними ефективних форм інноваційної діяльності обласних універсальних наукових бібліотек України, Л. Кононученко не ставить за мету розкрити роль у цьому процесі використання дистантних форм обслуговування.

Теоретичні засади та досвід університетських бібліотек у забезпеченні освітньо-інформаційних потреб іноземних студентів розглянуто в дисертаційному дослідженні Н. Терещенко «Інформаційне обслуговування іноземних студентів в університетській бібліотеці». Дослідницею визначено шляхи та тенденції удосконалення системи інформаційного обслуговування, узагальнено дані про значення у діяльності університетської бібліотеки інформаційних технологій з використанням мережі Інтернет, що визначається доступом до електронних каталогів і електронних документів, баз даних, створенням власних інформаційних ресурсів, розвитком міжбібліотечної кооперації, розроблено модель освітньо-інформаційного обслуговування іноземних студентів, що найбільшою мірою враховує всі напрями та можливості інформаційного забезпечення діяльності університетської бібліотеки.

Вплив основних чинників на трансформацію соціальних функцій бібліотеки вищого навчального закладу розкрито в дисертаційному дослідженні Н. Пасмор «Бібліотечно-інформаційне забезпечення самостійної роботи студентів вищих навчальних закладів юридичного профілю». У роботі проаналізовано сучасний рівень задоволення інформаційних потреб студентів бібліотечними засобами, розроблено концептуальну модель системи бібліотечно-інформаційного забезпечення самостійної роботи учнів ВНЗ юридичного профілю. Автор пропонує алгоритм створення автоматизованого бібліотечного та когнітивного складників цієї системи, що базується на ефективному використанні комп'ютерних і телекомунікаційних технологій.

Інформування в правовій сфері та інформаційні потреби юристів за умов формування правової держави досліджено в дисертаційних роботах О. Васюк «Інформаційно-бібліографічне забезпечення юристів в умовах формування правової держави» та Н. Іванової «Електронне інформування в правовій сфері як бібліотечний аспект розвитку інформатизації в Україні (1998–2008)».

Автори розглядають систему інформаційно-бібліографічних ресурсів, в тому числі електронні, з правознавства, пропонуються шляхи для удосконален-

ня системи забезпечення інформаційно-бібліографічними джерелами галузі правознавства за сучасних умов.

Зарубіжний досвід бібліотечного обслуговування та його розвиток розглянув на прикладі Китаю Чен Шзешзін у дисертаційному дослідженні «Бібліотечно-інформаційні мережі Китаю: сучасний стан та перспективи розвитку». У роботі висвітлено проблеми організації бібліотечно-інформаційних мереж Китаю: їх кадрового та користувацько-технологічного забезпечення, проаналізовано міжнародний досвід бібліотечного співтовариства у сфері комп'ютеризації бібліотек і використання у їх діяльності Інтернет-технологій, визначено національні особливості бібліотечних комп'ютерних мереж, а також міжнародні, зумовлені впливом мережі Інтернет, сформульовано основні умови та вимоги до створення веб-сайтів.

Теоретичне обґрунтування інформаційної аналітики в структурі діяльності бібліотек України за умов інтелектуалізації соціокомунікаційних відносин в суспільстві надав О. Кобелев в монографічній роботі «Інформаційна аналітика в структурі бібліотечної діяльності в Україні». Автор проаналізував джерела становлення інформаційно-аналітичної діяльності в бібліотечній сфері, визначив специфіку інформаційно-аналітичної діяльності в бібліотеці, її зміст, характер, технології та організаційні засади, охарактеризував ресурси інформаційно-аналітичної діяльності в бібліотеках, зокрема, інформаційні, організаційно-технологічні, методичні та кадрові окреслив тенденції розвитку інформаційно-аналітичної діяльності в бібліотечно-інформаційній сфері, акцентував увагу на питаннях впровадження інтелектуальних технологій інформаційно-аналітичної діяльності.

Аналізу сучасного стану бібліотечно-інформаційного забезпечення в Україні присвячена дисертаційна робота «Система бібліотечно-інформаційного забезпечення органів місцевого самоврядування в Україні» Л. Северин. Автор проаналізувала особливості інформаційних потреб представників органів місцевого самоврядування та місцевої громади як чинника створення адекватної системи бібліотечно-інформаційного забезпечення органів місцевого самоврядування в Україні, визначила стратегічні напрями вдосконалення документно-ресурсної бази, обґрунтувала пріоритетне значення інформаційно-аналітичної діяльності місцевої публічної бібліотеки та перспективні напрями підвищення рівня інформаційної культури представників місцевої влади у контексті формування системи бібліотечно-інформаційного забезпечення органів місцевого самоврядування.

Основні завдання бібліотечного інформаційно-аналітичного забезпечення у сприянні ефективній роботі органів державної влади у період оновлення процесу державного управління, інформатизації усіх сфер українського суспільства визначено в дисертації В. Пальчук «Інформаційно-аналітична діяльність бібліотек у забезпеченні владних структур України» (90-ті роки ХХ – початок ХХІ ст.). У роботі проаналізовано розвиток інформаційної

функції сучасних бібліотек та її трансформацію в інформаційно-аналітичну під впливом реалізації інформаційних запитів органів державної влади, розглянуто інформаційно-аналітичні структури бібліотек як їх інтелектуально-комунікативні підсистеми, що сприяють введенню в суспільний обіг інформації, наукових знань шляхом використання сучасних форм аналітико-синтетичного опрацювання бібліотечних фондів, у тому числі масивів електронної інформації.

Автори згаданих робіт наголошують на важливості використання в інформаційній та інформаційно-аналітичній діяльності бібліотек новітніх електронних технологій, проте технологія впровадження останніх в згаданих працях розглядається лише побіжно, оскільки не передбачається предметом дослідження. Попри вагомий внесок в дослідження інформаційного та інформаційно-аналітичного обслуговування користувачів бібліотек у цих роботах відсутнє системне дослідження використання в цьому процесі дистантних форм.

Що стосується питання обслуговування за допомогою електронних та телекомунікаційних технологій, то підґрунтям для висновків щодо перспективності їх впровадження в бібліотечну практику стали праці Ф. Ланкастера та Р. Хейса, які стояли у витоків комп'ютеризації бібліотек, вивчали її вплив на книгозбірню як таку та на її окремі функції, та С. Боргман – з історії автоматизації і трансформації бібліотечних послуг та дослідження стану автоматизації книгозбірень США, Великої Британії, а також країн Центральної та Східної Європи.

У вітчизняному науковому сегменті автоматизацію бібліотек, електронні та телекомунікаційні технології в процесі бібліотечного обслуговування активно досліджували в своїх роботах М. Слободяник [30], В. Загуменна [31], В. Дригайло [32], Т. Ярошенко [33], К. Лобузінна [34], В. Копанєва [35] та ін. Зокрема, історичні тенденції розвитку інформаційних процесів і бібліотечної діяльності як фактора, що впливає на трансформацію бібліотек і бібліотечної освіти, розглядаються в монографії М. Слободяника «Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій», де автор подає стислий огляд тенденцій автоматизації зарубіжних бібліотек.

Вагомим науковим доробком у сфері бібліотечного обслуговування на основі використання електронних технологій стало монографічне дослідження К. Лобузінної «Технології організації знанневих ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності», в якому серед іншого розглядається розвиток онлайн-вих форм бібліотечно-інформаційної діяльності, досліджуються інноваційні бібліотечні послуги, онлайніві інформаційно-бібліографічні ресурси і сервіси, комплексні інформаційні бібліотечні ресурси з інтелектуальним доступом в контексті соціокомунікаційних процесів та формування суспільства знань. Зокрема, автор через суспільні процеси, які істотно вплинули на характер бібліотечного обслуговування, розглядає також систему обслуговування

віддалених користувачів. У роботі констатується, що на сьогодні система обслуговування віддалених користувачів включає, переосмислені на сучасній технологічній основі, такі традиційні бібліотечні послуги:

- інформування про бібліотеку, її послуги через сайт, включно з описом фондів і колекцій, інформацію про послуги, віртуальні виставки;
- доступ до електронного каталогу, як основного бібліографічного ресурсу;
- забезпечення доступу віддалених користувачів до електронних ресурсів власної генерації бібліотеки (локальні бібліографічні БД, бібліографічні покажчики та списки, фактографічні дані, повнотекстові ресурси, що становлять електронні колекції бібліотеки);
- електронна доставка документів (ЕДД);
- довідково-бібліографічне обслуговування віддалених користувачів.

Як наголошує К. Лобузін, Інтернет сьогодні став невід'ємною глобальною складовою бібліотечних ресурсів і сервісів: залучення віддалених користувачів значно розширило коло потенційних споживачів бібліотечних послуг, каталогізація веб-ресурсів підвищила інформаційний потенціал бібліотечного фонду, а технологічні можливості інтерактивного зворотного зв'язку дають змогу організувати бібліотечне обслуговування віддалених користувачів на тому ж високому рівні, який отримують читачі традиційної бібліотеки.

Водночас процес обслуговування віддалених користувачів розглядається дослідницею в контексті бібліотечно-інформаційної діяльності і організації знанневих ресурсів бібліотек в умовах поширення електронних технологій, його ґрунтовний аналіз не передбачався метою і предметом дослідження.

У публікаціях В. Загуменної розглядаються проблеми автоматизації інформаційно-бібліографічного забезпечення комплектування фондів наукових бібліотек, вплив комп'ютерних технологій на розвиток інформаційних ресурсів бібліотек України. Необхідність впровадження комп'ютерних і телекомунікаційних технологій у всі сфери суспільного життя, зокрема в інформаційно-бібліотечну сферу та розвитку на цій основі регіональної, національної і міжнародної інформаційної взаємодії, зокрема міжнародного бібліотечного співробітництва і кооперації, розглядає в дисертаційній роботі Аль Тавабех Серхан Ахмед [36]. Автор досліджує проблему використання комп'ютерних технологій в області розвитку міжнародного бібліотечного співробітництва з точки зору теоретико-методичних і організаційних підходів, характеризує взаємозв'язок динамічних процесів: комп'ютеризацію бібліотек у зарубіжних країнах, розвиток міжнародного бібліотечного співробітництва на основі комп'ютерних технологій і їх взаємовплив. В роботі аналізуються можливості Інтернет-сервісного комунікаційного середовища як технологічної бази міжнародного обміну ідеями, знаннями, інформацією і документами в межах світового бібліотечного співтовариства, обґрунтовуються перспективні напрями і форми міжнародного бібліотечного співробітництва на основі комп'ютерних та інтернет-технологій.

Сьогодні вітчизняними та зарубіжними науковцями активно досліджується сучасний стан веб-сайтів бібліотек, перспективи їх вдосконалення та модернізація в зв'язку з розвитком електронних технологій, аналізуються особливості створення та функціонування бібліотечних сайтів, як одного з найважливіших інструментів для забезпечення доступу до ресурсів бібліотеки та надання бібліотечних послуг.

Як Інтернет змінив способи реалізації місії бібліотек та характер взаємодії бібліотек з їхніми користувачами досліджує С. Бенз в роботі «Нове покоління бібліотечних веб-сайтів». Вона звертає увагу на те, що наразі бібліотеки обслуговують віддалених користувачів, зокрема здійснюють інформаційне та інше інноваційне обслуговування через Інтернет, проте не повинні зупинятися на досягнутому, а, навпаки, мають забезпечувати відповідну до реальних потреб користувачів релевантність інформації, що надається. Як наголошує С. Бенз, лише наявність у бібліотеці веб-сайту та надання доступу до онлайн-ового каталогу не є достатнім – необхідно сконцентрувати зусилля на управлінні якістю інформаційного наповнення ресурсів, забезпечити чітку навігацію та ефективну інформаційну архітектуру.

Бібліотечний веб-портал, його місце та значення в функціонуванні наукової бібліотеки розглядає в своєму методичному посібнику «Как создать свой веб-сервер: методическое пособие для библиотек по информационным технологиям и Интернет» Я. Шрайберг; досліджує в роботі «Роль і місце веб-порталу в діяльності наукової бібліотеки» Ю. Артемов; зміст бібліотечних сайтів розглядається в статті Л. Філіпової «Питання змісту бібліотечних веб-сайтів в Інтернеті».

Спроба теоретично осмислити цілі, завдання і види інформації на веб-сайтах публічних бібліотек, а також проаналізувати побажання віддалених користувачів і пропозиції публічних бібліотек, що відносяться до змісту веб-сайтів зроблена в роботі І. Троліна «Ресурси веб-сайтів публічних бібліотек України: компроміс пропонованого і очікуваного».

В дисертаційній роботі Д. Соловяненка [37] «Інтернет-технології бібліотечного сервісу в Україні: становлення і розвиток» (1990-ті рр. – початок XXI ст.) проаналізовано основні тенденції впровадження телекомунікаційних технологій у практику обслуговування вітчизняних бібліотек, розроблено методологію кількісної й якісної оцінки бібліотечного веб-сегмента українського сегмента мережі Інтернет, проведено системне моніторингове дослідження динаміки змін у вітчизняному бібліотечному веб-сегменті, розроблено цілісну технологію бібліотечного Інтернет-сервісу, визначено напрями розширення можливостей впровадження Інтернет/Екстранет/Інтранет-технологій для надання бібліотечного сервісу, розглянуто фактори, що впливають на темпи розвитку бібліотечного інтернет-сервісу у бібліотеках України.

Визначенню місця бібліотеки в сучасному віртуальній середовищі, створенню та функціонуванню веб-сайтів приділяли увагу такі зарубіжні дослідники як Т. Берестова, О. Лаврик та Т. Дергилева, Р. Мотульський, Ю. Столяров.

Утім, у наукових розробках цього спрямування зарубіжних і вітчизняних вчених увага приділялась, в основному, методології, тенденціям розвитку, впровадженню інтернет-технологій в бібліотечну практику, створенню, функціонуванню та наповненню веб-сайтів бібліотек. Проте специфіка веб-сайту як провідного інструменту дистантного обслуговування залишалася не розкритою.

Останнім часом в контексті організації бібліотечної діяльності з впровадженням електронних технологій з'являється все більше праць, присвячених функціонуванню такого виду дистантного інформаційного ресурсу, як електронні бібліотеки та їх використанню в процесі задоволення інформаційних потреб користувачів. Так, В. Армс у своїй книзі «Електронні бібліотеки» відзначає двох авторів, «першовідкривачів цифрових бібліотек», чії роботи істотно вплинули на наступні покоління дослідників. Це американські вчені В. Буш (Vannevar Bush) і Ліклідер (JCR Licklider).

У липні 1945 р. В. Буш, директор Американського агентства наукових досліджень і розробок (US Office of Scientific Research and Development), опублікував статтю в журналі *Atlantic Monthly* під назвою «Як ми можемо думати» (*As we may think*), в якій висловив припущення про потенційні можливості, які перспективні технології того часу можуть надати вченим для збору, зберігання, пошуку та обробки інформації.

Серед вітчизняних дослідників згаданої проблематики привертає увагу дисертаційна робота І. Павлуші «Створення та розвиток електронних бібліотек в Україні: бібліотекознавчий аспект (кінець XX – початок XXI ст.)» [38], в якій досліджено основні тенденції та напрями розвитку електронних бібліотек в Україні та світі, запропоновано технологічну модель та науково-практичні засади акумуляції в бібліотеках різновидової електронної інформації у формі електронних бібліотек із специфічними аспектами комплектування, обліку, формування фонду та використання ресурсів, визначено перспективні напрями розвитку ЕБ України.

В. Резніченко, О. Захарова, Е. Захарова в роботі «Електронні бібліотеки: інформаційні ресурси та сервіси» описують результати аналітичного огляду провідних наукових електронних бібліотек, розташованих в мережі Інтернет, пропонують каталог досліджених бібліотек та узагальнюючі моделі їх інформаційних ресурсів і сервісів, які можуть розглядатися як основа для проектування та розробки конкретних електронних бібліотек.

Окремо розглядали електронні бібліотеки та їх функціонування, цілі та завдання в своїх роботах Т. Майстрович «Электронные библиотеки: современное состояние теории и практики» О. Антопольський, К. Вигурський «Концепция электронных библиотек», В. Іванова, «Электронная библиотека в системе библиотечного обслуживания», О. Жабко «Среда электронных библиотек: проблемы обслуживания пользователей».

Детально досліджують електронну бібліотеку, її поняття, характеристику

різних видів, та аналіз поточного стану розвитку технологій, що використовуються при створенні електронних бібліотек, П. Лапо та А. Соколов. В якості прикладів розглядаються електронні бібліотеки, реалізовані в рамках міжнародних, національних і локальних проектів.

Серед вітчизняних науковців актуальними стосовно перспектив розвитку електронного бібліотечно-інформаційного ресурсу країни є дослідження в працях А. Чекмарьова, Л. Костенка, О. Пашкова, І. Давидової, Л. Філіпової. Цінні наукові висновки стосовно функціонування електронних бібліотек, що зроблені згаданими вченими, було взято до уваги для з'ясування специфіки саме дистантного обслуговування за допомогою електронних бібліотек.

Ще одному з аспектів дистантного обслуговування – здійсненню віртуального довідково-інформаційного обслуговування приділяли увагу в своїх роботах такі дослідники, як І. Багрова, І. Міхнова, А. Пурник, М. Самохіна, Н. Адріанова, Л. Варюхіна, І. Торлін.

У своїх працях автори констатують, що віртуальне довідково-бібліографічне обслуговування є однією з форм обслуговування віддалених користувачів в мережевому середовищі, що активно розвивається. Отримавши інтернет-втілення, довідково-бібліографічне обслуговування виграє в оперативності, масштабі аудиторії користувачів, в наданні не тільки бібліографічної, а й повнотекстової інформації, у забезпеченні доступності послуг для віддалених користувачів.

Електронне довідкове обслуговування, як одну з форм обслуговування віддалених користувачів, що активно функціонує в мережевому середовищі і поширене у всіх типах бібліотек, розглядає О. Жабко в роботі «Справочное обслуживание в сетевой среде – от локального обслуживания к национальным корпоративным службам».

Ще один напрям сучасних бібліотекознавчих досліджень, що стосується форм дистантного обслуговування бібліотечних користувачів – наукові розвідки з тенденцій розвитку МБА та електронної доставки документів, їх перспектив та модернізації у зв'язку з розвитком нових електронних технологій. Різні аспекти функціонування МБА та сервісу електронної доставки документів та їх ролі у реалізації бібліотекою своїх функцій із забезпечення ефективного обслуговування користувачів висвітлено в дослідженнях О. Кудрової, І. Багрової, В. Глухова, С. Дементьєвої, Р. Усманова, Л. Симонової, І. Красильнікової. Авторами охарактеризовано електронну бібліотеку як перспективний засіб організації доставки документів та обслуговування по МБА, розкрито роль міжбібліотечного абонементу в забезпеченні джерел знань в інформаційному суспільстві, узагальнено досвід зарубіжних бібліотек у забезпеченні функціонування міжнародного міжбібліотечного абонементу і електронної доставки документів.

Досвід близького зарубіжжя розкрито в роботі Р. Ахремчика й С. Титовича [39] «Обслуговування віддалених користувачів в ЦНБ НАН Білорусі». Ав-

тори аналізують організацію надання інформації віддаленим користувачам в Центральній науковій бібліотеці ім. Я. Коласа НАН Білорусі. Серед висвітлених авторами питань – оперативність і повнота задоволення інформаційних потреб користувачів, традиційний МБА, електронна доставка документів, вартість послуг і оплата витрат, облік і статистика по МБА і ДД.

В контексті постійного вдосконалення сучасних технологій електронного зв'язку, для висновків стосовно перспектив розвитку дистантних форм обслуговування бібліотечних користувачів корисними виявились результати досліджень О. Ісаєнка та О. Волохіна щодо розвитку інноваційних технологій інформаційного обслуговування в бібліотеках.

Зокрема, у дисертаційній роботі О. Ісаєнка «Розвиток інноваційних бібліотечних технологій інформаційного обслуговування в Україні (1980–2007 рр.)» [40] було узагальнено досвід впровадження технологічних складових інформаційного обслуговування у практику роботи провідних бібліотек України, досліджено особливості та виявлено пріоритети з інформаційного обслуговування електронними науково-інформаційними ресурсами користувачів НБУВ, запропоновано шляхи стосовно вдосконалення інформаційного обслуговування користувачів бібліотеки та стратегічні напрями розвитку інноваційних технологій в системі інформаційного обслуговування бібліотеки.

Бездротову передачу даних, що об'єднує в собі мобільний зв'язок і передачу даних, що дозволяє користувачам мобільних телефонів з легкістю отримувати доступ до необхідної інформації в мережах Інтернет, детально розглянуто в роботі О. Волохіна «Мобільні технології сучасної бібліотеки: новий сервіс, практичний досвід, перспективи» [41]. Автор наголошує, що використання технологій WAP дозволяє покращити імідж установи і надати нові канали розповсюдження послуг.

На прикладі Кіровоградської ОУНБ ім. Д. І. Чижевського, котра започаткувала проект використання мобільних сервісів на сайті бібліотеки, ним розглядаються питання створення бібліотечного war-сайту, власні розробки щодо забезпечення доступу до інформаційних та бібліографічних баз даних через мобільний телефон або КПК, реалізація WAP-OPAC, що базується на системі ІРБІС, запропоновано онлайнове програмне рішення для публікації контенту на war-сайті.

Безпосередньо дистантне обслуговування користувачів бібліотеки та різні аспекти питання його розвитку та вдосконалення системно досліджуються Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського під керівництвом В. Горového [42], який в роботі «Бібліотеки: погляд у завтра» наголошує на необхідності змін у відносинах «бібліотекар – користувач». На переконання дослідника, ці відносини мають базуватися на уявленнях про сутність і запити людей, що сьогодні користуються і користуватимуться бібліотечними послугами в перспективі. Як стверджує В. Горовий, всупереч традиційним

уявленням про зміст бібліотечної діяльності, як показує практика, для успішного обслуговування сучасних користувачів потрібне не стільки вдосконалення роботи щодо покращання доступу до фондів (адже значна частина користувачів просто не може виділити при сьогоdnішньому темпі життя в своєму часовому бюджеті необхідний ресурс часу), скільки допомога користувачам за межами бібліотеки. Сьогоdnення вимагає розвитку методик активної роботи з доведення наявних інформаційних ресурсів до дистантних користувачів, введення актуальної суспільно значущої інформації в обіг за межами бібліотеки, сприяння таким чином інформатизації суспільства.

Важливість та перспективність дистантних форм бібліотечного обслуговування зазначається в колективній монографії НБУВ «Електронні інформаційні ресурси бібліотек у піднесенні інтелектуального і духовного потенціалу українського суспільства» [43], в якій обґрунтовується теза про те, що дистантні форми бібліотечної роботи набувають якісного вдосконалення, розвиваються і, у недалекій перспективі, очевидно, мають стати провідними в інформаційному забезпеченні користувачів. В роботі наголошується на тенденціях розвитку дистантного обслуговування у двох основних напрямках. Перший пов'язаний з розвитком традиційних форм дистантного обслуговування на базі поступового заміщення інформації на паперових та інших традиційних носіях електронними: формування електронних каталогів, довідкової інформації на сайтах бібліотек, поступовий перехід міжбібліотечних інформаційних обмінів із книжкової форми обігу, мікрофільмування тощо на обмін в інтересах користувачів електронною інформацією, надання в їх розпорядження наявних масивів електронної інформації, структурованої в базах та електронних бібліотеках.

Другий напрям дистантного обслуговування користувачів пов'язаний з організацією власного інформаційного виробництва бібліотеками, виготовленням інформаційно-аналітичних продуктів у режимі «інформація на базі інформації», продуктів, що ефективно розкривають наявні бібліотечні фонди на рівні занурення в змістовну глибину видань, розгляду основних ідей, висновків, прогнозів. Такий підхід сприяє ефективному донесенню матеріалу зацікавленому користувачу, продуктивному використанню бібліотечних ресурсів у роботі щодо реалізації народногосподарських програм, розробки наукових тем, соціальних та інших проблем, що виникають у процесі розвитку суспільства. Цей напрям діяльності бібліотечних установ перебуває в процесі становлення. На сьогодні в ньому відбувається розгалуження щонайменше на два напрями: виробництво інформаційних, інформаційно-аналітичних та аналітичних продуктів, орієнтованих на масового користувача, і продуктів, що замовляються сферою корпоративних користувачів, вузькотематичного призначення. Виробництво останньої категорії продуктів є важливим напрямом входження бібліотечної системи в інформаційні ринкові відносини.

В монографічній роботі ґрунтовно досліджені напрями розвитку та тенденції вдосконалення дистантного обслуговування. Водночас, зосередившись на перспективах розвитку та наголошенні на тенденціях до підвищення в ньому значення аналітичної складової, автори монографії не ставлять за мету проведення термінологічного аналізу самого визначення «дистантне обслуговування», висвітлення його форм та технології впровадження. Отже, детальний розгляд цих питань на сьогодні залишається актуальним.

Останнім часом питання дистантного обслуговування користувачів бібліотеки перебувають у фокусі наукової уваги дослідницького колективу НБУВ. Аналіз ролі бібліотек у процесі поглиблення демократичних трансформацій, забезпеченні доступу до якісної наукової інформації широких верств населення шляхом впровадження і вдосконалення саме дистантних форм використання бібліотечних інформаційних ресурсів досліджено в роботі Т. Гранчак «Дистантні форми використання інформаційних ресурсів бібліотеки як фактор демократизації». В статті наголошується, що використання дистантних форм доступу до інформаційних ресурсів дає змогу отримати доступ до потрібної інформації незалежно від віддаленості бібліотеки, задовольнити інформаційні потреби користувачів з особливими потребами, вразливим соціальним статусом тощо.

Дистантне використання бібліотечних ресурсів як новітній засіб інформаційно-аналітичного забезпечення економічних процесів розглядається в роботі С. Кулицького «Дистантне використання бібліотечних ресурсів як чинник удосконалення інформаційно-аналітичного супроводу розвитку української економіки». Зокрема автор наголошує, що для ефективної реалізації потенціалу дистантних форм роботи інформаційно-аналітичних служб необхідно інтегрувати у єдиний функціональний ланцюжок інформаційні потреби конкретних суб'єктів економіки, якісні характеристики інформації та інформаційні ресурси наукових бібліотек.

Окремі аспекти дистантного обслуговування розглядаються в працях А. Потіхи (стаття «Удосконалення методів обробки інформації та використання ЗМІ з метою більш ефективного задоволення інформаційних потреб дистантних користувачів»), В. Медведєвої (стаття «Перспективи організації обслуговування користувачів у бібліотеках – інформаційних центрах»), О. Ісаєнка (робота «Бібліотечне дистанційне обслуговування в Україні на сучасному етапі»), що публікувались у «Наукових працях» НБУВ.

Незважаючи на значний науковий доробок, присвячений окремим аспектам розвитку та функціонуванню дистантних форм бібліотечного обслуговування, єдиною спробою комплексного дослідження цієї проблеми на сьогодні в Україні залишається дисертаційне дослідження В. Медведєвої «Еволюція дистантних форм бібліотечної роботи як спосіб розширення доступу користувачів до бібліотечних фондів (1990–2009)» [44]. В роботі висвітлено зростаюче значення бібліотечних структур за умов інформатизації українського

суспільства в розширенні доступу до інформації всіх категорій користувачів, що має обумовити зростання інформаційного та творчого потенціалу суспільства. Досліджено особливості розвитку технологій дистантного обслуговування електронними науково-інформаційними ресурсами користувачів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, наведено висновки та запропоновано шляхи оптимізації інформаційно-аналітичного обслуговування різних категорій дистантних користувачів бібліотеки з урахуванням специфіки їх інформаційних запитів, процесу розвитку сучасної системи соціальних інформаційних комунікацій.

Безсумнівним здобутком дослідження є спроба В. Медведєвої розробити класифікацію форм дистантної бібліотечної роботи, серед яких дослідниця виділяє стаціонарні, активні та інформаційно-аналітичні.

Проте брак чітких визначень призводить до певних суперечностей в самій класифікації. Так, незважаючи на те, що автор виокремлює стаціонарні форми дистантного обслуговування, надалі в роботі В. Медведєва розглядає їх як традиційні форми дистантного обслуговування, які «орієнтовані на сприяння користувачам у їх підготовці до самостійної роботи з інформаційним ресурсом бібліотек. Вони на певних етапах розвитку бібліотечної діяльності відокремились від роботи по книговидачі в бібліотечних приміщеннях (абонемент, послуги довідково-бібліографічної служби і т. п.), а з розвитком електронних інформаційних технологій набули додаткової популярності в користувачів (електронний каталог, технології міжбібліотечного обміну електронними інформаційними ресурсами і т. п.)», – йдеться в роботі.

Небеззаперечним є твердження автора про визначення абонементу саме як традиційної форми дистантного обслуговування, адже виходячи з об'єкту дисертаційного дослідження, до дистантних форм бібліотечної роботи В. Медведєва відносить обслуговування віддалених користувачів бібліотеки, тобто таких, які обслуговуються за межами її розташування. Проте використання бібліотечного абонементу передбачає особисту присутність користувача в приміщенні бібліотеки.

Активні форми дистантного обслуговування дослідниця пов'язує з поглибленим втручанням бібліотечного працівника-аналітика в організацію підготовки необхідного замовнику матеріалу (його структурування, обробка до запланованого рівня, узагальнення, а також забезпечення доставки замовленого матеріалу, як правило, за допомогою електронних інформаційних технологій за вказаною адресою). Фактично йдеться про створення нового інформаційного продукту.

Активні форми дистантного обслуговування В. Медведєва поділяє на:

- інформаційні (реферування актуальної інформації, інформаційні матеріали в режимі «інформація на базі інформації», на базі змістовної акумуляції повідомлень електронних та ін. джерел, повідомлення про перебіг тих чи інших подій на базі аналізу інтернет-ресурсів та ін.;

– інформаційно-аналітичні (тематичні огляди електронних та ін. ресурсів, бюлетені підготовленої для оперативного використання тематичної інформації, надання в розпорядження замовника базових обсягів інформації з аналітичними коментарями та висновками і т. д.);

– аналітичні (розробки з аналізом закономірностей розвитку актуальних проблем суспільного життя, прогнозні, рекомендаційні матеріали, підготовлені на базі фондів бібліотеки, аналізу масивів електронної інформації Інтернет-простору). При цьому відмітимо, що інформаційно-аналітичні послуги введені В. Медведевою в основний поділ форм дистантного обслуговування на групи.

Водночас варто уточнити, що реферування актуальної інформації, що автором відноситься до інформаційних форм дистантного обслуговування, також передбачає аналітичну складову, адже бібліотечний працівник має осмислити інформацію, з'ясувати основну думку та викласти її в стислому вигляді і такій формі, щоб забезпечити її збереження. Тому логічно було б віднести цю форму до інформаційно-аналітичної групи.

Такий поділ (як і назви окремих груп) форм дистантного обслуговування викликає певні сумніви, адже не зовсім зрозуміло, за яким принципом його було здійснено. Оскільки за логікою, якщо принципом поділу визначається прив'язка форми обслуговування до приміщення бібліотеки, то варто було б виокремити такі форми, як стаціонарні та нестаціонарні, а якщо брати за основу участь бібліотечного працівника в процесі обслуговування, то наприклад, – активне і пасивне обслуговування.

Водночас у дослідженні бачимо поєднання різних підходів, що призводить до ускладнення сприйняття запропонованої класифікації.

Зрозумілим є бажання дослідниці наголосити на посиленні інтелектуальної складової у процесі створення інформаційно-аналітичної бібліотечної продукції. Утім, варто зауважити, що будь-яка послуга, що надається бібліотечному користувачу, передбачає активну участь (безпосередню чи опосередковану) бібліотечного працівника. А отже, трактування традиційних (стаціонарних) форм дистантного обслуговування, як пасивних (за логікою протиставлення активним) означає применшення значення аналітичної складової в роботі, наприклад, ДБО.

Не можна не погодитись з твердженням В. Медведевої, що електронні бібліотеки на сьогодні стали ще однією важливою складовою бібліотечного обслуговування дистантних користувачів бібліотеки. Проте певні сумніви викликає твердження автора про те, що нині для цих бібліотек найбільш характерні стаціонарні форми обслуговування (діставши відповідний доступ, замовник самостійно входить в бази бібліотек і відбирає необхідні для себе ресурси). Можна припустити, що в даному випадку ідеться про електронні ресурси бібліотеки, до яких вона надає доступ, здійснивши їх попередню передплату, або світових електронних бібліотек, що потребують попередньої передплати для доступу до них.

Варто також зазначити, що незважаючи на ґрунтовність дослідження в ньому відсутнє чітке визначення поняття дистантних форм бібліотечного обслуговування. На сьогодні можна констатувати, що дистантне обслуговування – перспективний напрям бібліотечного обслуговування, що динамічно розвивається та тісно пов'язаний із забезпеченням вільного доступу до інформації. Саме з цим видом інформаційно-бібліотечної діяльності пов'язують перспективи входження країни в «суспільство знань», інформаційне суспільство. І бібліотеки України активно залучилися до цього процесу.

Аналіз літератури з даного питання, дав підстави виокремити ряд проблем, що належним чином не розкриті та не узагальнені у вітчизняній та зарубіжній історіографії. Зокрема варто вказати на те, що на сьогодні не вироблено єдиного загальноприйнятого визначення дефініцій «дистантне обслуговування», «дистантне інформаційно-аналітичне обслуговування», «дистантний користувач», «дистантна послуга», а тому актуалізується потреба його уточнення. Не повною мірою розкрито класифікацію та методику впровадження дистантного обслуговування, важливість дистантних послуг для користувачів різних категорій (зокрема, з обмеженими можливостями) та розвитку інформаційного суспільства в цілому.

Таким чином, можна зробити висновок, що попри значний масив досліджень з цієї теми розвиток й особливості дистантного інформаційно-аналітичного забезпечення користувачів сучасної бібліотеки потребує більш глибокого та детального вивчення.

Список використаних джерел

1. *Соколов А. В.* Общая теория социальной коммуникации : учеб. пособ. / А. В. Соколов. – СПб.: Изд-во Михайлова В. А. – 2002. – 461 с.
2. Социальные коммуникации (теория, методология, деятельность) : словарь-справочник / авт.-сост. В. А. Ильганаева. – Х. : [Городская типография]. – 2009. – 391 с.
3. *Почепцов Г. Г.* Теория коммуникации / Г. Г. Почепцов. – М.: Рефл-бук; К. : Ваклер, 2001. – 656 с.
4. *Коноваленко М. Ю.* Теория коммуникации : учеб. для бакалавро / М. Ю. Коноваленко, В. А. Коноваленко. – М.: Юрайт, 2012. – 415 с.
5. *Яковлев И. П.* Ключи к общению. Основы теории коммуникаций / И. П. Яковлев. – СПб.: Авалон, Азбука-классика. – 2006. – 240 с.
6. *Шарков Ф. И.* Коммуникология: основы теории коммуникации : учебник / Ф. И. Шарков. – М. : Издательско-торговая корпорация «Дашков и К°». – 2010. – 592 с.
7. *Скворцов В. В.* Современная концепция библиотеки [Электронный ресурс] / В. В. Скворцов // Сайт Кафедры библиотекведения Москов. гос. ун-та культуры и искусств. – Режим доступа: http://libconfs.narod.ru/2002/4s/s4_p16.htm. – Загл. с экрана.

8. *Кушнарєнко Н. Н.* Социальные коммуникации – новая научная отрасль [Электронный ресурс] / Н. Н. Кушнарєнко, А. А. Соляник // Науч. и техн. б-ки. – 2008. – № 8. – Режим доступа: <http://ellib.gpntb.ru/subscribe/index.php?journal=ntb&year=2008&num=8&art=5>. – Загл. с экрана.

9. *Онищенко О. С.* Національні бібліотечно-інформаційні ресурси: базові проблеми формування : матеріали Міжнар. наук. конф. «Бібліотечно-інформаційні ресурси: формування і розвиток» / О. С. Онищенко // Бібл. вісн. – 1999. – № 6. – С. 14–30.

10. *Горовий В.* Сучасна інформаційна діяльність: бібліотечний аспект / В. Горовий // НАН України, Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-ка України. – 2010. – Вип. 26. – С. 12–20.

11. *Давидова І. О.* Інноваційна політика бібліотек України: зміст та стратегії розвитку в інформаційному суспільстві [Електронний ресурс] : автореф. дис. ... д-ра наук з соц. комунікацій : спец. 27.00.03 / Ірина Олександрівна Давидова ; Харк. держ. акад. культури. – Х., 2008. – 51 с.

12. *Столяров Ю. Н.* Сущностные функции библиотеки [Электронный ресурс] / Ю. Н. Столяров. – Режим доступа: http://schoollibrary.ioso.ru/index.php?news_id=144. – Загл. с экрана.

13. *Слободяник М. С.* Базова модель бібліотеки як соціально-комунікаційної інституції [Електронний ресурс] / М. С. Слободяник. – Режим доступа: http://www.nbv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Bdil/2009_4/2.pdf. – Назва. з екрана.

14. *Берестова Т. Ф.* Общедоступная библиотека как часть информационного пространства: теоретико-методологические аспекты : монография / Т. Ф. Берестова ; МГУКИ, ЧГАКИ. – Челябинск : ЧГАКИ, 2004. – 462 с.

15. *Минкина В. А.* Коммуникационная политика библиотеки: содержание и особенности формирования [Электронный ресурс] / В. А. Минкина. – Режим доступа: <http://ellib.gpntb.ru/subscribe>. – Загл. с экрана.

16. *Дворкина М. Я.* Библиотечное обслуживание: новая реальность : лекции / М. Я. Дворкина. – М. : Изд-во Моск. гос. ун-та культуры и искусств, 2003. – 48 с.

17. *Костенко Л. И.* Функции и статус библиотеки информационного общества [Электронный ресурс] / Л. И. Костенко, М. Б. Сорока // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества : тр. конф. / IX Междунар. конф. «Крым-2002». – М. : ГПНТБ России, 2002. – С. 743–746. – Режим доступа: <http://www.nbv.gov.ua/libdoc/02ksbio.htm>. – Загл. с экрана.

18. *Шемаєва Г. В.* Електронні ресурси бібліотек України в системі наукових комунікацій : монографія / Г. В. Шемаєва ; Харк. держ. акад. культури. – Х. : ХДАК, 2008. – 289 с.

19. *Копанєва В.* Бібліотека в системі наукової електронної комунікації / В. Копанєва // Бібл. вісн. – 2007. – № 5. – С. 3–9.

20. *Гранчак Т.* Бібліотека і політична комунікація : монографія / Т. Гранчак; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – 481 с.
21. *Кононученко Л. І.* Діяльність обласних універсальних наукових бібліотек України по забезпеченню інформаційних потреб користувачів (кінець ХХ – початок ХХІ століття) : автореф. дис. ... канд. культурології : спец. 26.00.01 / Л. І. Кононученко ; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. – К., 2011. – 20 с.
22. *Терещенко Н. М.* Інформаційне обслуговування іноземних студентів в університетській бібліотеці : дис. ... канд. пед. наук : спец. 07.00.08 / Наталія Миколаївна Терещенко ; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. – К., 2005. – 238 с.
23. *Пасмор Н. П.* Бібліотечно-інформаційне забезпечення самостійної роботи студентів вищих навчальних закладів юридичного профілю : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 07.00.08 / Надія Петрівна Пасмор ; Харк. держ. акад. культури. – Х., 2003. – 20 с.
24. *Васюк О. В.* Інформаційно-бібліографічне забезпечення юристів в умовах формування правової держави : автореф. дис. ... канд. пед. наук / О. В. Васюк ; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. – К., 2003. – 20 с. – укр.
25. *Іванова Н. Г.* Електронне інформування в правовій сфері як бібліотечний аспект розвитку інформатизації в Україні (1998–2008) [Електронний ресурс] : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 27.00.03 / Наталія Георгіївна Іванова ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2010. – 19 с. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/ard/2010/10ivanova.pdf>. – Назва з екрана.
26. *Кобелев О. М.* Інформаційна аналітика в структурі бібліотечної діяльності в Україні : монографія / О. М. Кобелев ; Харк. держ. акад. культури. – Х. : ХДАК, 2012. – 245 с.
27. *Чен Шцзешінь.* Бібліотечно-інформаційні мережі Китаю: сучасний стан та перспективи розвитку : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 07.00.08 / Чен Шцзешінь ; Харк. держ. акад. культури. – Х., 2003. – 20 с. – укр.
28. *Пальчук В. Е.* Інформаційно-аналітична діяльність бібліотек у забезпеченні владних структур України (90-ті роки ХХ – початок ХХІ ст.) [Електронний ресурс] : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : спец. 27.00.03 / В. Е. Пальчук ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2011. – 19 с. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>. – Назва з екрана.
29. *Северин Л. С.* Система бібліотечно-інформаційного забезпечення органів місцевого самоврядування в Україні : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 07.00.08 / Л. С. Северин. – Х., 2005. – 24 с.
30. *Слободяник М. С.* Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій / М. С. Слободяник ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К. : [б. в.], 1995. – 268 с.
31. Професійний бібліотечний рух: назустріч змінам бібліотечно-інфор-

маційного середовища : зб. ст. науково-практ. конф., берез. 2001 р. / Українська бібліотечна асоціація, Публічна бібліотека ім. Лесі Українки ; редкол. В. В. Загуменна. – К. : [б. в.], 2001. – 201 с.

32. *Дригайло В. Г.* Технология работы библиотеки : науч.-практ. пособие / В. Г. Дригайло. – М. : Либерейя-Бибинформ, 2009. – 544 с.

33. *Ярошенко Т. О.* Відкритий доступ – шлях до присутності України у світовій науковій спільноті / Т. О. Ярошенко // Вищ. шк. – 2011. – № 3. – С. 47–51.

34. *Лобузін К.* Технології організації знаннєвих ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності : монографія / Катерина Лобузін ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – 375 с.

35. *Копанєва В. О.* Бібліотека як центр збереження інформаційних ресурсів Інтернету : монографія / Вікторія Олександрівна Копанєва ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2009. – 198 с.

36. *Аль Тавалбех Серхан Ахмед.* Міжнародна співпраця бібліотек на базі комп'ютерних технологій: сучасний стан та перспективи : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 07.00.08 / Аль Тавалбех Серхан Ахмед ; Харк. держ. акад. культури. – Х., 2002. – 21 с.

37. *Соловяненко Д. В.* Інтернет-технології бібліотечного сервісу в Україні: становлення і розвиток (1990-ті рр. – початок ХХІ ст.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук / Д. В. Соловяненко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2008. – 20 с. – укр.

38. *Павлуша І. А.* Створення та розвиток електронних бібліотек в Україні: бібліотекознавчий аспект (кінець ХХ – початок ХХІ ст.) : дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.08 / І. А. Павлуша ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2002. – 208 арк. – Бібліогр.: арк. 175–207.

39. *Ахремчик Р. В.* Обслуживание удаленных пользователей в ЦНБ НАН Беларуси / Р. В. Ахремчик, С. М. Титович // Бібліятэчны свет. – 2008. – № 1. – С. 18–22.

40. *Ісаєнко О. О.* Розвиток інноваційних бібліотечних технологій інформаційного обслуговування в Україні (1980–2007 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 27.00.03 / О. О. Ісаєнко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2009. – 20 с.

41. *Волохин О. М.* Мобильные технологии современной библиотеки: новый сервис, практический опыт, перспективы / А. М. Волохин // Науч. и техн. б-ки. – 2006. – № 1. – С. 79–87.

42. *Горовий В.* Бібліотеки: погляд у завтра / В. Горовий // Бібл. вісн. – 2006. – № 5. – С. 3–7. – Бібліогр. : 13 назв. – укр.

43. Електронні інформаційні ресурси бібліотек у піднесенні інтелектуального і духовного потенціалу українського суспільства / [О. С. Онищенко, Л. А. Дубровіна, В. М. Горовий та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2011. – 248 с.)

44. *Медведєва В. М.* Еволюція дистантних форм бібліотечної роботи як спосіб розширення доступу користувачів до бібліотечних фондів (1990–2009) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 27.00.03 / В. М. Медведєва ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2010. – 18 с.

Підп. до друку 26.04.2013.

Формат 60x84/16. Друк офс. Ум. друк. арк. 5,12.

Видається в друкованому та електронному вигляді

Адреса видавництва: 03039, м. Київ, просп. 40-річчя Жовтня, 3